

A hadtudomány aktuális kérdései 2023

Szerkesztette
Gőcze István

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

A hadtudomány aktuális kérdései
2023

A hadtudomány aktuális kérdései 2023

Szerkesztette
Göcze István

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2024

Szerzők
Balog Péter
Bazsó-Vigh Vivien
Bodó Szabolcs
Burány Judit Rita
Füleki Réka
Gémesi Géza
Horváth Dávid
Pomogács Péter
Szabóné Szabó Andrea

Szakmai lektorok
Kanyó Mária
Krizbai János

Kiadja a Nemzeti Közszerzői Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Kamarás-Vida Krisztina
Olvasószerkesztő: György László
Korrektor: Csinta Áron
Tördelőszerkesztő: Tihanyi József

DOI: https://doi.org/10.36250/01207_00

ISBN 978-963-653-078-5 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-653-079-2 (ePub)

© A szerkesztők, 2024
© A szerzők, 2024
© A kiadó, 2024

Minden jog védve.

Tartalom

Előszó	7
I. A hadművészet elmélete	11
Balogh Péter: Az aszimmetrikus műveletek többszempontú vizsgálata – lehetséges formák és eredményesség	13
Pomogács Péter: A Kínai Népköztársaság „három hadviselés” stratégiája	35
Szabóné Szabó Andrea: Katonai vezetői kompetenciák és a küldetésorientált vezetésszemlélet	47
II. Biztonsági tanulmányok	61
Bazsó-Vigh Vivien: A Kínai Népköztársaság érdekei az Északi-sarkon	63
III. A védelem társadalomtudományi kérdései	75
Bodó Szabolcs: Az önkéntes katonai szolgálat empirikus vizsgálatának legújabb eredményei	77
Burány Judit Rita: A tetoválás szerepe a harci stressz csökkentésében	89
Füleki Réka: A katonai ceremóniák és a katonai díszelgés társadalmi szerepe Magyarországon és az Olasz Köztársaságban	125
Gémesi Géza: Dezinformáció és propaganda az Iszlám Állam (ISIS) terrrorszervezet kommunikációs stratégiájában	137
Horváth Dávid: Az álhír, vagyis a fegyvernek minősülő kommunikációs taktika mint aktuális hadtudományi kihívás	151

Vákát

Előszó

A hadtudomány aktuális kérdései című kötet megjelenése immár hagyománynak tekinthető. E tanulmánygyűjtemény – elődeihez hasonlóan – a Hadtudományi Doktori Iskola (a továbbiakban: HDI) doktori hallgatóinak kutatási eredményeit adja közre, amelyek rávilágítanak a diszciplína néhány frekvenciált és aktuális, ezért megoldásra váró kérdésére, kihívására.

A HDI-ben folyó tudományos kutatást is alapvetően úgy kell felfogni és egyszerűen értelmezni mint tudatos, valamint módszeres problémafeltárási és -megismerési folyamatot. Ez képessé teszi az érdeklődő embert a különböző újdonságok megismerésére, ezáltal olyan módszereket biztosít a kutatók részére, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy az eddig ismeretlen jelenségeket, problémákat megismerjék, sőt azokat meg is oldják. Ez tehát egyfajta nyitottságot is jelent a még ismeretlen iránt, és igényt támaszt annak érdekében, hogy ezeket a folyamatokat, problémákat a „kíváncsi megismerő” megértse, tudatosan meg is oldja.

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a tudományos kutatásnak, illetve a tudományos kutatás módszertanát oktató és művelő intézményeknek, továbbá személyeknek – így a HDI-nek és az oktatóinak is – alapvetően az a fő feladatuk, hogy ezt a kíváncsiságot, az új problémák iránti érzékenységet felkeltsék a hallgatókban.

Jelen kötet kiváló bizonyíték arra, hogy az érdeklődést, sőt kíváncsiságot sikerült „feltüzelní” a HDI hallgatóiban. A publikációk tanúbizonyságot szolgáltatnak arra, hogy a szerzők megkeresték a választ az általuk feltett kérdésekre, pontosabban: megoldották a kutatói tevékenységük során felmerült kihívásokat. A kutatómunka végcélja, mondhatni, csúcsa az elért eredmények közreadása, amely a hadtudomány esetében (is) a tudományos publikációk formális csatornában való megjelentetését jelenti. E feladat teljesítésére és teljesíthetőségére a HDI vezetése mindig is kiemelt figyelmet fordított, továbbá jelentős segítségét nyújtott az iskola hallgatóinak.

Jelen kiadványban három fő kutatási téma aktuális kérdéseit elemzik és vizsgálják a szerzők. Ez a három terület a következő: 1. a hadművészet elmélete; 2. a biztonsági tanulmányok; 3. a védelem társadalomtudományi kérdései.

A tisztelt olvasó az alábbi részterületekről kap aktuális, új és érdekes információkat:

- az aszimmetrikus műveletek többszemponútú vizsgálata – lehetséges formák és eredményesség;
- a Kínai Népköztársaság „három hadviselés” stratégiája;
- katonai vezetői kompetenciák és a küldetésorientált vezetésszemlélet;
- a Kínai Népköztársaság érdekei az Északi-sarkon;
- az önkéntes katonai szolgálat empirikus vizsgálatának legújabb eredményei;
- a tetoválás szerepe a harci stressz csökkentésében;
- a katonai ceremóniák és a katonai díszelgés társadalmi szerepe Magyarországon és az Olasz Köztársaságban;
- dezinformáció és propaganda az Iszlám Állam (ISIS) terrorszervezet kommunikációs stratégiájában;
- az álhír, vagyis a fegyvernek minősülő kommunikációs taktika mint aktuális hadtudományi kihívás.

Ugyan a kötetben papírra vetett gondolatok, megoldási javaslatok, eredmények – a lektorok munkájának köszönhetően is – alapvetően helytállóak, de túlzás lenne ezt a kiadványt, illetve az egyes tanulmányokat az adott kérdéskör tekintetében egyfajta „tananyagként” vagy netán „szentírásként” kezelni, és ezért is fontos (lenne) a már megjelent írásokra vitaanyagként tekinteni. A publikálás, azaz az új információ közreadása – „kényszerjellegéből” fakadóan is – ugyan nagyon fontos eleme a kutatási folyamatnak, de nem elégséges, mert az új tudományos eredmények írásos formában való közreadása nem azonos a (tudományos) kommunikációval.

Az információelmélet meghatározása alapján a kommunikáció az információk átadásával kapcsolatos folyamatot jelenti. A kommunikációs rendszer adóból, vevőből, valamint az információt létrehozó közegből áll, továbbá meghatározó tényezőként feltételezi a vevő és az adó közötti visszacsatolást is.

A tudományos kommunikálás tehát magában foglalja a kutatási eredmények publikálását, az interakciót az adó- és a vevőközeg között, elfogadás esetén azok befogadását, illetve a tudományos ismeretanyagba való beépülését.

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a jelen kötet legfontosabb érdeme és egyben célja is, hogy minél tágabb körben közreadja a hadtudományi doktori hallgatók által elért eredményeket, ezzel is párbeszédet és – ha kell – vitát generál-

jon a tudományág kutatói, oktatói, szakemberei, valamint a témákkal foglalkozó más érdeklődők között. Röviden: ne csak írjunk, hanem kommunikáljunk is!

A kiadvány összes közreműködője nevében – a fent megfogalmazottakra is tekintettel – jó szívvel ajánlom mindenki szíves figyelmébe a szerzők alkotó jellegű gondolatait, javaslatait, valamint ajánlásait tartalmazó kötetet.

Zárógondolatként álljon itt egy idézet Zrínyi Miklós *Vitéz hadnagy* című művéből: „[a]zért, olvasó barátom, ha tetszik itten valami jónak, olvasd és a szerint munkálkodjál is Istenünknek s hazánknak és urunknak hasznára és magad becsületire.”

A szerkesztő

Vákát

I.

A hadművészet elmélete

Vákát

Az aszimmetrikus műveletek többszempontú vizsgálata – lehetséges formák és eredményesség

Koncepcionális keretek és problémafelvetés

Az aszimmetrikus hadviselés jelensége és az arra vonatkozó különféle tudományos, szakmai vagy akár szakpolitikai reflexiók jelentős mértékben járultak hozzá az új évezred konfliktusainak megértéséhez, sajátosságainak feltérképezéséhez. Hiszen a 2001. szeptember 11-i New York-i támadásokat követően a nemzetközi terrorizmus fókuszpontba kerülésével az aszimmetrikus hadviselésre vonatkozó, szakmailag megalapozott ismeretek szisztematikus kialakítása, felépítése és rendezése több szempontból is kiemelkedő fontosságúvá vált. Értelmezhető ez mind a kutatók, mind pedig a kérdéskör által érintett döntéshozók tekintetében. Ennek megfelelően számos megközelítés, áttekintés, meghatározás látott napvilágot nemcsak nemzetközi, hanem hazai forrásban egyaránt, amelyek alapos áttekintése messze meghaladná jelen írás terjedelmi és tartalmi kereteit. A jelenség fogalmi meghatározásának nehézségeire való reflektálás,² a kérdéskör szaktanulmányok,³ önálló kötetek⁴ vagy éppenséggel doktori értekezés⁵ keretei között történő bemutatása, áttekintése, tárgyalása mind segíti a téma iránt érdeklődő kutatókat abban, hogy alaposan megismerkedhessenek a konfliktusok megvívásának ezen sajátos és sokszínű formájával.⁶ Munkánk szempontjából az aszimmetrikus hadviselés jellemzőinek szisztematikus – táblázatos, összehasonlítható formában is elkészített – áttekintését felhasználva⁷ nemcsak ezen hadviselési forma jellemzésére, hanem bizonyos tekintetben sajátosságainak

¹ Hallgató, NKE HHK HDI; adjunktus, SZTE BTK Szociológia Tanszék; e-mail: balogh@socio.u-szeged.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8586-8308>

² RESPERGER 2016.

³ Lásd ehhez például: KRAJNC 2008; RESPERGER 2013; KISS 2015; SOMKUTI 2015.

⁴ Lásd mindenekelőtt például: KISS 2016; PORKOLÁB 2020.

⁵ Például SOMKUTI 2012.

⁶ Néhány, a témával foglalkozó fontos hazai írás bemutatásához lásd: HÁBER 2016.

⁷ RESPERGER 2018.

összegegyűjtésére is lehetőség nyílik.⁸ A kutató fejtegetései alapján az aszimmetrikus *hadviselési mód* egyaránt értelmezhető reguláris és irreguláris erők közötti összecsapásra, illetve – hasonlatosan a hagyományos hadviseléshez – reguláris erők közötti harc esetén is. Ezen kettősség a konfliktus eme formájának *aktorai* esetében is megjelenik, amennyiben az aszimmetrikus hadviselés államok és nem állami szereplők között is folyhat.⁹ Jóllehet a kutató szerint ugyanez megtörténhet államok viszonylatában is, ami újfent a hagyományos hadviseléssel való rokoníthatóság jegyének tekinthető – azonban a nem állami szereplők részvállalása a hibrid hadviselés bizonyos jegyeit tükrözi vissza. Az aszimmetria mint sajátos megnyilvánulási forma tekintetében talán az egyik legkiemelkedőbb összevetési dimenziót jelenti annak kérdésköre, hogy kik azok a szereplők, akik *alkalmazták* ezt a megközelítésmódot. Az áttekintés ebben a tekintetben az aszimmetrikus hadviselést jellemzően a gyengébb félhez kapcsolja. Azaz általában olyan helyzethez, amelyben a konfliktus egyik szereplője különféle szempontok – mindenekelőtt méret, mennyiség, módszerek – tekintetében kevesebb kapacitással, alacsonyabb erőforrással rendelkezik, léphet fel, illetve alakulhat ki az aszimmetria. Ezen különbségtétel tekintetében az erősebb – pontosabban túlerőben lévő – fél jellemzően a hibrid hadviselés módját (is) választhatja, s természetesen hasonló méret esetében a hadviselés hagyományos formáját ismerhetjük fel. Az aszimmetrikus konfliktusok esetében a *stratégiai végállapot* tekintetében is megjelenik bizonyos sajátosság: ebben az esetben is az akaratunk ellenfélre való rákényszerítése a végcél, de ellentétben a hagyományos¹⁰ vagy a hibrid hadviseléssel,¹¹ itt ez a szemben álló fél kifárasztása révén valósítható meg. Az előbbihez hasonlóan az aszimmetrikus hadviselés esetében a győzelem, a *katonai végállapot* elérésének kulcsa szintén a kifárasztás, kivéreztetés, az ellenség akaratának megtörése, s nem merül fel a területfoglalás, a nép akaratának megtörése vagy a katonai erők megsemmisítése.¹² Az alkalmazott *módszerek* az aszimmetrikus

⁸ A táblázat fontosabb elemeit a mellékletben (M1) közöljük.

⁹ A nem állami szereplők aszimmetrikus hadviselésbeli relevanciája, illetve az állami erőszakmonopólium sérülésének problematikája SOMKUTI (2012) és KISS (2016) művében szintén jelen van, bár a kutatók némileg eltérő terminológiai keretben – negyedik generációs hadviselés, háború a nép között – utalnak a nem állami szereplők előtérbe kerülésére. A nem állami szereplők szerepét bemutató esettanulmányhoz lásd: BALOGH 2022.

¹⁰ Mely esetben ehhez alapvetően az ellenfél védtelenné tétele vezet.

¹¹ Amikor az ellenfél állami és fegyveres kapacitásainak működésképtelenné, illetve védtelenné tétele jelentheti a megoldást.

¹² Amint az a hagyományos és a hibrid hadviselés esetében egyébként jellemző.

hadviselés esetében – szemben a hagyományos hadviseléssel, ahol a katonai módszerek dominálnak – elsődlegesen gerilla-, felkelő- és terroristamódszerek. Ezek bár megtalálhatók a hibrid hadviselés esetében is reguláris és/vagy irreguláris alkalmazási formában egyéb – diplomáciai és gazdasági – módszerekkel kombinálva, az aszimmetrikus hadviselési mód esetében mégis sajátosságként jelölhetők meg, amennyiben kizárólag, illetve önállóan erre épül ez a megközelítésmód.¹³ Az összehasonlító modellben 5 egységből álló skála alkalmazható a különféle hadviselési módok jellemzésére, abból a szempontból, hogy általánosságban mennyire – milyen arányban – jelennek meg esetükben *a katonai és a polgári módszerek*. A katonai módszerek által egyértelműen meghatározott hagyományos hadviseléshez hasonlóan – ahol a polgári módszerek aránya csak 1 egység – az aszimmetrikus hadviselés esetében is a katonai módszerek nagyobb – 3:2-es – aránya jellemző, s csak a hibrid hadviselés vonatkozásában fordul meg a mintázat ebben a tekintetben. A *fő hadviselési módszer* a fentiekkel összhangban az aszimmetrikus hadviselés esetében a – katonai és polgári módszerek kombinálásával történő – kifárasztás, nem pedig a katonai módszerek dominanciájával való megsemmisítés (hagyományos hadviselés) vagy a polgári módszerek dominálta működésképtelenné tétel (hibrid hadviselés). A *módszerek alkalmazásának jellege* is az előbbiekhöz igazodva alakul, amennyiben fokozatosan emelkedő intenzitás és erőszak jellemző az aszimmetrikus hadviselésben, míg a hagyományos hadviselés jellemzően egymást követő akciókra épül, a hibrid hadviselésre pedig ugyancsak eltérő intenzitás és erőszak a jellemző. Azonban ez nem fokozatosan növekszik, sokkal inkább egy hullámzó mintázatot követ – azaz felváltva és rugalmasan változik. Részben talán a fokozatosan emelkedő intenzitás és erőszak jellegének tudható be, hogy az aszimmetrikus hadviselés esetében bizonyulnak a legjelentősebbnek a *veszteségek*, azaz itt mérhető a legmagasabb sebesültarány. Míg a hagyományos hadviselés tekintetében ez a mutató 1:3, s a hibrid hadviselés esetében is mindössze 1:2,5–6, az aszimmetrikus hadviselésnél egy halottra 6–14 közötti sebesülten lehet számolni. A kifárasztás és a fokozatosan emelkedő intenzitás és erőszak – mint az aszimmetrikus hadviselés jellegzetességei – a *fő stratégiai dimenziók* tekintetében

¹³ Ugyanakkor a terrorista- és felkelőműveletek között is megállapíthatók sajátos különbségek, lásd ehhez például: RÉPÁSI 2011: 37–38; TOMOLYA–PADÁNYI 2014: 143–145; RESPERGER 2015: 31; BALOGH 2021: 194–200.

az időt helyezi a középpontba ezen hadviselési mód esetében.¹⁴ A hadviselési módok jellemzése tekintetében Resperger végül arra tér ki, hogy *a Clausewitz által meghatározott három főbb elem* közül melyhez kapcsolható vezető szerep az egyes formák esetében. Ebben a tekintetben mind a hagyományos, mind pedig a hibrid hadviselés esetében az államot azonosítja be, míg az aszimmetrikus hadviselés során ezen felosztás elemei közül a hadsereget.¹⁵

Az áttekintés fényében megfogalmazható tehát, hogy az aszimmetrikus hadviselés meglehetősen összetett és sokszínű¹⁶ hadviselési módot jelent, amelyben az erők és a kapacitások aránytalansága eltérő stratégiai környezetet és sajátos módszerek alkalmazását valószínűsíti. Ezek tartós, hosszan elhúzódó konfliktusokhoz vezethetnek, ami a kifárasztásra és az ellenség számára jelentős veszteségek okozására való törekvéssel párosul. Amennyiben ehhez hozzávesszük a Resperger által megadott definíciót,¹⁷ akkor arra is szükséges utalni, hogy az aszimmetria – ebben az értelmezésben legalábbis – elsősorban a műveletek szintjén, sajátos taktikai-harcászati elemként jelenik meg,¹⁸ ami jelen munka szempontjából kiemelendő megállapítás.

Az aszimmetrikus hadviselésnek egy, a fentiekhez hasonlóan rendszerezett, továbbá bizonyos tekintetben analitikus formában kidolgozott modelljét – egyfajta egyenletét vagy képletét – ugyancsak rendkívül hasznosnak találhatjuk a vizsgált téma koncepcionális kereteinek kidolgozása szempontjából. A modell négy nagyobb tényezőre – illetve tényezőcsoportra – bontva írja fel az aszimmetrikus hadviselés egyenletét,¹⁹ amelyben az első az aszimmetrikus fenyegetés. *Az aszimmetrikus fenyegetés* magában foglalja azon főbb formákat, amelyeket

¹⁴ Szemben a reguláris katonai erőre épülő hagyományos hadviseléssel és a megannyi további különféle dimenziót – információ, diplomácia, gazdaság, média – is magában foglaló hibrid hadviseléssel.

¹⁵ RESPERGER 2018: 81–82.

¹⁶ Másutt a szerző három nagyobb, általánosabb dimenzió mentén értelmezi az aszimmetriát. Ezek között első helyen említi a módszerek és a célok tekintetében megvalósuló aszimmetriát, majd az erő, illetve a költségek jelentik a második és az idő a harmadik dimenziót (RESPERGER 2015: 27–28).

¹⁷ „Pontosan körvonalazott politikai célok érdekében folytatott, gyakran több szervezet ideológiai, vallási, etnikai közösségén alapuló katonai, és nem katonai műveleteket, eljárásokat és módszereket alkalmazó közvetlen és közvetett hatásokra építő és egymás hatásait felerősítő, a biztonság különböző dimenzióinak területét veszélyeztető harcmodor, főként harcászati eljárás, melyek együttes hatásával kényszeríthetjük akaratunkat az ellenségre.” (RESPERGER 2015: 23)

¹⁸ A gyengébbik fél az aszimmetria alkalmazása révén igyekszik kiegyenlíteni erő- és eszközbeli hátrányát (RESPERGER 2015: 25).

¹⁹ Az ezt szemléltető ábrát a mellékletben (M2) közöljük.

alapvetően az aszimmetrikus hadviselés kihívást képező oldalához sorolhatunk. Nevezetesen ideilleszkedik a terrorizmus és a felkelés – mint jellemzően aszimmetrikus formában jelentkező támadások. Ugyanakkor az információs műveletek és a különféle bomlasztó fenyegetések is a tényezők eme csoportjában találhatók, valamint a modellben szerepel ebben a kategóriában egy további ismeretlen elem is. Utóbbival Buffaloe utal arra, hogy egy aszimmetrikus ellenfél céljainak megvalósítása érdekében számos további lehetséges formáját alkalmazhatja az aszimmetriának.²⁰ Ez a meglátás tehát kibővíti, illetve sokkal inkább talán rugalmasan kezeli, bizonyos tekintetben nyitva hagyja az aszimmetria megvalósulási lehetőségeit, ami jelen munka szempontjából kiemelten lényeges megközelítésmódnak tekinthető. Az aszimmetrikus hadviselés ezen analitikus formában kidolgozott koncepciójának második tényezőcsoportja az *aszimmetrikus műveletek*, amely szempontot a szerző a konfliktusban érintett erősebb fél szempontjából értelmezi, s a nemzetállami érdekérvényesítés hagyományos területeihez kapcsolja, mégpedig sajátos formában. A modell arra utal ugyanis, hogy az érdekérvényesítés diplomáciai, információs, katonai és gazdasági szféráiban egyfajta aszimmetrikus átszervezés beiktatásával törekedni kell arra, hogy az adott területen meglévő erőfölényt a saját célok megvalósításának érdekében hatékonyan lehessen felhasználni. A valamely adott területen meglévő erőfölény, illetve aszimmetrikus előny megléte tehát kiindulási alap lehet ahhoz, hogy annak kihasználásával az erősebb fél bebiztosítsa sikerességét. A szerző hangsúlyozza, hogy az ilyen jellegű előny mindenekelőtt technológiai, hírszerzési, kommunikációs területen, a hagyományos katonai erő vonatkozásában és gazdasági erőforrások terén jelentkezhet. Azonban ha figyelembe vesszük az előző eszközcsoportnál megfogalmazottakat, akkor valószínűsíthető, hogy ezen területek is tovább bővíthetők.²¹ Mindenesetre lényeges – s jelen munka szempontjából kiemelendő – üzenete a modellnek ezen dimenzióban, hogy az aszimmetrikus műveletek meghatározó sajátossága a meglévő erőforrások, rendelkezésre álló erők olyan módon történő megszervezése – illetve átszervezése –, hogy azok a leghatékonyabban legyenek képesek elősegíteni a műveleti célok megvalósítását. A képlet harmadikként feltüntetett tényezőegyüttese a *kulturális aszimmetria*, jóllehet a kutató ezen dimenzió tárgyalásakor amellet érvel, hogy ez az aspektus az aszimmetrikus hadviselés népességeközpontúsága folytán lényegében az összes többi műveletet áthatja. A kulturális aszimmetria

²⁰ BUFFALOE 2006: 17–19.

²¹ BUFFALOE 2006: 20–22.

megjeleníthető a szemben álló felek által követett, illetve fontosnak tartott értékek eltérésében²² és a normák különbözőségében is²³ – de ugyancsak a kulturális aszimmetria megjelenési formájaként tünteti fel a modell a szabályok tekintetében megjelenő aszimmetriát. Mindezek megfelelő szintű kezeléséhez, illetve figyelembevételéhez vagy alkalmazásához elengedhetetlen a célterület lakosságának megértése. Továbbá az információs műveletek sikeres lefolytatása szempontjából ugyancsak kiemelt jelentőségű az aszimmetria kulturális dimenziója.²⁴ A modell negyedik tényezőcsoportja végezetül az aszimmetrikus hadviselés erőforrásigényéhez, ráfordításaihoz kapcsolódik, s az *aszimmetrikus költségeket* illeszti be az egyenletbe. Az aszimmetrikus hadviselés ezen dimenziója arra a jelentős mértékű különbségre utal, amely a destabilizáció és a következmények figyelmen kívül hagyása, illetve a rend fenntartása és az erők és erőforrások megóvása között húzódik. A szerző itt amellet érvel, hogy alapvetően eltérők a részt vevő felek által kockáztatott eszközök vagy éppen a védelem költsége akkor, ha az egyik fél²⁵ felelősségteljesen, számos szempontból korlátok közé szorítva kénytelen megvalósítani tevékenységét, illetve abban az esetben, ha az érintett csoportnak nem sok vesztenivalója van. Részben az aszimmetrikus hadviselés lakosságcentrikus voltából fakadóan a tevékenységek felvállalásához – vagy éppenséggel annak elmulasztásához – kapcsolható ráfordítások is aránytalanok lehetnek, s a koncepció tanulságai szerint az információs műveletek tekintetében is megállapítható²⁶ bizonyos tekintetben a ráfordítások aszimmetriája.²⁷

Az aszimmetrikus hadviselés képlete tehát lényegében nagyobb tényezőcsoportokba sorolva vázolja fel – részben redundáns jelleggel – mindazon elemeket, amelyek az aszimmetria különféle megnyilvánulási formáiként hatással lehetnek egy ilyen szembenállásban részt vevő felek sikerességére. Munkánk szempontjából – a modell analitikus szemléletmódra való törekvése mellett – az hangsúlyozandó, hogy az aszimmetria számos tekintetben megjelenhet, s jellemzően az aktuális erőforrások hatékony alkalmazásának lehetővé tételét célozza. Ez a motívum az erősebb fél esetében ugyanúgy jelen lehet, mint a gyengébb szereplő vonatkozásában –

²² Ami a népesség által vallott vagy elfogadott ideákkal is összefüggésbe hozható.

²³ A szembenálló fél lakosságának harcoló és nem harcoló része közötti különbségtétellel vagy éppen annak hiányával.

²⁴ BUFFALOE 2006: 20–24.

²⁵ Jellemzően például egy felkelés elleni műveletet végrehajtó állam vagy koalíció.

²⁶ Mindenekelőtt a ténytudományt szándékosan nélkülöző, szélsőséges propaganda és a korrekt kommunikáció közötti különbségek viszonylatában.

²⁷ BUFFALOE 2006: 24–25.

természetesen más formában. Előbbi a modell az aszimmetrikus átszervezés formájában juttatja kifejezésre, de hangsúlyozza azt is, hogy ezt a jellegzetességet döntően a gyengébb félhez szokták kapcsolni, amikor az arra törekszik, hogy a másik fél gyengeségeiből kovácsoljon előnyt a maga számára különféle megoldásokkal. Kutatómunkánk keretében az aszimmetrikus műveletek ezen utóbbi aspektusához kívánunk adalékokkal szolgálni a tanulmány további részében.

Problémafelvetésünk lényege abban jelölhető meg tehát, hogy kísérletet teszünk empirikus formában is megvizsgálni azt, hogy milyen szerepe lehet a műveletek – különféle – aszimmetrikus formában történő megszervezésének, illetve lebonyolításának a műveletek eredményességére. Munkánk keretében a műveleti aszimmetria öt lehetséges módját helyezzük az elemzések középpontjába, amelyet a támadások eredményességének szintén több dimenziójában vizsgálunk. Az ehhez kapcsolódó operacionális keretek és módszertani háttér felvázolását a következő alfejezetben végezzük el.

Operacionális és módszertani keretek

Jelen munkában amellet érvelünk, hogy több lehetőség is kínálkozhat az aszimmetrikus hadviselés – mindenekelőtt gyengébb, azaz erőforrásokkal, fegyverekkel stb. az ellenséghez képest kevésbé ellátott – szereplői számára arra, hogy a konkrét akciók szintjén²⁸ a gyakorlatban olyan formában szervezzék meg vagy kivitelezék a támadásokat, amely számukra – sajátos helyzetükben, esetleges gyengeségük ellenére is – előnyösnek bizonyulhat. Ezen megvalósítási formák, illetve az erre való szándék²⁹ gyakorlati megvalósítása – tekintettel azok empirikus leképezhetőségére s így elemezhetőségére – az alábbiakban jelölhető meg. A *komplex támadások* olyan műveletekre utalnak, amelyek elkövetése során a résztvevők több fegyver, illetve támadási forma együttes alkalmazásával kívánnak jelentősebb hatást elérni az akció keretében kifejthető jelentősebb csapás, illetve támadóerő növelésével.³⁰ A *kooperatív akciók* esetében a támadást nem egy szervezet önállóan hajtja végre, hanem együttműködik más elkövető csoporttal, ily módon lehetőséget keresve arra, hogy erőfölényt kialakítva sokszorozza meg a művelet kivitelezéséhez rendelkezésre álló eszköz-, illetve személyi állományt. Emellet

²⁸ Tehát a meglévő erők és erőforrások vagy éppenséggel azok hiánya figyelembevételével.

²⁹ Vö. RESPERGER 2015: 25.

³⁰ Adatok szintjén ez legfeljebb három fegyvertípus alkalmazását teszi beazonosíthatóvá.

ugyanakkor ezen támadási forma az érintettek közötti bizalom kihasználásával – vagy éppenséggel kiépítésével – is együtt járhat.³¹ Abban az esetben, ha ugyanazon csoport egymás mellett több helyszínen, eltérő időben, de összehangolt módon hajt végre támadást, *koordinált műveletről* beszélhetünk. Az akciók ezen formája nyilvánvalóan sokkal inkább tekinthető támadássorozatnak, s az elkövetők számára éppen abból fakadóan képezhet előnyös körülményeket, hogy megosztja a megtámadott fél védelmi kapacitásait, aszimmetrikus helyzetet idéz elő, s az esetlegesen kialakuló kaotikus állapotok nagyobb félelmet szülhetnek. Azon helyzetekben, amikor az elkövető vagy az elkövetők egy része az *öngyilkos akció* során nem törekszik arra, hogy élve jusson ki a támadásból, azaz szándékosan saját életét feláldozva vesz részt a támadás végrehajtásában, talán a legnyilvánvalóbb az alkalmazó fél lépéselőnye. Amennyiben egy mindenre elszánt elkövetővel szemben több tekintetben is jelentős hátrányt szenvednek el az ellene fellépni hivatott erők. A *többcélpontú támadások* pedig szintén a figyelem megosztásával és a célterületek szélesebb érintettsége révén kapcsolódhatnak össze egy jelentősebb hatás kiváltásának lehetőségével.

Az aszimmetrikus formában, illetve eljárások révén lebonyolított fenti támadásformák jellemzőinek empirikus vizsgálatához a másodelemzés módszerét alkalmaztuk. Az elemzés kiinduló forrásaként a *Global Terrorism Database* adatait használtuk, amelyek összességében több mint 200 ezer – egészen pontosan 209 706 – eset – meglehetősen sok szempont szerinti – leírását tartalmazzák az 1970 és 2020 közötti időszakra vonatkozóan. Az elemzések elkészítése érdekében – figyelembe véve az adatok feldolgozásához szükséges, illetve számunkra rendelkezésre álló számítási kapacitásokat – a teljes adatbázisból valószínűségi eljárással véletlen mintát vettünk. A mintavétel során egy, a teljes adatsokaságnak hozzávetőlegesen tíz százalékát kitevő mintakeretet határoztunk meg, s a véletlen kiválasztás eljárásával kialakított adatbázist használtuk a számítások elvégzéséhez. Így a terrorista támadásoknak az előbbieik alapján létrehozott és a tanulmány keretében elemzett mintája mindösszesen több mint 20 ezer – pontosan 20 961 – esetet tartalmaz, amelyek a vizsgálni és elemezni tervezett szempontok tekintetében reprezentatívnak tekinthetők³² a teljes adatbázis vonatkozásában.

³¹ Jelen kutatás keretében legfeljebb három elkövetői csoport vizsgálatát teszi lehetővé a vonatkozó adatok köre.

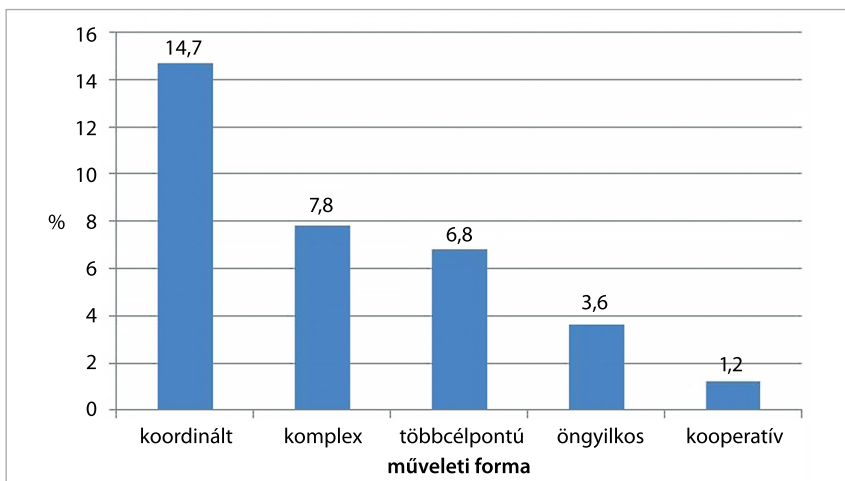
³² A minta reprezentativitását illusztrálандó álljon itt néhány illeszkedésvizsgálat eredménye. Koordinált támadások: $\chi^2 = 0,197$, $p = 0,657$; öngyilkos támadások: $\chi^2 = 0,182$, $p = 0,669$; a halálos áldozatok átlagos száma: $t = -0,052$, $p = 0,958$; a sebesültek átlagos száma: $t = -0,038$, $p = 0,969$.

A számításokat minden esetben három kimeneti indikátor vonatkozásában végeztük el: a támadások sikerességének százalékos vizsgálata mellett az akcióban elhunyt áldozatok és sérültek átlagos számát is elemeztük.³³

Adatelemzések

A műveleti aszimmetriaformák előfordulása

Kutatómunkánk empirikus részében mindösszesen tehát az 5 olyan aszimmetrikusként beazonosítható aspektust fogjuk vizsgálni, amely valamilyen vonatkozásban egyszerű formában – tulajdonképpen ezen megoldásokat nélkülözve – végrehajtott akciótól való elmozdulást jelenít meg a támadás megszervezése, lebonyolítása, megvalósulása tekintetében. Az elemzett minta adatai alapján a vizsgált műveleti aszimmetriadimenziók közül a legnagyobb arányban a koordinált támadás típusa fordul elő – ez a megoldás az akciók közel tizenöt százalékában (14,7%) jelenik meg (1. ábra).

1. ábra: A műveleti aszimmetriaformák megoszlása

Forrás: a Global Terrorism Database alapján a szerző szerkesztése

³³ Az elemzésben használt változók részletes ismertetését a mellékletben (M3) közöljük.

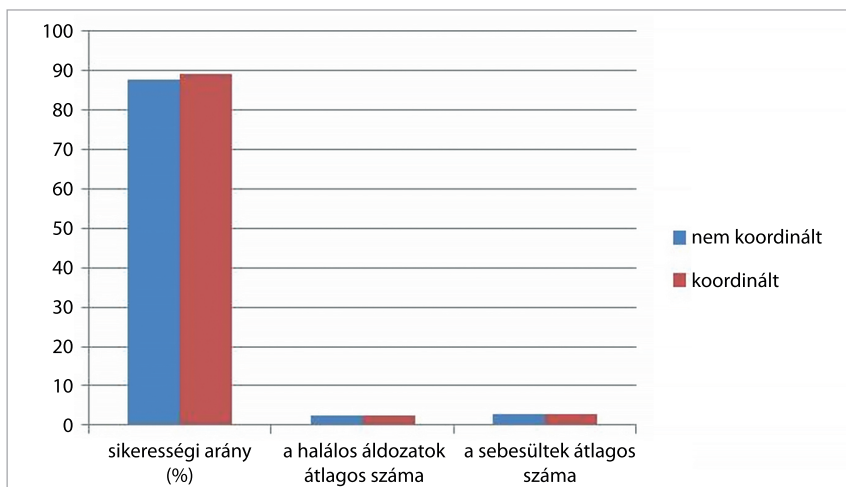
A több eltérő típusú fegyver alkalmazásával, illetve több célpont támadásával lezajló műveletek hasonló, a koordinált támadásoktól valamelyest elmaradó arányt képviselnek, nagyságrendileg 7-8 százalék körüli részesedési értékekkel (rendre 7,8% és 6,8%). Azon támadások, amelyek esetében az elkövetők arra is felkészülten, illetve elszántan hajtották végre az akciót, hogy saját maguk is áldozattá váljanak, mindössze a támadások kevesebb mint 4 százalékát teszik ki (3,6%), s ezen öngyilkos támadások után következnek a szervezetek együttműködésében kivitelezett akciók, amelyek a legalacsonyabb előfordulási gyakorisággal mutathatók ki a vizsgált esetekben. A műveleti aszimmetria különféle formáinak előfordulásában megmutatkozó esetleges tendenciák, mintázatok, trendek vizsgálata egy meglehetősen érdekes aspektusát jelentheti a kérdéskörrel kapcsolatos kutatómunkának, amelynek részletes kifejtésére azonban jelen munka keretében mind tartalmi, mind pedig formai okok folytán nem vállalkozhatunk. Arra azonban mindenképpen érdemes utalni, hogy minden egyes itt vizsgált dimenzió esetében az időbeli előfordulás sajátos, egy irányba mutató mintázattal jellemezhető. A részletes idősorok vizsgálata nélkül is kirajzolódik, hogy a műveleti aszimmetria különféle esetei rendre az új évezredben jelennek meg szignifikánsan magasabb arányban, vagyis – hipotetikusan legalábbis – megfogalmazható, hogy ezen eljárások jellemzően a posztmodern terrorizmushoz³⁴ kötődnek. A műveleti aszimmetria vonatkozásában összességében tehát az látható, hogy a vizsgált támadások között leggyakrabban a koordinált támadások fordulnak elő, amelyeket az elkövetési eszközök és a célpontok kombinálásának megoldása követ, s csak kisebb, illetve meglehetősen alacsony arányban kerül sor öngyilkos és kooperatív támadásokra.

Tekintve, hogy jelen munkában arra fókuszálunk, hogy feltárjuk, milyen esetleges szerepe lehet ezen aszimmetrikusnak tekintett megoldások, eljárások alkalmazásának a vizsgált műveletek eredményessége vonatkozásában, a folytatásban az ezen kérdéseket vizsgáló elemzőmunkát a különféle aspektusok elterjedtségének, előfordulásának megfelelő sorrendben végezzük el.

³⁴ Lásd ehhez például: TÁLAS 2006: 36–39.

Koordinált támadások

A több helyszínen, illetve eltérő időpontokban, de egyeztetve megszervezett és lebonyolított koordinált akciók bizonyos tekintetben pozitívan befolyásolják az aszimmetrikus támadások eredményességét (2. ábra). Amennyiben ugyanis a sikeresen kivitelezett támadások arányát vizsgáljuk, valamivel több mint egy százalékpontos (1,3%p) növekmény mutatható ki a magasabb szervezetségi fok mellett megvalósított műveletek esetében ($p = 0,000$). Ugyanakkor az ilyen eljárási formában kivitelezett támadások áldozati mutatói érdemben nem térnek el az egyéb, nem ily módon megszervezett támadások adataitól: az akció halálos áldozatainak átlagos számában és a támadásban megsérültek számát tekintve nincs jelentős különbség ($p_{\text{halálos}} = 0,782$ és $p_{\text{sebesült}} = 0,865$) a két végrehajtási forma között.³⁵

2. ábra: A koordinált aszimmetrikus támadások eredményessége

Forrás: a Global Terrorism Database alapján a szerző szerkesztése

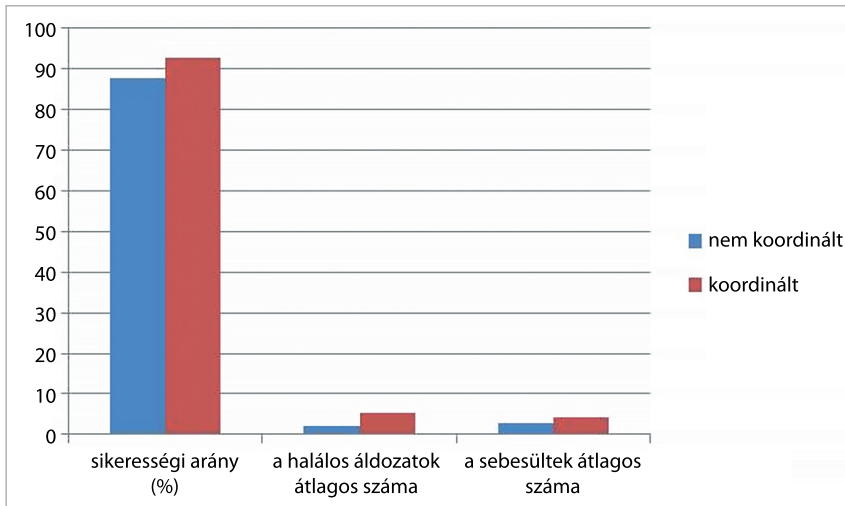
³⁵ Az ebben az esetben feltárt mintázat értelmezése kapcsán azonban mindenképpen fontos utalni arra az adatorganizációs megoldásra, illetve statisztikai jellegű összefüggésre, hogy az adatbázis kialakításakor a szakértők az egyes, külön esetként regisztrált, de a koordinált jelleg folytán összefüggő támadások áldozatmutatóit elosztották az esetek között, annak elkerülésére, hogy torzított adatok keletkezzenek. Hiszen amennyiben egyetlen aggregált egységként tekintünk a támadássorozatra, a vizsgált mutatószámok magasabbnak adódnak, visszatükrözve a művelet eredményességét.

A koordinált támadások tekintetében tehát megfogalmazható, hogy az eltérő időpontokban és helyszíneken, de egyazon támadássorozathoz köthető műveleti forma növeli a támadók esélyét az akciók sikeres lebonyolítására, a támadások során felmerülő áldozatok száma tekintetében pedig nem látszik érdemi hatást kifejteni a műveleti aszimmetria ezen aspektusa.

Komplex támadások

Azon akciók, amelyekben egymás mellett többféle fegyver párhuzamos alkalmazására is sor kerül a támadás kivitelezése során, szintén magasabb sikerességi aránnyal jellemezhetők (3. ábra). A pusztán egyféle elkövetési eszköz alkalmazásával végrehajtott támadások vonatkozásában 87,6%-os a siker előfordulása, míg a komplex műveletek esetében ez az arány pontosan 5 százalékponttal magasabbnak adódik (92,6%). A különbség statisztikai értelemben is jelentősnek tekinthető ($p = 0,035$), azaz ebben az esetben is kimutatható a sajátos megvalósítási forma szerepe. A komplex támadások esetében azonban nemcsak arról van szó, hogy az ily módon megvalósított akciók nagyobb valószínűséggel vezetnek sikerre, hanem az is kimutatható, hogy ezen megvalósítási mód mentén – sikerrel – végrehajtott támadások jelentősebb mértékben követelnek áldozatokat. Az ebben a tekintetben egyszerűnek tekintett támadásokban átlagosan 2,11 fő lelte halálát, míg a komplex formában megvalósított műveletek esetében a halálos áldozatok átlagos száma több mint két és félszer (5,47 fő) magasabb ($p = 0,000$). Ugyanezen mintázat – bár mérsékeltebb eltérés – mutatható ki a sérültek számát tekintve: az eleve magasabb kiindulóértékhez (átlagosan 2,71 fő sebesült) képest „csak” másfélszer magasabb ($p = 0,000$) sebesültszám mérhető (4,13 fő) a több fegyvertípus együttes alkalmazásával kivitelezett komplex műveletekben.

A műveleti aszimmetria ezen aspektusa esetében tehát a siker esélyének növelése mellett az áldozatok magasabb számában is meg jelenik az összetettebb eljárásnak tulajdonítható hatás.

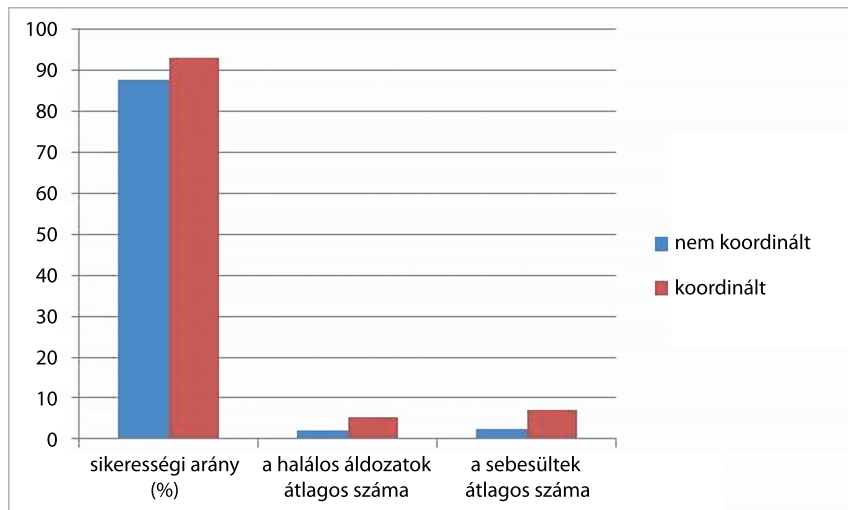

3. ábra: A több fegyverrel végrehajtott támadások sikerességi aránya

Forrás: a Global Terrorism Database alapján a szerző szerkesztése

Többszemponútú támadások

Az előző módszerrel lényegében megegyező mintázat tárható fel azon műveletek vizsgálata során is, amelyek kivitelezésekor az akcióban a célpontoknak nemcsak egy, hanem több – eltérő – típusát regisztrálja az elemzett adatbázis. Azon támadások esetében, amelyeknél nem merül fel több célponttípus, a sikeres akciók aránya 87,6 százalékos (4. ábra), míg a többszemponútú akcióknál a számítások eredményei szerint az előbbi arányt több mint 5 százalékponttal meghaladó ($p = 0,000$) sikerességi arány mérhető (92,9%). Ezen sajátos elkövetési mód a támadásban elhunyt vagy megsérült személyek száma tekintetében nagyságrendileg két és félszeres növekményt eredményez, amennyiben a halálos áldozatok átlagos száma 2,16 főről 5,22 főre emelkedik ($p = 0,000$), a sebesültek átlagos száma pedig az egy típusú célpontot feltételező támadási formához képest (2,51 fő) 2,8-szer magasabb ($p = 0,000$) értékkel (7,14 fő) jellemezhető.

4. ábra: A többcélpontú támadások sikerességi mutatói

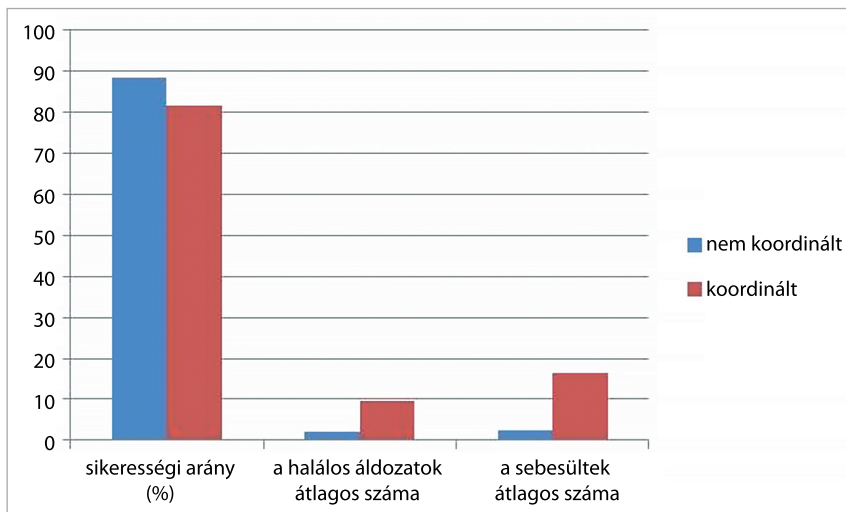
Forrás: a Global Terrorism Database alapján a szerző szerkesztése

A sikerességi arányok és a halálos áldozatok és sebesültek száma mentén kimutatható magasabb értékek tehát a több célpontot is támadó műveletek vonatkozásában ugyancsak megerősíteni látszanak az előbbieken látott összefüggést az aszimmetrikus műveletek eredményessége tekintetében.

Öngyilkos támadások

Talán az egyik – ha nem a – legjelentősebb aránytalanságnak tekinthető az aszimmetrikus műveletek vonatkozásában az a helyzet, amikor a rendfenntartó erőknél, illetve bármely adott védekező félnek olyan elkövetővel szemben szükséges fellépnie, aki mindenre elszánt a támadás végrehajtása érdekében, beleértve saját életének szándékos feláldozását is. Feltételezhető tehát, hogy az ilyen módon megkísérelt akciók sikere szinte garantált. Az adatok tanúsága szerint azonban az öngyilkos elkövetők közreműködésével kivitelezett akciók esetében a támadások sikerességi aránya éppenséggel alacsonyabb az egyéb akciók adataihoz képest (5. ábra). Míg a nem öngyilkos támadások közel 90%-ban (88,2%) bizonyulnak sikeresnek, addig a merénylő életét is követelő akciók eseté-

ben ez az arány több mint 6 százalékponttal alacsonyabb (81,7%). A kapott értékek közötti eltérés a vonatkozó statisztikai teszt eredménye alapján ($p = 0,000$) nem tekinthető a véletlen következményének, vagyis az öngyilkos támadások szignifikánsan kisebb arányban bizonyulnak sikeresnek.³⁶ Azonban az adatok tanúsága szerint abban az esetben, ha egy öngyilkos támadás sikeresen megvalósul, rendkívül jelentős mértékben képes emelni a támadásnak áldozatul esők számát. A nem öngyilkos merényletként kivitelezett támadások átlagos halálos áldozati számához (2,09 fő) képest négy és félszer magasabb az akció okán elhunyt személyek száma öngyilkos támadás esetén (9,46 fő), s ennél is magasabb a sebesültek számában mérhető emelkedés: 2,3 főről több mint a hétszeresére, átlagosan 16,37 főre növekszik az öngyilkos elkövetővel végrehajtott támadás sérültjeinek száma.

5. ábra: Az öngyilkos támadások sikereségi aránya

Forrás: a Global Terrorism Database alapján a szerző szerkesztése

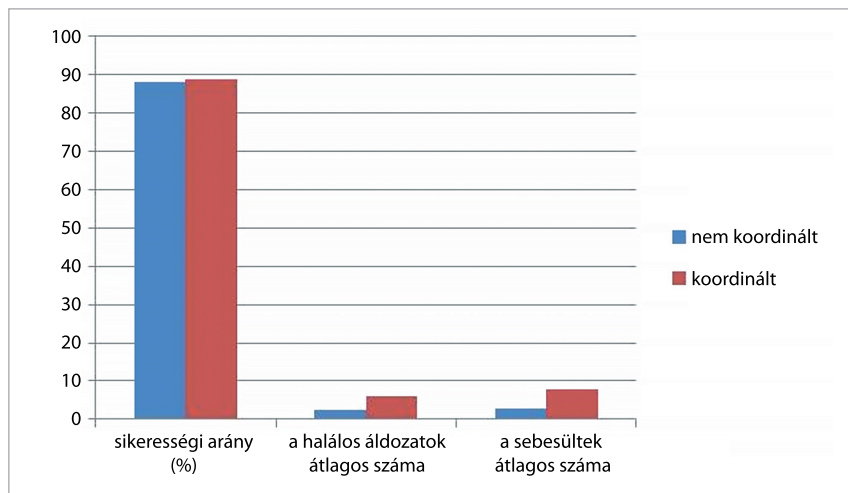
Kettős – részben akár ellentmondásosnak is tekinthető – mintázat rajzolódik ki tehát az öngyilkos műveletek vonatkozásában. Amennyiben az akcióknak az elkövetők

³⁶ A további kutatómunka szempontjából érdekes problémafelvetés lehet annak vizsgálata, hogy milyen tényezők vezethetnek ehhez a sajátos irányú összefüggéshez.

életének feláldozásával végrehajtott módja esetében a támadások sikerességi aránya alacsonyabb a nem öngyilkos támadásokéhoz képest. Ugyanakkor a sikeresen megvalósított öngyilkos merényletek messze a legnagyobb mértékben sokszorozzák meg a támadásban életüket vesztő és sebesülést szerző áldozatok számát.

Kooperatív támadások

A több szervezet együttműködésével lebonyolított akciók fordulnak elő a leg-
alacsonyabb arányban az elemzés alapjául szolgáló adatok alapján, részben
talán azért is, mert ezek szükségszerűen több szervezést igényelnek. Ezál-
tal – feltételezhetően – jelentősebb erőfőlény képzésére adhatnak lehetőséget,
ami kedvezőleg hathat az akciók eredményességére. Mindez azonban – leg-
alábbis statisztikai értelemben – nem igazolódik a sikerességi arányokban,
amennyiben a nem több csoportosulás közös megvalósításában zajló támadá-
sok esetében a sikeres műveletek aránya 87,9%, s ez az érték mindössze egy
százalékpontot nem meghaladó mértékben emelkedik (88,8%) a kooperatív
akciók vonatkozásában (6. ábra).

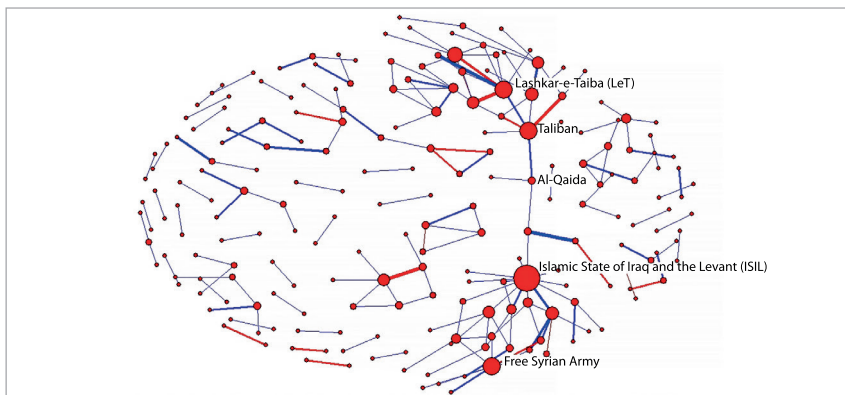

6. ábra: A kooperatív támadások sikerességi mutatói

Forrás: a Global Terrorism Database alapján a szerző szerkesztése

Az előbbi eljárással ellentétben tehát itt némileg pozitív irányban módosul a sikeres támadások aránya, azonban egy ilyen mértékű különbség esetében nem zárható ki a véletlen mint magyarázó tényező ($p = 0,671$), azaz a növekedés nem tekinthető szignifikánsnak. Nem így azonban az áldozatokra vonatkozó adatokat vizsgálva. Az egyetlen szervezet által önállóan végrehajtott támadások esetében ugyanis a halálos áldozatok átlagos száma 2,33 fő, a sebesültek tekintetében pedig ugyanezen mutató értéke valamelyest magasabb, 2,76 fő. A szervezetek közötti együttműködésben végrehajtott akciók tekintetében ezek a számok legalább két és félszer magasabbak: a halálos áldozatok átlagos száma közel 6 főre emelkedik (5,91 fő), a támadásban megsérültek átlagos száma pedig 7,68 fő a kooperatív támadások esetében, amely áldozati mutatók a referenciaértékeknél szignifikánsan ($p_{\text{halálos}} = 0,000$ és $p_{\text{sebesült}} = 0,000$) magasabbak.

A szervezetek összefogásába, együttműködésének megszervezésébe fektetett idő, energia és egyéb erőforrások megtérülni látszanak tehát annak fényében, hogy az ily módon kivitelezett támadások magasabb halálos áldozati és sebesült-számmal jellemezhetők, s a sikerességük sem marad el az önállóan végrehajtott akciókétól. Vagyis a műveleti aszimmetria ezen formája esetében is kimutatható a támadás sajátos jellegének szerepe. Emellett érdemes itt arra is utalni, hogy az együttműködések hálózatának főbb csomópontjaiban, kulcspozícióiban jellemzően a legmeghatározóbb szervezeteket és csoportokat találhatjuk (7. ábra).³⁷

7. ábra: Az együttműködési hálózatok meghatározó szervezetei

Forrás: a Global Terrorism Database alapján a szerző szerkesztése

³⁷ A terrorista szervezetek teljes globális hálózatához lásd: BALOGH 2018.

Összegzés, értékelés, kitekintés

A fentiekben arra tettünk kísérletet, hogy megvizsgáljuk, milyen szerepe mutatható ki az aszimmetria műveleti szintű – különféle lehetséges megnyilvánulási – formáinak a támadások eredményességére. Az aszimmetrikus hadviselésre vonatkozó néhány koncepcionális elem és főbb jellemzők áttekintését, valamint a kutatás módszertani és operacionális kereteinek bemutatását követően önálló adatelemzés formájában vizsgáltuk meg a problémafelvetést. A műveleti aszimmetria különféle módozatai esetében vizsgált összefüggések tanulságai alapján (1. táblázat) összességében megfogalmazható, hogy az összevetések lényegi többsége azt a mintázatot támasztja alá, hogy az egyszerű támadásoktól az akciók megszervezésében és lebonyolításában az aszimmetria felé való elmozdulás növeli a támadások sikerességi arányát, magasabb halálozási mutatókkal és több sebesült áldozattal jár együtt.

1. táblázat: A műveleti aszimmetria különféle módozatainak összefüggései

Támadási forma	Sikerességi arány	A halálos áldozatok száma	A sebesültek száma
<i>Koordinált</i>	+	0	0
<i>Komplex</i>	+	+	+
<i>Többcélpontú</i>	+	+	+
<i>Öngyilkos</i>	–	+	+
<i>Kooperatív</i>	0	+	+

Forrás: a Global Terrorism Database alapján a szerző szerkesztése

Megjegyzés: 0 = nincs összefüggés; + = szignifikáns növekedés; – = szignifikáns csökkenés

Nyilvánvalóan felvetődik azonban a kérdés, hogy értékelhetjük-e a kapott eredményeket úgy mint az aszimmetrikus megoldások alkalmazása eredményességének egyértelmű alátámasztását. Ezen felvetésre a rendelkezésre álló adatok és eredmények fényében több okból sem adható pontos válasz. Egyrészt figyelembe kell vennünk, hogy az itt kapott eredményeket mindössze a műveletek egy szűkített – bár statisztikai értelemben reprezentatív mintának tekinthető – alhalmazán mutattuk ki. A teljes sokaságbeli eredmények megfelelő módszerekkel történő, pontos meghatározása valószínűsíthetően közelebb vihet a valós összefüggések feltáráshoz. Másrészt fontos utalni arra is, hogy a fenti eljárások meglehetősen egyszerű módszereit képviselik a kvantitatív adatelemzési eszköztárnak, így összetettebb

számításokkal és statisztikai módszerekkel talán ugyancsak közelebbi képet kaphatunk a vizsgált kérdésköréről. Végül³⁸ elengedhetetlen hangsúlyozni, hogy a műveleti aszimmetria különféle módszerei valós körülmények között nem légtüres térben, önállóan jelennek meg, hanem az esetek egy bizonyos – a későbbiekben empirikusan is meghatározható – részében egymással kombinálva, összekapcsolódva vannak jelen. Így a műveletek eredményességére gyakorolt hatásaik összegződhetnek, kombinálódhatnak, ami az egyszerű statisztikai összevetések alkalmazásával gyakran rejtve marad a számítások során kapott összesített értékek mögött. A tanulmány végén az értékelések során tett előbbi felvetések alapján némi kitekintéssel kívántunk élni lehetséges megoldási irányok felé. Ennek során összevont mutatókat hoztunk létre mind az aszimmetria műveleti szintű előfordulására, mértékére, mind pedig a kimeneti változók közül a halálos áldozatok és sebesültek számára vonatkozóan.³⁹ Az ily módon kialakított mutatószámok felhasználhatók például arra, hogy rámutassunk: a sikeres támadások esetében szignifikánsan magasabb ($p = 0,000$) az aszimmetria különféle dimenzióinak együttes jelenléte. A sikertelen akciókban átlagosan 0,27 jelenik meg a vizsgált eljárások közül, a sikeres támadások esetében pedig az aszimmetria valamely formája nagyobb mértékben (átlagosan 0,35 db) fordul elő. Az összesített áldozati számot mérő mutatószám pedig lehetőséget ad arra, hogy megfelelő statisztikai eljárással megvizsgáljuk, az egyes elkövetési módszerek együttes jelenléte milyen hatással van a műveletek ilyen szempontból vizsgált eredményességére. A lineáris regressziós modell eredményei alapján⁴⁰ mindegyik, az adatelemzések keretében vizsgált műveletiaszimmetria-forma önálló hatással is rendelkezik, kivéve a koordinált támadási módszert,⁴¹ ami arra utal, hogy támadási megoldások más eljárások mellett önmagukban is szerephez jutnak. Talán ezen számítások is arra utalnak, hogy érdekes eredményekhez vezethet a téma további vizsgálata, további kutatómunkánk keretében így erre teszünk majd kísérletet.

³⁸ Részben kapcsolódva az eredmények értékelése kapcsán előzőekben felvetett szempontokhoz.

³⁹ Mindkét összevont mutató esetében egyszerű s így könnyen interpretálható eljárással, összeggel hoztuk létre a mutatószámokat. Az aszimmetria összesített számszerűsítésére az egyes dimenziók jelenlétét vagy hiányát vettük figyelembe, s ily módon jött létre a skála, amelynek magasabb értékei több aszimmetrikus megoldás együttes alkalmazására utalnak. A hatásfok vagy eredményesség összesített mutatószámát pedig az adott támadásban elhunyt vagy megsebesült személyek számának összeadásával alakítottuk ki.

⁴⁰ Bár a megmagyarázott variancia meglehetősen alacsony ($R^2 = 0,061$), a modell szignifikáns ($p = 0,000$).

⁴¹ Bár a szignifikancia értéke ezen változó esetében is a határon mozog ($p = 0,054$).

Felhasznált irodalom

- BUFFALOE, David L. (2006): Defining Asymmetric Warfare. *The Land Warfare Papers*, (58). Online: www.slideshare.net/alexpituba/defining-asymmetric-warfare
- HÁBER Péter (2016): Az aszimmetrikus hadviselés és az ehhez kapcsolódó elméletek megjelenése a hazai szakirodalomban. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 4(2), 4–32.
- KISS Álmos Péter (2015): Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció. In RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint (szerk.): *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással*. Budapest: Zrínyi, 66–80.
- KISS Álmos Péter (2016): *Háború a nép között. Esettanulmányok a negyedik generációs hadviselés történetéből*. Budapest: Zrínyi.
- KRAJNC Zoltán (2008): Az aszimmetrikus hadviselés, fenyegetés alapkérdései. *Repülés-tudományi Közlemények*, 10(ksz.). Online: https://real.mtak.hu/10441/1/Krajnc_Zoltan.pdf
- PORKOLÁB Imre (2020): *Az aszimmetrikus hadviselés adaptációja. A tradicionális és irreguláris hadikultúrák összecsapásainak vizsgálata*. Budapest: Dialóg Campus.
- RÉPÁSI Krisztián (2011): A gerillaharc és a terrorizmus szerepe a felkelésekben. *Nemzet és Biztonság*, 4(4), 34–41.
- RESPERGER István (2013): Kis háborúk nagy hatással. A XXI. század fegyveres konfliktusai, a terrorizmus és az aszimmetrikus hadviselés jellemzői. *Felderítő Szemle*, 12(1), 200–229.
- RESPERGER István (2015): A XXI. század fegyveres konfliktusainak hatása a hadtudományra. In RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint (szerk.): *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással*. Budapest: Zrínyi, 13–47.
- RESPERGER István (2016): Stratégiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése. *Hadtudomány*, 26(E-szám), 37–50. Online: <http://doi.org/10.17047/HADTUD.2016.26.E.37>
- RESPERGER István (2018): A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége – biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések. In RESPERGER István: *Nemzetbiztonsági alapismeretek*. Budapest: Dialóg Campus, 29–93.
- SOMKUTI Bálint (2012): *A negyedik generációs hadviselés – az érdekérvényesítés új lehetőségei*. PhD-disszertáció. NKE HHK HDI.
- SOMKUTI Bálint (2015): A negyedik generációs hadviselés. In RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint (szerk.): *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással*. Budapest: Zrínyi, 48–65.
- TÁLAS Péter (2006): Kelet-Közép-Európa és az új típusú terrorizmus. In TÁLAS Péter (szerk.): *A terrorizmus anatómiája. Tanulmányok*. Budapest: Zrínyi, 5–42.
- TOMOLYA János – PADÁNYI József (2014): A terrorizmus és a gerilla-hadviselés azonoságai és különbségei. *Hadtudomány*, 24(1), 126–154.

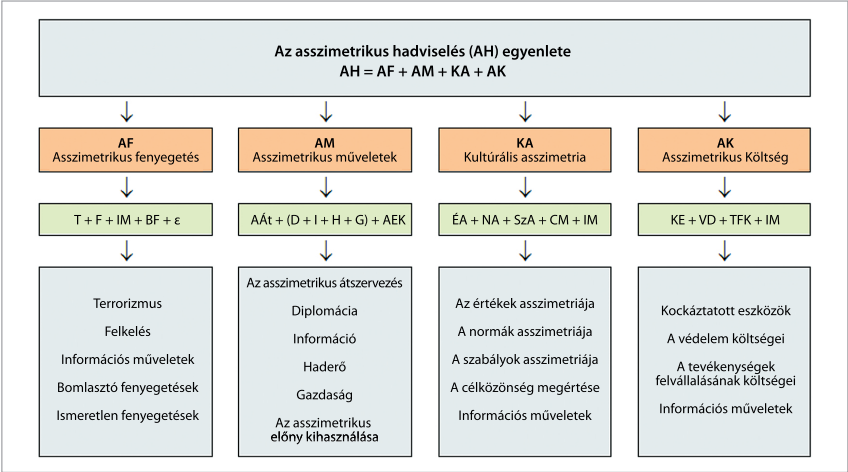
Melléklet

M1. Az aszimmetrikus hadviselés jellemzői, sajátosságai

	Hagyományos hadviselés	Aszimmetrikus hadviselés	Hibrid hadviselés
<i>A hadviselés módja</i>	reguláris erők összecsapása	reguláris és irreguláris erők vagy reguláris erők összecsapása	reguláris és irreguláris erők a reguláris és/vagy irreguláris erők ellen
<i>Aktorok</i>	állam(ok) – állam(ok)	állam(ok) – nem állami szereplő állam(ok) – állam(ok)	állam(ok), nem állami szereplő(k) – állam(ok)
<i>Alkalmazó fél</i>	hasonló méretű haderők	az egyik fél méretében, mennyiségében, módszereiben eltér, általában a gyengébb fél alkalmazza	általában a túlerőben lévő fél alkalmazza
<i>A katonai és polgári mód-szerek aránya</i>	4:1	3:2	1:4
<i>A veszteségek aránya halott/sebesült</i>	1:3	1:6–14	1:2,3
<i>Fő stratégiai dimenzió</i>	reguláris katonai erő	idő	reguláris és irreguláris katonai erő információ diplomácia gazdaság média
<i>A clausewitzi „hármast” vezetője a konfliktusban</i>	állam	hadsereg	állam

Forrás: RESPERGER 2018: 15–16. alapján a szerző szerkesztése

M2. Az aszimmetrikus hadviselés egyenlete

Forrás: BUFFALOE 2006: 18. alapján a szerző szerkesztése

M3. Az elemzésben használt változók ismertetése

Változónév	Leírás	Mértékegység
Öngyilkos támadás	Olyan akció, amelyben az elkövető(k valamelyike) tervezetten nem kímélte saját életét a művelet végrehajtása érdekében	dummy
Koordinált támadás	Egyazon szervezet által egymással összehangoltan több helyszínen és eltérő időpontban végrehajtott művelet	dummy
Kooperatív támadás	Olyan együttműködésben végrehajtott művelet, amelyben legalább két eltérő csoport vagy szervezet vesz részt	dummy
Többcélpontú támadás	Az akcióban megtámadott célpontok száma legalább kettő	dummy
Komplex támadás	A műveletben több, legalább két támadási, illetve fegyver-típus egyidejű alkalmazása megjelenik	dummy
Sikeres támadás	A műveletet a támadók megvalósították	%
Halálozás	Az adott támadásban elhunyt áldozatok száma	fő
Sebesülés	Az adott támadásban megsérült áldozatok száma	fő

Forrás: a szerző szerkesztése

Pomogács Péter¹

A Kínai Népköztársaság „három hadviselés” stratégiája

Bevezetés

A 21. században a hagyományos és a nem hagyományos hadviselés közötti határok egyre inkább elmosódnak. A nukleáris fegyverek a stratégiai célok eléréséhez csak korlátozott mértékben tudnak hozzájárulni, elsősorban az elrettentés eszközeként szolgálnak, míg a konvencionális hadviselésben hagyományosan kiemelt szerepet játszó reguláris haderők nem mindig képesek elérni a politika által meghatározott stratégiai célokat. A stratégiai célok elérése tehát új megközelítést tesz szükségessé. Jelen tanulmány betekintést nyújt a Kínai Népköztársaság egy ilyen jellegű megközelítésébe, az úgynevezett „három hadviselés” stratégiába. A „három hadviselés” a kínai pártállam által jóváhagyott koncepció a hagyományostól eltérő eszközökkel folytatott hadviselésről. A stratégia alkalmazása Kína felismerését tükrözi, amely szerint a kinetikus hadviselésre összpontosító stratégiák egyre gyakrabban vezetnek vesztes vagy egyszerűen megnyerhetetlen háborúkhöz² (gondoljunk csak az Egyesült Államok közel 20 éven át tartó afganisztáni beavatkozására). A „három hadviselés” ezzel szemben egy sor nem kinetikus eszközt és azok párhuzamos alkalmazását jelenti, amelyekkel olyan célokat is el lehet érni, amelyeket pusztán a hagyományos *hard power* eszközök használatával nem. A Kínai Kommunista Párt (a továbbiakban: KKP) szoros felügyelete mellett készült koncepció sokrétű, rugalmasan alkalmazható, és tükrözi a 21. század kihívásai által megkövetelt innovatív gondolkodást. Amennyiben a clausewitzi megközelítést vesszük alapul, amely szerint a háború célja az, hogy az ellenfelet saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük,³

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszerológái Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtudományi Doktori Iskola; e-mail: pomogacs.peter@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0073-9679>

² GAMBILL 2021.

³ CLAUSEWITZ 2013: 39.

akkor a kínai „három hadviselés” koncepció a háborús küszöböt át nem lépő, nem katonai eszközökkel folytatott hadviselés egy formája.

A „három hadviselés” a pszichológiai, a média- és a jogi eszközök összehangolt használatát foglalja magában, amelynek célja a közvélemény manipulálása, az ellenfél összezavarása és a stratégiai célok katonai erő alkalmazása nélküli elérése. A stratégiában szereplő háromféle hadviselés a következő:

- Pszichológiai: a propaganda, a dezinformáció és más pszichológiai műveletek alkalmazása az ellenfél harci vagy ellenállási hajlandóságának aláásása, illetve egy adott közösség véleményének, érzelmeinek, hozzáállásának megváltoztatása érdekében.
- Média: a média, a tömegtájékoztatás eszközeinek felhasználása a hazai és nemzetközi közvélemény befolyásolására.
- Jogi: jogi eszközök felhasználása Kína érdekeinek előmozdítására és ellenfelei érdekeinek aláásására. A jogi hadviselés számos módszert foglal magában, kezdve a nemzetközi jogszabályokra történő hivatkozástól (például bizonyos területekre és erőforrásokra vonatkozó követelések jogtörténeti igazolása) a jogi kikapuk kihasználásán át egészen a hamisított térképek alkalmazásáig, amelynek célja ezeknek a követeléseknek az alátámasztása. A kínai jogi hadviselés a hazai jogszabályokat, a nemzetközi jogszabályokat, a bírósági döntéseket és a jogi nyilatkozatokat gyakran kombinálva használja fel a stratégiai célok elérésére, valamint a jogérvényesítést vagy a jogérvényesítés megkísérlését követően a hazai és a nemzetközi közvélemény tájékoztatására.⁴

Tekintve, hogy mindhárom hadviselési mód végső soron a kínai hazai és a nemzetközi közvélemény Kínáról alkotott képét kívánja befolyásolni, Peking ellenfelei felfogásának, meggyőződésének és döntéshozatali folyamatainak alakítására összpontosít, így mindhárom hadviselés szorosan kapcsolódik a kognitív hadviseléshez. A nem kinetikus eszközök alkalmazásával a „három hadviselés” stratégia célja, hogy kognitív dominanciát gyakoroljon. Ahelyett, hogy kizárólag a hagyományos katonai erőre támaszkodna, Kína felismerte a kognitív tér ellenőrzésének fontosságát mint stratégiai céljai elérésének eszközt.⁵

⁴ Office of the Secretary of Defense 2022: 138.

⁵ BAUGHMAN 2023: 1.

A koncepció eredete

A koncepció eredete visszavezethető Szun-ce *A háború művészete* című művéig, pontosabban a szerző harc nélküli győzelemről szóló elképzeléséhez. Az információs hadviselés számos közelmúltbeli példája, amely Kínához köthető, jelzi Szun-ce ma is aktuális megállapítását, amely szerint „a háború a csalás útja”.⁶ Érdemes megemlíteni a leghíresebb kínai stratégának ezt a 2500 éve lejegyzett észrevételét, amely rávilágít a megtévesztés jelentőségére, amely a modern kori kínai kognitív hadviselés középpontjában áll.

A haderő által folytatott kognitív hadviseléssel kapcsolatos modern kínai megközelítés Mao Ce-tungnak a KKP és a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg közti kapcsolatáról alkotott elképzelésében gyökerezik. Eszerint a Népi Felszabadító Hadsereg nem csupán fegyveres erő, hanem a pártstruktúra része is egyben. Mao szerint a haderő feladatai nem kizárólag katonai jellegűek, hanem a forradalom politikai célkitűzéseinek megvalósítására kell hogy összpontosítsanak, megszilárdítva a párt vezető szerepét és befolyását.⁷ Mao Ce-tung *A gerilla-hadviselésről* című munkájában a katonai, a politikai, a gazdasági, a társadalmi és a pszichológiai dimenzió forradalmi hadviselésen belüli összeolvadását hangsúlyozza.⁸ Elképzelése szerint a forradalmi hadviselés nem korlátozódhat pusztán hadműveletekre, hanem magában kell foglalnia a lakosság támogatásának megnyerését is.⁹ Mao koncepciója a reguláris haderővel és partizánokkal folytatott katonai műveleteket nemzetközi diplomáciával, propaganda terjesztéssel, a tömegek mozgósításával és pszichológiai manipulációval ötvözi az ellenség legyőzése érdekében.¹⁰

Az Egyesült Államok által az 1990–1991-es Öbölháborúban újonnan felvonultatott precíziós fegyverek és információs hadviselési módszerek alapján a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg két ezredese¹¹ *Korlátok nélküli hadviselés* (elterjedt angol fordításban *Unrestricted Warfare*) című 1999-es könyvében

⁶ SZUN-CE 2022: 9.

⁷ BEHRENDT 2022.

⁸ MAO 1989: 7.

⁹ MAO 1989: 92–93.

¹⁰ MAO 1953: 257–259.

¹¹ Qiao Liang katonai teoretikus és író, a kínai Nemzetbiztonsági Politikai Tanulmányok Tanácsának főtárhelyettese. A Népi Felszabadító Hadsereg Légierje vezérőrnagyi rendfokozatban nyugdíjazta. Wang Xiangsui a Népi Felszabadító Hadsereg nyugalmazott ezredese és a pekingi Beihang Egyetem professzora.

elemzi a háború megváltozott jellegét, az információs forradalom kibontakozását a haditechnikában, illetve a 21. században várható konfliktusokat. A kötet rámutat arra, hogy a globalizáció korában a hálózatcentrikus hadviselésre jellemző technológiai integráció és az új haditechnikai eszközök, illetve felhasználásuk módja fokozatosan elhomályosítja a háború arcát. A szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy a háború hagyományos definíciói már nem vonatkoznak az olyan műveletekre és tevékenységekre, mint a hackerek által elkövetett kibertámadások, a nemzetgazdaságok megbénítására szolgáló pénzügyi eszközök alkalmazása vagy a háború áldozatairól szóló tudósítások propagandacélokból történő közvetítése. Következésképpen új kifejezésre van szükség a hadviselés e határok nélküli és korlátokat nem ismerő formájának leírására, ezért ezt a jelenséget a szerzők „korlátozások nélküli hadviselésnek” nevezték el.¹² A szerzőpáros munkája nagy hatással volt a kínai stratégiai gondolkodásra, többek között azt is kimondta, hogy pusztán a költséges kinetikus (katonai) eszközökre támaszkodva nem lehet felvenni a versenyt az Amerikai Egyesült Államokkal.¹³

Magát a „három hadviselés” koncepciót a KKP Központi Bizottsága és a Központi Katonai Bizottság 2003 decemberében hagyta jóvá a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg politikai és információs műveleteinek irányítására. A *Kínai Népi Felszabadító Hadsereg politikai munkaszabályzata* 2. fejezetének 18. szakasza más politikai feladatok mellett meghatározza a három hadviselés területeit és alkalmazási módszereit.¹⁴ A koncepció szerint a jövő hadviselésének célja a teljes körű dominancia elérése a katonai, a politikai, a gazdasági és a diplomáciai dimenzióban. Mindegyikben központi szerepet játszik a befolyásolás, és ennek megvalósítása a korlátozások nélküli hadviselés elméletére építve a „három hadviselés” koncepcióban valósul meg.¹⁵ A koncepció beleil-lik azoknak az új típusú hadviselési módoknak a sorába, amelyekben jelentős hangsúly helyeződik az információra, az információs technológia által vezérelt képességek felhasználására és az információs dominanciára való törekvése. A 21. században a hagyományos kinetikus műveletek átértékelődnek, és a fizikai megsemmisítésről a hatékonyságra és az eredményességre helyeződött át a hangsúly. A hatás- vagy hatékonyságalapú műveletek elsődleges célja a katonai siker elérése a lehető legkevesebb erő és eszköz felhasználásával, a lehető legkisebb

¹² LIANG–XIANGSUI 1999: 12.

¹³ LIANG–XIANGSUI 1999: 24.

¹⁴ CHENG 2011.

¹⁵ RÓZSA 2019: 80.

veszteségek mellett, úgy a saját, mint az ellenséges erők oldalán.¹⁶ A „három hadviselés” ennek a megközelítésnek maradéktalanul eleget tesz.

Pszichológiai hadviselés

A Kínai Népköztársaság a pszichológiai hadviselést, más néven lélektani hadviselést évtizedek óta alkalmazza. A kínai megközelítés szerint békeidőben a pszichológiai műveletek célja, hogy feltárják és kihasználják az ellenség hazai politikai berendezkedésében vagy szövetségi rendszerében lévő ellentéteket és megosztottságot, és kétségbe vonják az ellenfél által vallott értékeket. Peking különböző technikák alkalmazásával igyekszik befolyásolni a külföldi kormányok és a nemzetközi közvélemény felfogását, meggyőződését és cselekedeteit Kína érdekeinek érvényesítése céljából. A kínai pszichológiai műveletek célja, hogy kedvező környezetet teremtsenek Peking számára az érdekérvényesítésre, ugyanakkor aláássák ellenfelei hitelességét és érdekérvényesítő képességét. A kínai kormány jól szervezett és nagyvonalúan finanszírozott propagandagépezettel rendelkezik, amely magában foglalja az államilag ellenőrzött hazai médiát is. Peking eszköztárának részét képezi a propaganda terjesztése, a dezinformációs kampányok, a hamis narratívák és pletykák terjesztése, valamint a pszichológiai műveletek alkalmazása a külföldi közvélemény befolyásolására. Peking olyan közösségimédia-platformokat használ üzeneteinek terjesztésére, mint a Twitter (jelenleg: X), a Facebook, a TikTok/Douyin, a QQ,¹⁷ valamint nagyszámú, államilag fenntartott vagy támogatott hírügynökséggel rendelkezik, amelyek célja a Kína-barát propaganda terjesztése.¹⁸ Kína pszichológiai hadviselése a múltban sikeres volt, és ez az ország növekvő nemzetközi befolyásának egyik fő eszköze. Kifejezetten komoly aggodalomra ad okot a kínai pszichológiai műveleteknek a demokráciára, a szólásszabadságra és az emberi jogokra világszerte gyakorolt hatása.

A diplomáciai vagy gazdasági nyomásgyakorlás (például embargó), más nemzetek halászhajóinak zaklatása vagy a vitatott hovatartozású területeken lévő szénhidrogén-lelőhelyek koncesszióba adása is a pszichológiai hadviselés eszközeké válhat Peking elégedetlenségének kifejezésére, a kínai hegemonia érvényesítésére

¹⁶ HAIG 2011: 15.

¹⁷ A kínai Tencent vállalat azonnali üzenetküldő alkalmazása.

¹⁸ WORTZEL 2014: 34–35.

és fenyegetések közvetítésére.¹⁹ A célzott, gazdasági nyomásgyakorláson alapuló pszichológiai műveletre példa a Szenkaku-szigeteknél 2010-ben történt incidens. Szeptember 23-án, válaszul arra, hogy Japán letartóztatta egy kínai halászhajó kapitányát és legénységét, akik mélyen japán felségvízbe hatolva „halásztak”, Kína két hónapos nem hivatalos tilalmat rendelt el a ritkaföldfémek Japánba irányuló exportjára. Röviddel ezután Japán szabadon engedte a halászhajó legénységét és kapitányát. Kínában az eseményt kínai diplomáciai győzelemként értékelték, míg Japánban a kormány engedékenységét a gyengeség jeleként értelmezte a közvélemény.²⁰ Ennek a gazdasági nyomásgyakorlásból fakadó politikai sikernek az esete ugyan nem a tankönyvi példája a pszichológiai hadviselésnek, de az incidens megoldásából fakadóan a közvélemény Kínát erősnek, míg Japánt gyengének értékelte. Az ehhez hasonló esetek rendszeres előfordulása pedig hosszú távon kihathat a kelet-ázsiai térség államai közti erőviszonyokról kialakult közvélekedésre, amely jelenség szűkítheti a Pekinggel szembehelyezkedni kívánó politikai vezetők mozgásterét.

Média-hadviselés

A kínai média-hadviselés a „három hadviselés” stratégia második eleme, amelyet a közvélemény befolyásolására és manipulálására alkalmaznak belföldön és nemzetközi szinten egyaránt. A KKP cenzúrával és propagandával ellenőrzi az ország médiáját, és eszközként használja arra, hogy a kínai közvélemény Kínáról és a kínai érdekekről alkotott képét befolyásolja. A média-hadviselés során Peking a közvélemény tájékoztatására és befolyásolására szolgáló valamennyi eszközt felhasználja, beleértve a filmeket, a televíziós műsorokat, a könyveket és az internetet. A cél a párt uralmának fenntartása, a hazai morál megőrzése, a közvélemény támogatásának megteremtése mind belföldön, mind külföldön, valamint az ellenséges országokat irányító vezetők harci kedvének gyengítése és helyzetértékelésük befolyásolása. A média-hadviselés ilyen értelemben tehát a pszichológiai és jogi hadviselés végrehajtásához szükséges közvélekedés megteremtésének eszközeként fogható fel. A KKP médiastratégiája magában foglalja az állami tulajdonban lévő sajtó, például a Xinhua hírügynökség és a Kínai Központi Televízió felhasználását üzeneteinek belföldi és nemzetközi terjesz-

¹⁹ ARZUMANYAN 2019: 8.

²⁰ JIANG 2010.

tésére. Ezeket a médiumokat arra is használja Kína, hogy ellensúlyozza a nemzetközi sajtó róla szóló negatív színezetű tudósításait azáltal, hogy kiemelik az ország eredményeit, és Kínát felelős globális szereplőként mutatják be.²¹ Az állami tulajdonú médián kívül a KKP a közösségimédia-platformokat, például a WeChat²² és a Weibo²³ platformot is felhasználja üzeneteinek terjesztésére és a közvélemény ellenőrzésére.

A KKP média-hadviselési stratégiája dezinformációs hadjáratokat is magában foglal a közvélemény manipulálása érdekében. Például a Covid-19-világjárvány idején Kína a közösségimédia-platformokat használta arra, hogy hamis információkat terjesszen a vírus eredetéről, elhárítva ezzel a kínai kormány felelősségét a járvány terjedésének korai szakaszában. A KKP emellett arról is ismert, hogy „trollhadsereget”, vagyis online kommentátorokat alkalmaz arra, hogy Kína-barát üzenetekkel árássza el a közösségimédia-platformokat, illetve támadja azokat, akik kritizálni merik a pekingi vezetést.²⁴ Nemzetközi szinten a médiastratégia célja a Kínáról és érdekeiről alkotott globális megítélés alakítása. A KKP olyan médiumokat használ, mint a *China Global Television Network* és a *China Daily*, arra, hogy népszerűsítse nézeteit, és befolyásolja a nemzetközi közvéleményt.²⁵ Emellett Kína nagy összegeket fektet be külföldi médiavállalkozásokba, különösen a fejlődő országokban, hogy kiterjessze befolyását, és alakítsa a nemzetközi narratívákat.²⁶ Peking médiastratégiája jelentős kihívások elé állítja a nemzetközi rendet, különösen a szólás- és sajtószabadság tekintetében, és rávilágít a műveltség, a tájékozottság és a kritikus gondolkodás szükségességére.

Jogi hadviselés

A jogi hadviselés a KKP által a belföldi és nemzetközi érdekei érvényesítésére alkalmazott „három hadviselés” stratégia harmadik eleme. Peking a jogérvényesítést eszközként használja ellenfelei álláspontjának hiteltelenítésére, saját

²¹ WORTZEL 2014: 30–31.

²² Kínai többcélú mobilalkalmazás, amely egyben üzenetküldő, mobilos fizetőeszköz és közösségi hálózat.

²³ Kína legnépszerűbb mikrobloggerweboldala.

²⁴ TWIGG 2021.

²⁵ WORTZEL 2014: 31.

²⁶ KURLANTZICK 2022.

cselekedeteinek legitimálására és stratégiai céljainak elérésére. Kína jogi hadviselési stratégiája a hazai jog, a nemzetközi jog és a nemzetközi politikai befolyás kombinációját foglalja magában érdekei érvényesítésére és a jelenlegi nemzetközi rend megkérdőjelezésére.

A KKP a belföldi jogi hadviselést a másként gondolkodók elhallgattatására és állampolgárai ellenőrzésére alkalmazza. Kína jogrendszere nagymértékben a KKP befolyása alatt áll, és arra használják, hogy a kormányt vagy a KKP politikáját bíráló személyeket üldözzék. A jogrendszert a szólásszabadság és a sajtó korlátozására is felhasználják. Például a Hongkongban 2020-ban elfogadott nemzetbiztonsági törvény büntethetővé teszi az elszakadási kísérleteket, a felforgatást, a terrorizmust és a külföldi erőkkel való összejátszást. A kategóriák meglehetősen tág megfogalmazásukból fakadóan szinte bármilyen ellenzéki tevékenységre ráhúzhatók, így a nyugati bírálók szerint a törvényt a szólásszabadság korlátozására használják fel, célpontjai pedig a demokráciapárti aktivisták.²⁷

Kína stratégiájának egy másik aspektusa a nemzetközi jogi eszközök alkalmazása. Peking a nemzetközi jogot használja érdekei érvényesítésére, különösen területi vitákban. A legszemléletesebb példa Kína dél-kínai-tengeri követelései, amelyek részben a történelem, részben pedig a nemzetközi jog sajátos értelmezésén alapulnak. A kínai jogi szakértők és a haditengerészet összehangolt erőfeszítéseinek célja, hogy a nemzetközi közvélemény alakításával és az ENSZ 1982-es tengerjogi egyezményének „újraértelmezésével” a hajózás szabadságának és a kizárólagos kereskedelmi zónák²⁸ határainak nemzetközileg elfogadott normáitól eltérően Peking az ellenőrzést a Dél-kínai-tengeren Kína által birtokba vett szigetek és zátonyok körül 200 tengeri mérföldre (370 km) kinyúló kizárólagos gazdasági övezetre, illetve az ezen területek feletti légtérre is kiterjessze. Az ENSZ tengerjogi egyezményének kínai értelmezése megerősíti a térségben kinyilvánított kínai szuverenitást, és annak értelmében Peking megtagadhatja más államok hozzáférését az általa ellenőrzött területekhez. Azonban a tengerjogi egyezményre hivatkozott a Fülöp-szigetek is abban a Kínával folytatott nemzetközi perben, amelyben 2013-ban kétségbe vonta Kína jogosultságát a Dél-kínai-tengeren épített kínai mesterséges szigeteket körülvevő kizárólagos gazdasági zónák létrehozására, amelyet Peking egyoldalúan nyilvánított ki. 2016-ban a hágai Állandó Választottbíróság a perben a Fülöp-szigetek javára döntött.

²⁷ Amnesty International 2020.

²⁸ Exclusive Economic Zone (EEZ).

A bíróság döntése értelmében tehát Kína – a nemzetközi jog szerint – nem vált jogosulttá a 200 tengeri mérföldes kizárólagos gazdasági zónák létrehozására a 2013 és 2016 között birtokba vett és mesterségesen kialakított szigetek körül. Hágában azt is kijelentették, hogy a nemzetközi jog szerint a kínai hivatkozás az ország történelmi jogaira a térség ellenőrzése szempontjából minden alapot nélkülöz.²⁹ A bíróság döntése valószínűleg az egyik fő oka annak, hogy Kína 2016-ban felhagyott a mesterséges-sziget-építési programjával – egyelőre. A 2016-ig létrehozott támaszpontjairól ellenben nem mondott le, ezzel messze fejlettebb katonai infrastruktúrát birtokol a térségben, mint bármelyik vetélytársa.

Ezen túlmenően a jogi hadviselést Peking a hazai jogi eszközök segítségével a gazdasági kényszerítés támogatására is felhasználja azáltal, hogy a külföldi társaságokat válaszút elé állítja, amely szerint azok ne fektessenek be bizonyos tajvani vállalatokba, hacsak nem akarják elveszíteni a piaci részesedésüket a Kínai Népköztársaságban. Azok a tajvani vállalatok pedig, amelyek nyíltan állást foglalnak a tajvani függetlenedési törekvések mellett, komoly bírságra számíthatnak egy-egy adóügyi, tűzbiztonsági vagy környezetvédelmi hatósági ellenőrzést követően, amennyiben telephellyel rendelkeznek a Kínai Népköztársaság területén.³⁰

Összegzés

A „három hadviselés” stratégiával, amely a pszichológiai, a média- és a jogi hadviselésből áll, önmagában még nem valószínű, hogy Kína jelentős stratégiai célokat érhetne el, azonban kombinálva a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg erőinek alkalmazásával Peking már jelentős hatást gyakorolhat az indiai–csendes-óceáni régió államaira. A „három hadviselés” nemcsak a katonai műveletekbe, hanem a Kínai Népköztársaság nagystratégiájába való integrációja (erre utal, hogy a legfelsőbb szinten fogadták el) azt sugallja, hogy a koncepció jelentősége valószínűleg tovább fog nőni a jövőben. A „három hadviselés” elemeinek összehangolt alkalmazása adja a rugalmasságot, amellyel a koncepció hatékonyan tudja támogatni a kínai álláspontot a kelet-ázsiai geopolitikai kérdésekkel kapcsolatban, miközben aláássa Peking ellenfeleinek a kognitív térben elfoglalt pozícióit. A pszichológiai hadviselés – főleg a dezinformáció alkalmazásával – pedig

²⁹ PANDA 2016.

³⁰ BLANCHARD 2021.

Kína stratégiai céljainak előmozdítása érdekében manipulálja a nemzetközi és a hazai közvélemény érzelmeit és hozzáállását. A média-hadviselés lehetővé teszi Peking számára, hogy ellenőrizze a számára kulcsfontosságú kérdésekkel kapcsolatos narratívát, uralja a hazai és alakítsa a nemzetközi közvéleményt, és terjessze propagandáját. A jogi hadviselés a hazai és nemzetközi jogi keretek és intézmények felhasználását jelenti Kína lépéseinek legitimálása érdekében, miközben megkérdőjelezi a térségbeli riválisai által támasztott jogi követeléseket és álláspontokat. Az e stratégiákból fakadó sokrétű műveletek potenciális következményeinek felmérése alapvető a Kína által kifejtett térségbeli hatások megértéséhez. Tekintettel a „három hadviselés” stratégia növekvő relevanciájára, elengedhetetlen, hogy a térséget kutató elemzők továbbra is figyelemmel kísérjék a koncepcióhoz köthető fejleményeket.

Felhasznált irodalom

- Amnesty International (2020): *Hong Kong's National Security Law: 10 Things You Need to Know*. 2020. július 17. Online: www.amnesty.org/en/latest/news/2020/07/hong-kong-national-security-law-10-things-you-need-to-know/
- ARZUMANYAN, Armine (2019): *China's Three Warfares: An Analysis*. Online: www.academia.edu/41249645/Chinas_Three_Warfares_An_Analysys
- BAUGHMAN, Josh (2023): *How China Wins the Cognitive Domain*. Online: www.airuniversity.af.edu/Portals/10/CASI/documents/Research/CASI%20Articles/2023-01-23%20How%20China%20Wins%20the%20Cognitive%20Domain.pdf
- BEHRENDT, Pawel (2022): *San Zhong Zhanfa or Three Warfares. Chinese Hybrid Warfare*. *Boym Insitute*, 2022. április 19. Online: <https://instytutboyma.org/en/san-zhong-zhanfa-or-three-warfares-chinese-hybrid-warfare/>
- BLANCHARD, Ben (2021): *Choose a Side, China Tells Taiwan Firms as it Punishes Conglomerate*. *Reuters*, 2021. november 22. Online: www.reuters.com/markets/commodities/choose-side-china-tells-taiwan-firms-it-punishes-conglomerate-2021-11-22/
- CHENG, Dean (2011): *Testimony before the US-China Economic and Security Review Commission: China's Active Defense Strategy and its Regional Impact*. Online: www.uscc.gov/sites/default/files/1.27.11Cheng.pdf
- GAMBILL, Jason (2021): *China and Russia Are Waging Irregular Warfare Against the United States: It is Time for a U.S. Global Response, Led by Special Operations Command*. Joint Intermediate Force Capabilities Office, U.S. Department of Defense Non-Lethal Weapons Program, 2021. november 15. Online: <https://>

- jnlpw.defense.gov/Media/News/Article/2857039/china-and-russia-are-waging-irregular-warfare-against-the-united-states-it-is-t/
- HAIG Zsolt (2011): Az információs hadviselés kialakulása, katonai értelmezése. *Hadtudomány*, 21(1–2), 12–28. Online: www.mhht.eu/hadtudomany/2011/1/HT-2011_1-2_4.pdf
- JIANG, Wenran (2010): New Twists over Old Disputes in China-Japan Relations. *The Jamestown Foundation*, 2010. október 8. Online: <https://jamestown.org/program/new-twists-over-old-disputes-in-china-japan-relations/>
- KURLANTZICK, Joshua (2022): China Wants Your Attention, Please. *Foreign Affairs*, 2022. december 5. Online: <https://foreignpolicy.com/2022/12/05/chinese-state-media-beijing-xi-influence-tools-disinformation/>
- LIANG, Qiao – XIANGSUI, Wang (1999): *Unrestricted Warfare*. Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House. Online: www.c4i.org/unrestricted.pdf
- MAO Ce-tung (1953): Az elhúzódo háborúról. In *Mao Ce-tung válogatott művei*. II. kötet. Budapest: Szikra, 257–259.
- MAO Tse-tung (1989): *On Guerilla Warfare*. Washington, D.C.: U.S. Marine Corps. Online: www.marines.mil/Portals/1/Publications/FMFRP%2012-18%20%20Mao%20Tse-tung%20on%20Guerrilla%20Warfare.pdf
- Office of the Secretary of Defense (2022): *Annual Report to Congress – Military Power of the People’s Republic of China 2022*. Online: <https://media.defense.gov/2022/Nov/29/2003122279/-1/-1/1/2022-MILITARY-AND-SECURITY-DEVELOPMENTS-INVOLVING-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA.PDF>
- PANDA, Ankit (2016): International Court Issues Unanimous Award in Philippines v. China Case on South China Sea. *The Diplomat*, 2016. július. Online: <https://thediplomat.com/2016/07/international-court-issues-unanimous-award-in-philippines-v-china-case-on-south-china-sea/>
- RÓZSA Tibor (2019): Az információs műveletek elmélete, gyakorlata és tendenciái. *Honvédségi Szemle*, 147(5), 73–87. Online: http://real.mtak.hu/125500/1/HSZ_2019_147_5_Rozsa_Tibor.pdf
- SZUN-CE (2022): *A háború művészete*. Ford. Tokaji Zsolt. Budapest: Trubadúr.
- TWIGG, Krassi – ALLEN, Kerry (2021): The Disinformation Tactics Used by China. *BBC*, 2021. március 12. Online: www.bbc.com/news/56364952
- VON CLAUSEWITZ, Carl (2013): *A háborúról*. Budapest: Zrínyi.
- WORTZEL, Larry M. (2014): *The Chinese People’s Liberation Army and Information Warfare*. Online: <https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1505&context=monographs>

Vákát

Szabóné Szabó Andrea¹

Katonai vezetői kompetenciák és a küldetésorientált vezetésszemlélet

Bevezetés

A megfelelő kompetenciákkal rendelkező vezető kiválasztása nemcsak az adott személy karrierútja, egyéni szakmai lehetőségei és fejlődése szempontjából fontos, hanem az emberierőforrás-gazdálkodási folyamat, valamint a szervezeti tevékenység hatékonysága fenntartásának és növelésének kiváló eszköze is lehet egyben. Különösen igaz ez a fegyveres és rendvédelmi testületek képviselői tekintetében, hiszen az egyenruhát viselő személy a testületet, a testületi szemléletet és értékrendet testesíti meg. Hatványozottan igaz ez a vezetői beosztásokban, mivel ebben az esetben a személyes példamutatáson és a személyes jellemvonásokon túlmenően a munkatársak motivációjának megőrzése, elmélyítése is fontos szempont.

A vezetés fogalma

A vezetéstudomány megjelenése önálló diszciplínaként a múlt századra tehető.² Természetesen a vezetés mint tevékenység ezt megelőzően is létezett, de a vezetéselmélet mint tudományos fogalom csak a fent jelzett időszakban nyert teret. A vezetéssel összefüggő elméletek kapcsán néhány irányzatot és nevet mindenképpen fontos megemlíteni. A vezetéstudomány klasszikusai és meghatározó

¹ Alezredes, Honvédelmi Minisztérium Katonai Örökség Főosztály, vezető szakreferens (főovh.); e-mail: andrea.szabo@hm.gov.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7787-3238>

² CZUPRÁK–KOVÁCS 2017: 14.

képviselői (Taylor,³ Fayol,⁴ Weber⁵) rögzítették a legfontosabb vezetési irányelveket, amely alapelvek az embert elsősorban pusztán munkavégzésre alkalmas eszközként tekintették. Az emberközpontú irányzatok (Mayo,⁶ Lewin⁷) ezzel szemben már figyelembe vették az emberi tényezőt, olyannyira, hogy ez került a gondolkodásuk középpontjába. Olyan területekre esett a fókusz, mint a vezető szociális érzékenysége, a motiváció fontossága a hatékonyság érdekében. Amennyiben a legújabb irányzatokat vizsgáljuk, meg kell említeni a kontingenciaelméletet.⁸

A vezetés fogalmának meghatározására többféle megközelítést találunk a szakirodalomban, a fogalom meghatározása nem egységes. E tanulmánynak nem célja a meghatározások mindegyikét elemezni, hiszen az meghaladja annak terjedelmi kereteit, azonban mindenképpen fontos néhány, társadalmi vonatkozásban értelmezhető fogalmi megközelítést kiemelni. Robbins szerint a vezetés lényege a feladatok eredményes elvégzése másokkal együtt vagy mások révén.⁹ Dessler egy adott személy vagy személyek befolyásolására fókuszál, hangsúlyozva, hogy ennek a befolyásnak köszönhetően az egyén készséggel végzi el feladatát az adott cél teljesítése érdekében.¹⁰

A vezetés fogalmát értelmezhetjük egyfajta társadalmi tevékenységi folyamatként: „Olyan sajátos emberi cselekvés, amelyben az egyik ember – a vezető – másokat befolyásol (szükséges esetben kényszerít) közösségi cél elérésére, és ehhez szervezetileg is megteremti a legkedvezőbb feltételeket. A vezetés általános jellemzője a céltudatosság, a szervezettség, az ösztönzés, a feltételek meglétének szükségessége. A vezetés sajátosságát jelzi, hogy mindig – szervezeti

³ Frederic Winslow Taylor (1856–1915), a klasszikus, eltárgyasult vezetési irányzat képviselője. 1911-ben jelent meg a *Principles of Scientific Management (A tudományos vezetés alapjai)* című könyve.

⁴ Henry Fayol (1841–1925), az adminisztrációs vezetési irányzat képviselője. 1916-ban jelent meg az *Administration Industrielle et Générale (Ipari és általános vezetés)* című könyve. Nevéhez fűződik a vezetés funkcióinak meghatározása: tervezés, szervezés, közvetlen irányítás, koordinálás, ellenőrzés.

⁵ Max Weber (1864–1920), a bürokratikus vezetés megalapozója.

⁶ Elton Mayo (1880–1949), a behaviorista irányzat képviselője.

⁷ Kurt Lewin (1890–1947), a vezető szervezeti tagok irányában megnyilvánuló magatartásának hatásait vizsgálta.

⁸ Kontingenciaelmélet: a „one best way” elv feladása; a változó környezet és a váratlan körülmények hatását vizsgálja egy adott szervezet hatékonysága tekintetében.

⁹ ROBBINS 1991.

¹⁰ DESSLER 2002.

keretekben – ember-ember közötti viszonyban realizálódik, ahol a célok megvalósításáért, hierarchikus rendszerben – megfelelő feltételek mellett – együttműködnek.”¹¹

Még akkor is több aspektusból vizsgálódhatunk, amennyiben katonai értelemben kívánjuk meghatározni a vezetés fogalmát. Alapértelmezettnek tekinthetjük azt a definíciót, amely szerint a vezetés „a fegyveres erők irányítása, vezetése, koordinálása és felügyelete céljából egy személyre ráruházott felelősség”.¹² Bernard Law Montgomery tábornok a vezetés alatt azt a képességet és akaratot érti, amely egy közös célra sorakoztatja fel az embereket, ugyanakkor fontos szegmensként említi a bizalmat sugalló jellemet is.¹³

Csengeri János a feladat végrehajtása érdekében végzett befolyásolás tényére és a változó körülmények meglétére fókuszál: „A katonai vezetés (military leadership) olyan egyedi vonásokkal bíró társadalmi tevékenység, amely során a katonai szervezet vezetője, a parancsnok alárendeltjeit befolyásolja az előljáró által meghatározott szervezeti feladatok végrehajtására, egy cél elérésére érdekében, a megfelelő feltételek mellett, de esetlegesen azok hiányában is, akár bonyolult (veszélyes) körülmények között.”¹⁴

Ez a befolyásolási folyamat többféleképpen valósítható meg. „A parancsnok saját vezetői képességei: hite, értékei, tudása és erkölce, karaktere és jártassága, szakmai hozzáértése alapján oldja meg a befolyásolási folyamatot.”¹⁵ A katonai hierarchikus, függelmi viszonyok objektivitást követelnek, mégis úgy vélem, hogy amennyiben a parancsnok nem képes bizalommal tekinteni az alárendeltjére, vagy a beosztott nem fogadja el a parancsnokot, az az együttműködés hatékonyságára is hatással van, ily módon a vezető és a beosztott közötti folyamatos kölcsönhatás szubjektív.

Különbséget kell tenni a *management leading* és a *leadership*, valamint a *manager* és a *leader* kifejezések között. A *leadership* olyan vezetői tevékenység, amely elsősorban az emberi tényezőre, a vezető és a beosztott közötti személyes viszonyokra fókuszál: a szervezet tagjainak közös célok megvalósítása érdekében való befolyásolás mikéntjét jelenti.¹⁶ Ezzel szemben a *management* olyan vezetői

¹¹ CZUPRÁK 2012: 8.

¹² BERKÁNYÉ DANESCH – M. SZABÓ – MEZŐ 2015: 699.

¹³ Montgomery tábornagy emlékiratai 1996.

¹⁴ CSENGERI 2014: 84.

¹⁵ PINTÉR-NAGY 1997: 74.

¹⁶ BAKACSI 2004.

megnyilvánulás, amely kapcsán az adott személy felelősség- és hatásköre behatárolt, a fókusz a célok leghatékonyabb realizálásán van.¹⁷ Ebből következően kiemelkedő a szerepe a *leader* személyiségének, karizmájának, amely inspirálóan hat a munkatársaira. A *leader* az új dolgokra, a problémák nem szokványos megoldására fókuszálva keresi, és adja meg a választ a környezet kihívásaira: jövőképpel rendelkezik, a fejlődés motiválja. A *leader* együttműködésben gondolkodik, a célok minél hatékonyabb elérése érdekében – meghatározott keretek között – hatáskörrel ruházza fel a beosztottait. A *manager* típusú vezető ezzel szemben a szervezetet működteti, mindenáron a teljesítmény elérésére fókuszál, az egyetlen legjobb megoldást részesíti előnyben, szabályokat alkot és irányítja a munkatársait. A *leader* a szervezet tagjainak kohéziójára alapozza a hatékonyságot, reagál a szervezeti kultúra legkisebb változásaira, ezekre támaszkodik a szervezetfejlesztés során.

A kétféle vezetői szemléletet az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat: Vezetési típusok – *leadership* vs. *management*

Vezetési típusok	
Leadership	Management
– humán erőforrásokhoz kötődik – fontos a <i>leader</i> személyisége (karizma) – jövőképpel rendelkezik (vízió) – a változás (fejlődés) motiválja – inspirál, motivál – együttműködésben gondolkodik – a problémák nem szokványos megoldására fókuszál – hatáskörrel ruház fel – új dolgokra fókuszál – a környezet kihívásaira választ ad	– anyagi-technikai tevékenységekhez kötődik – beosztás (autoritás) dominál – meghatározott céllal rendelkezik – ragaszkodik a bevált módszerekhez (stabilitás) – ellenőriz – szabályokat alkot – egyértelműsége törekszik – irányít – az egyetlen legjobb megoldásra fókuszál – célja a szervezet zavartalan működése

Forrás: a szerző szerkesztése

Noha a vezetés fogalma többféle szempontrendszer szerint meghatározható, azonban mindegyik megközelítés megegyezik: a vezetés – bármilyen szintű és formájú közösséget veszünk is alapul – társas viszonyrendszerben, egyfajta kölcsönhatásban, kölcsönhatásként értelmezhető csak. A vezetés, amely

¹⁷ CZUPRÁK–KOVÁCS 2017: 20.

tevékenység középpontjában az egyén vagy a csoport áll, noha befolyásoláson alapul, minden esetben egyfajta felelősséget is jelent és feltételez. A vezetés mindenképpen egy adott struktúrában, meghatározott alapelvek, célok és módszerek mentén, meghatározott feltételek megléte esetén megvalósuló, komplex folyamatként értelmezhető, amely folyamatot – a hatékonyság érdekében – szükségszerűen a dinamizmus kell hogy jellemezze.¹⁸ A technológia fejlődésével a vezetés is fejlődik, hiszen társadalmi, szociológiai fogalomról van szó, és mint élő, folyamatos mozgásban lévő tevékenység permanensen változik. Tekintettel arra, hogy korunkra – a társadalmi viszonyrendszerünk szempontjából is – a változások jellemzők, a vezetésnek is változáson kell átmennie. Annál is inkább igaz ez, mivel egy adott szervezet meghatározó eleme a vezetés. A haderők esetében a katonai vezetői állomány szerepe, alkalmassága, felkészültsége létfontosságú a szervezet alaprendeltetési feladatainak sikeres végrehajtása érdekében.¹⁹

Küldetésorientált vezetés

Noha a világ számos hadserege emelte doktrinális szintre a küldetésorientált vezetésszemlélet alapelveit, azok alapját az évszázados tapasztalatok figyelembevételével, a folyamatos neveléssel és felkészítéssel, szisztematikus kiképzéssel megalapozott vezetési filozófia és harcvezetési módszer, az *Auftragstaktik* (küldetés-harcászat) jelenti. A küldetésorientált vezetésfilozófia e klasszikus változata a 19. századra visszanyúlóan a porosz hadseregben született meg: az első írásos dokumentáció Scharnhorst tábornokhoz köthető, aki a francia forradalmi háborúk tapasztalataiból vonta le a következtetéseit. A magát Clausewitz követőjének tekintő Moltke tábornok a német haderő alapvető vezetési filozófiájaként tekintett az *Auftragstaktika*-ra: minden vezetési szinten megjelent a delegált, önálló döntés és a kezdeményezés ösztönzése. Ezek az elvek – a folyamatos gyakorlásra épülve – teljesen átszötték a katonai oktatás és nevelés, kiképzés és felkészítés valamennyi szegmensét, támogatva az értékek és a viselkedési minták következetes közvetítését. Az I. és II. világháború is rávilágított arra, hogy ez a fajta vezetésszemlélet és harcvezetési módszer – az alapfeltételek megléte esetén – óriási erőt és előnyt jelentett a német hadsereg számára.

¹⁸ SZABÓNÉ SZABÓ 2021: 69.

¹⁹ ZSOLNAI 2021: 72.

A küldetésorientált vezetés a jogkörök megosztásán alapuló vezetés, amely egy világosan meghatározott cél érdekében, meghatározott szándékkal, meghatározott hatásköri keretek között és meghatározott felelősségi körrel, ugyanakkor a cél eléréséhez szükséges feltételeket, erőforrásokat biztosítva meg végbe parancsnok és alárendelt között.²⁰

Lippai Péter szerint: a küldetésorientált vezetés egy emberközpontú vezetési filozófiaként értelmezhető, ahol az elérendő cél meghatározásán túl a végrehajtás mikéntjét az előljáró csak a koordinációhoz szükséges minimális mértékben korlátozza. Ez a tény az alárendeltnek számára nálunk korábban elképzelhetetlen nagy önállóságot biztosít, ami párosulva a végrehajtás feltételeinek biztosításával nagymértékben növelheti a feladatmegoldás sikerességét a modern hadviselésre jellemző, gyorsan változó viszonyok között.²¹ A döntés jogának átruházása azonban maximális bizalmat feltételez: „A vezetés egysége a parancsnokon múlik. Ha maga mellé tudja állítani az alárendelt parancsnokokat, főnököket, vezetőket, akkor a vezetés egységes lesz.”²² A bizalom meglétét feltételező szemlélet és metódus egyben feltételezi a cél elérése érdekében végzett cselekvés szabadságát, a szoros együttműködést és az önálló kezdeményezést, proaktivitást.²³

A küldetésorientált vezetés – megítélésem szerint – egyfajta szemléletmódként értelmezhető. A vezető gondolkodásmódjának és vezetői kompetenciáinak egységére épülő komplexitás, amely egyben a vezető és az alárendelt között folyamatosan fennálló, közös látásmódon nyugvó kölcsönhatásként és a dinamikus – az egyén és a szervezet szintjét is befolyásoló – szakmai fejlődést generáló szemléletként és egyben harcvezetési eljárásként funkcionál. A küldetésorientált vezetés fontos sajátossága, hogy a döntéseket azok hozzák meg, akik az adott pillanatban – az adott helyzettel és változással kapcsolatos részletes információkkal rendelkezve – a legalkalmasabbak azok meghozatalára.²⁴

²⁰ Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína 2018.

²¹ LIPPAI 2009: 31.

²² TAKÁCS 2016: 79.

²³ JOBBÁGY–CZEGLÉDI 2016: 86.

²⁴ A Multinational Capability Development... 2020.

Vezetői és katonai vezetői kompetenciák

A honvédelmi törvény meghatározása szerint a katonai szervezet élén álló parancsnok, vezető a jogszabályok és az előjárók által meghatározott keretek között vezeti a katonai szervezetet, szolgálati hatásköre kiterjed az általa vezetett katonai szervezet működésének minden területére. Teljes felelősséggel tartozik a katonai szervezet hadrafoghatóságáért, a személyi állomány felkészítéséért és kiképzéséért, a működés biztosításáért, az állomány fegyelméért, a neki alárendelt katonai szervezet eredményes tevékenységéért, gazdálkodásáért, az előjárók parancsainak végrehajtásáért és a törvényesség betartásáért.²⁵

A kompetencia latin eredetű szó: alkalmasságot és ügyességet jelent. David McClelland,²⁶ akinek nevéhez a kompetenciaelméletek megalapozása köthető, azon túlmenően, hogy meghatározta a sikerességgel összefüggésben álló jellemzőket, fel is mérte a sikeres teljesítményhez köthető, azzal mintegy ok-okozati viszonyban lévő gondolkodás- és viselkedésmódokat.²⁷ Kompetencián „azokat az alapvető, meghatározó személyes tulajdonságokat és jellemzőket értjük, amelyek az adott munkakör vonatkozásában ok-okozati kapcsolatban állnak az előre meghatározott kritériumszint alapján kiválónak vagy legalábbis átlag feletlinek minősített teljesítménnyel”.²⁸ Egy másik meghatározás szerint: „A kompetencia az egyén azon képessége és hajlandósága, hogy tudását, ismereteket, képességeket, attitűdbeli jellemzőket sikeres problémamegoldó cselekvéssé alakítsa.”²⁹ Fontos a kompetenciák érthető és világos megfogalmazása, hiszen csak az egyértelmű kommunikációval lehet elérni a kívánatos viselkedésminta megvalósulását.

Klein Sándor szerint a vezetői kompetenciák nyolc csoportba sorolhatók:³⁰

1. vezetés és döntés;
2. támogatás és együttműködés;
3. kapcsolatteremtés és előadókészség;
4. elemzés és értelmezés;

²⁵ 2011. évi CXIII. törvény. 48. §.

²⁶ David Clarence McClelland (1917–1998), amerikai pszichológus, *motivációs elmélete* az emberi szükségletek egyik legismertebb pszichológiai modellje, különösen az üzleti életben és a szervezeten belüli vonatkozásában.

²⁷ BOLGÁR 2014: 128.

²⁸ BOLGÁR 2014: 128.

²⁹ BOLGÁR 2014: 129.

³⁰ KLEIN 2004.

5. kreativitás és fogalomalkotás;
6. szervezés és megvalósítás;
7. alkalmazkodás és a kihívások kezelése;
8. vállalkozói kedv és teljesítmény.

Czuprák Ottó a katonai kompetenciát olyan sajátos emberi magatartásként definiálja, amely a fegyverek használatának, az erőszak kezelésének szakismeretét, kialakított készségeit foglalja magában.³¹

A katonai szolgálatra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasságról, valamint a felülvizsgálati eljárásról szóló 10/2015. HM rendelet³² rögzíti az általános pszichés státusz követelményeit három meghatározó szempont szerint. A vonatkozó szabályzók a személyiségjegyek tekintetében hét személyiségjellemzőt különítenek el: az érzelmi, indulati élet kiegyensúlyozottsága, stressztűrő képesség, frusztrációs tolerancia, önkontroll, adekvát viselkedés, magabiztosság és önismeret. Az értelmi szint meghatározásánál az általános intelligencia (logikai, kombinációs, problémamegoldó készség), az emlékezet és a kommunikációs készség mérésén van a fókusz. A szenzomotoros és a percepció teljesítmény tekintetében az általános figyelmi teljesítmény, az érzékelés, az ingerdiszkrimináció, a reakcióidő, valamint a mozgáskoordináció a mérőpont. A munkaköri követelmények – a munkaköri térkép alapján – az általános pszichés alkalmasság szempontjain túl az adott munkakör (például harcokszó, tűzér, tábori lelkész stb.) ellátásához szükséges képességek, készségek, személyiségvonások összességét rögzítik. A személyiségjellemzők már részletesebben és árnyaltabban tagoltak. A követelmények között megtalálható – többek között – pszichés tempó, alkalmazkodási készség, elkötelezettség, szabálytudat, kezdeményezőkészség. Az értelmi szint vonatkozásában a logika, az információfeldolgozás, a kreativitás, illetve a rugalmasság szerepel az elvárások között. A szenzomotoros teljesítmény és a percepció teljesítmény követelményei között találjuk például a térbeli tájékozódást, a monotoniatűrést, a figyelemkoncentrációt és a pontosságot. A művelési területen szolgálatot teljesítők tekintetében a rendelet különleges követelményeket állapít meg, figyelemmel a szolgálat speciális voltára. A munkakörök vonatkozásában itt külön rögzítik a tűzszerészek és az általános külszolgálatot teljesítők részére előírt követelményeket.

³¹ CZUPRÁK 2006: 54.

³² A katonai szolgálatra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasságról, valamint a felülvizsgálati eljárásról szóló 10/2015. HM rendelet.

A vonatkozó jogszabály a katonai vezetői követelményeket is meghatározza. Az adott szintű, hatékony katonai vezetőnek – az általános pszichés alkalmasságon túl – az alábbi, a vezetéshez szükséges készségekkel, képességekkel és személyiségjellemzőkkel kell rendelkeznie (2. táblázat).

2. táblázat: A vezetéshez szükséges készségek, képességek és személyiségjellemzők

Személyiségjellemzők	Értelmi szint	Vezetői, szervezői készség
Kapcsolatteremtő készség	Logika	Tervező-, szervezőképesség
Kezdeményezőképesség	Kreativitás	Döntési készség
Együttműködési készség	Lényeglátás	Problémamegoldó készség
Megbízhatóság		Információkezelés
Empátiás készség		Stratégiai gondolkodás
Erkölcösség		Csapatépítési készség
Igényszint		Menedzselési készség
Rugalmasság		Motiválóképesség
Pszichés tempó		Kommunikációs készség
Önállóság		A kritika elviselésének készsége
Elkötelezettség		Intellektuális hatékonyság
Szabálytudat		Szellemi terhelhetőség

Forrás: a szerző szerkesztése

A napjaink műveleteire – harcászati vezetési szinten is – jellemző hálózati környezet kialakítása megnöveli a parancsnokok felelősségét. Az egyre komplexebb műveleti környezet kapcsán a döntéshozatali eljárásban és a műveletvezetésben is nagyobb fókuszra kell kapnia a decentralizációnak, valamint a kialakuló harcászati helyzetek jelentőségének intenzív növekedése szempontjából is fontos a kisalegység-parancsnokok reagálásán múló, megfelelő időben meghozott helyes döntés. Az általános kompetenciák tekintetében fontos, hogy a katonai vezető könnyen, gyorsan megértse a műveleti helyzet összefüggéseit, illetve az azokat befolyásoló tényezőket. Elengedhetetlen, hogy kezdeményezőképességgel rendelkezzen, és az általa megismert helyzetben úgy tevékenykedjen, hogy folyamatos ráhatása legyen az eseményekre, állandóan alkalmazkodva a körülmények változásához. A harcászati célok elérésével képes támogatni a hadműveleti és stratégiai szintű célok megvalósulását, ugyanakkor képes a folyamatos változásokkal összhangba hozni a saját tevékenységét is. Mindemellett képes csapatot, csapatkohéziót építeni és motiválni az alárendeltjeit.

Boldizsár Gábor – kiemelve a gyorsan változó biztonsági környezet által generált kihívásokra adandó válaszokat – napjaink műveleti környezetének jellemzőire fókuszálva megállapítja: „A beosztott katonai szervezet, kötelék általában nagy távolságra van a kiküldő parancsnokától, így a folyamatos iránymutatás, döntéstámogatás nehezen, vagy egyáltalán nem valósulhat meg. A parancsnoknak képesnek kell lennie, hogy a kapott, jól kidolgozott, megalapozott parancsok, irányelvek, útmutatások alapján hozza meg a helyszínen eseti döntéseit.”³³

A hadviselés változásaihoz igazodó kihívásokra adandó gyors és rugalmas válaszok biztosítása érdekében az ideális katonai vezető:

- „hatékonyan alkalmazza a fegyverneme szakmai ismereteit a gyakorlatban;
- nyitott gondolkodású a műveletek teljes spektrumában, képes kilépni a sablonokból és szakítani a megszokott sztereotípiákkal;
- alkalmazkodik az új kihívásokhoz, a hálózati működés során képes egyszerre vezetőként és együttműködőként tevékenykedni;
- a gyors változásokat képes egyénileg lekövetni és intézményi szinten is megvalósítani a szervezeti alkalmazkodást;
- nemzetközi környezetben is képes ugyanarra a szerepkörre, mint a nemzeti beosztásban;
- bátor és határozott: képes felismerni és kihasználni a lehetőségeket a komplex műveleti környezetben;
- innovatív és alkalmazkodó a saját és az alacsonyabb vezetési szinteken is;
- multi-domain környezetben is a hadműveleti művészet mestere;
- stratégiai szinten is képes a nemzeti érdekek érvényesítésére;
- magas szintű kulturális érzékenységgel és nyelvi tudással rendelkezik.”³⁴

Néhány nemzetközi, gyakorlati példát hozva is érdemes megvizsgálni a katonai vezetői kompetenciákat. Schwarzkopf tábornok³⁵ szerint a vezetés a stratégia és a karakter erőteljes kombinációja és együttthatása, ugyanakkor a személyiségjegyek összessége, a karizma sokkal fontosabb, mint a stratégia. A negatív vezetői

³³ BOLDIZSÁR 2014: 33–34.

³⁴ TAKÁCS – SZABÓNÉ SZABÓ – TÖLL 2021: 37–38.

³⁵ Herbert Norman Schwarzkopf, Jr. (1934–2012), amerikai tábornok. 1988 és 1991 között az Egyesült Államok hadseregének központi parancsnokságát irányította, majd az Öbölháború idején a koalíciós csapatok főparancsnoka volt.

gyakorlatból sokkal inkább tanulhatunk, mint a pozitívból, hiszen rámutat arra, hogyan nem szabad embereket vezetni. Megítélése szerint kiemelkedően fontos az irányítás képessége és az azzal összefüggő kompetencia megléte.³⁶

Stanley McChrystal tábornok³⁷ szerint a vezető kellően empatikus: rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek segítik abban, hogy megértse, együtt-érezzen és hatékonyan kommunikáljon az általa vezetett emberekkel. Megítélése szerint a vezetőnek nem szükséges ugyanolyan társadalmi státusszal és háttérrel rendelkeznie, mint a beosztottjainak, viszont kiemelten fontos megértenie terveiket, félelmeiket, ismernie erősségeiket és gyengeségeiket. A vezetés nem a népszerűségről szól, különösképpen nem a katonai hierarchiában: a katonák számára a népszerűség és a hatékonyság közötti választásnak nincs létjogosultsága. A katonák győzni akarnak: túlélésük függ a feladat sikeres végrehajtásától. A katonai vezető őszinte. Tapasztalatai szerint a beosztottak sokkal inkább elviselik, hogy kevésbé jó vezető, mint amilyennek gondolta magát az adott parancsnok, azonban nem bocsátják meg, ha nem éri el azt a szintet, amilyennek fel kívánta tüntetni magát. Az egyszerű őszinteség számít. A tábornok rávilágít arra, hogy az intellektus és a karizma jelentős szerepet tölt be a vezetés tekintetében, de korántsem elegendő ahhoz, hogy valaki jó vezetővé váljon. A fizikai megjelenés, a kiegyensúlyozottság és a külső önbizalom összetéveszthető a vezetéssel – egy ideig. Véleménye és tapasztalata szerint sokkal inkább azon van a hangsúly, hogy az adott vezető mennyire van tisztában erősségeivel és hiányosságaival, mennyire tudja ezeket előnyére fordítani, hatékonyan ki- és felhasználni, mennyire rendelkezik valós önképpel, önértékeléssel, önbizalommal és határozottsággal.³⁸

A hitelesség és az önfegyelem elengedhetetlenül fontos a vezető számára. A vezetők vékony határvonalon haladnak az önbizalom és az alázat között. Megítélése szerint a katonák olyan vezetőket akarnak, akik biztosak abban, hogy képesek sikerre vezetni a csapatot, de elég alázatosak ahhoz, hogy felismerjék korlátaikat. Ebből adódóan a jó vezető inkább beismeri a félelmeit vagy ismeretei hiányát, mintsem hamis képet mutasson magáról. A kétségek vagy nehézségek őszinte

³⁶ KRUSE 2012.

³⁷ Stanley McChrystal tábornok (1954–) az Afganisztánban harcoló Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő (International Security Assistance Force, ISAF) amerikai és NATO-csapatainak parancsnokaként vonult nyugállományba. Korábban az amerikai Egyesített Vezérkar vezetője volt, valamint az Egyesített Különleges Műveleti Parancsnokság parancsnokaként szolgált.

³⁸ 16 *Leadership Lessons from a Four Stars General* é. n.

beismerése kulcsfontosságú a kölcsönös bizalom kialakításához. Ugyanakkor ez meglehetősen ambivalens helyzetet eredményezhet: a beosztottak a vezetőtől várják a megerősítést, a higgadt helyzetértékelést és az útmutatást. A vezető is ember, a maga érzelmeivel, bármennyire is törekszik az objektivitásra. Az igazán jó katonai vezető azonban törekszik arra, hogy emberséges legyen. Ahogyan arra is, hogy a hibáit beismerje és vállalja, hiszen a hiba a tanulási folyamat és a fejlődés része.

Összegzés

A biztonság komplex, átfogó értelmezése kapcsán megnövekedett kockázatokra és kihívásokra adandó válaszok tekintetében kulcsszerepet játszik az alkalmazkodás, az adaptáció képessége, a változó helyzetekre történő azonnali reagálás, ami önállóságot, kreativitást, proaktivitást, rugalmasságot, kezdeményezést és az új módszerekre, megoldásokra nyitott, decentralizált döntési folyamaton nyugvó szemléletet feltételez minden vezetői szinten. Megítélésem szerint – mind általánosságban, mind pedig a gyorsan változó biztonsági és műveleti környezet specifikumait figyelembe véve – a küldetésorientált vezetés sikerének sarkalatos pontja a parancsnok személye: vezetői kompetenciái, szakmai ismeretei és felkészültsége.

A szakmai ismeretek elméleti és gyakorlati síkon való alkalmazásán túlmenően fontosnak ítélem a műveletek teljes spektrumában való nyitott és innovatív gondolkodásmódot, a sablonok és sztereotípiák kerülését, valamint – a hatékonyság növelése érdekében – a lehetőségek kihasználásának képességét és szándékát. Elengedhetetlenül fontos a vezető gyors, rugalmas alkalmazkodása a változó környezethez és helyzetekhez, a változások lekövetése mind a saját, egyéni szintjén, mind pedig a szervezeti szinten való alkalmazkodást elősegítve és megteremtve. Fontos, hogy a vezető gyorsan megértse a műveleti helyzet összefüggéseit és az azokat befolyásoló tényezőket: kezdeményezőkézségének köszönhetően úgy tevékenykedik, hogy folyamatos ráhatása van az eseményekre, állandóan alkalmazkodva a körülmények változásához és az ellenség tevékenységéhez. Mindemellett szükséges, hogy a vezető képes legyen csapatot építeni és csapatkohéziót teremteni, folyamatosan ösztönözni és motiválni az alárendeltjeit.

Felhasznált irodalom

- 16 Leadership Lessons from a Four Stars General* [é. n.]. Online: <https://fs.blog/stanley-mcchrystal-my-share-of-the-task/>
2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100113.tv>
- A katonai szolgálatra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasságról, valamint a felülvizsgálati eljárásról szóló 10/2015. HM rendelet. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1500010.hm>
- A Multinational Capability Development Campaign project: Future Leadership, MCDC Executive Steering group and Secretariat (2020). Online: www.gov.uk/government/publications/future-leadership-2020
- BAKACSI Gyula (2004): *A szervezeti magatartás alapjai*. Budapest: AULA.
- BERKÁNÉ DANESCH Marianne – M. SZABÓ Miklós – MEZŐ András szerk. (2015): *Katonai terminológiai értelmező szótár*. Budapest: Zrínyi.
- BOLDIZSÁR Gábor (2014): A 21. század komplex műveleti környezete és hatása a katonai képességekre. In KRAJNC Zoltán (szerk.): *A katonai vezetői-parancsnoki (harcászati vezetői) kompetenciák fejlesztésének lehetséges stratégiája (tanulmánykötet)*. Budapest: NKE HHK.
- BOLGÁR Judit (2014): Bevezetés, a katonai vezetői-parancsnoki (harcászati vezetői) kompetenciák meghatározása: a kognitív-, szociális- és személyes kompetenciák. In KRAJNC Zoltán (szerk.): *A katonai vezetői-parancsnoki (harcászati vezetői) kompetenciák fejlesztésének lehetséges stratégiája (tanulmánykötet)*. Budapest: NKE HHK.
- CZUPRÁK Ottó (2006): Kompetenciaalapú haderőtervezés. *Humán Szemle*, (1).
- CZUPRÁK Ottó (2012): *Vezetésselmélet*. Online: <http://m.ludita.uni-nke.hu/repositorium/bitstream/handle/11410/9985/Teljes%20sz%c3%b6veg%21?sequence=1&isAllowed=y>
- CZUPRÁK Ottó – KOVÁCS Gábor (2017): *A szervezettervezés elmélete. A közszolgálati szervezetek vezetésének elméleti alapjai*. Budapest: Dialóg Campus.
- CSENGERI János: A légierő specifikus vezetői kompetenciái, kialakításuk lehetséges metodikái, fejlesztésének javasolt módszerei a vezetői képzésben. In KRAJNC Zoltán (szerk.): *A katonai vezetői-parancsnoki (harcászati vezetői) kompetenciák fejlesztésének lehetséges stratégiája (tanulmánykötet)*. Budapest: NKE HHK.
- DESSLER, Gary (2002): *A Framework For Management*. New Jersey: Prentice Hall International, Inc.
- JOBBÁGY Zoltán – CZEGLÉDI Mihály (2016): Mission Command, Auftragstaktik és a szövetségi összhaderőnemi műveletek. *Seregszemle*, (2).

- KLEIN Sándor (2004): *Munkapszichológia*. Budapest: Edge 2000.
- KRUSE, Kevin (2012): *Norman Schwarzkopf: 10 Quotes on Leadership and War*. Online: www.forbes.com/sites/kevinkruse/2012/12/27/norman-schwarzkopf-quotes/?sh=48f5cb184eeb
- LIPPAI Péter (2009): A küldetésorientált vezetés lehetőségei és korlátai. *Seregszemle*, (2).
- Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína* (2018). 4. kiadás.
- Montgomery tábornagy emlékiratai* (1996). Ford. Auer Kálmán. Budapest: Kossuth.
- PINTÉR István – NAGY Andrea Éva (1997): Leadership – vezetési stílus, katonai vezetési stílus. *Új Honvédségi Szemle*, (2).
- ROBBINS, S. P. (1991): *Management*. Prentice Hall: Englewood Cliffs.
- SZABÓNÉ SZABÓ Andrea (2021): Küldetésorientált vezetés: szemléletváltás mint a hatékonyság záloga. *Honvédségi Szemle*, 149(3), 67–79.
- TAKÁCS Attila Géza (2016): A parancsnoki szerepkör és a csapatépítés felelőssége, kihívások a (poszt)modern haderőben. *Hadtudomány*, 26(ksz.), 69–80.
- TAKÁCS Attila – SZABÓNÉ SZABÓ Andrea – TÖLL László (2021): A Magyar Honvédség szárazföldi haderőnemének jövője a nemzeti tisztképzés modernizációjának tükrében. *Honvédségi Szemle*, 149(2), 27–43. Online: <http://doi.org/35926/HSZ.2021.2.3>
- ZSOLNAI Tamás: A katonai vezetői, parancsnoki kompetenciák napjaink Magyar Honvédségében. *Honvédségi Szemle*, 149(5), 63–73. Online: <http://doi.org/10.35926/HSZ.2021.5.5>

II.

Biztonsági tanulmányok

Vákát

A Kínai Népköztársaság érdekei az Északi-sarkon

Az Északi-sark fontossága

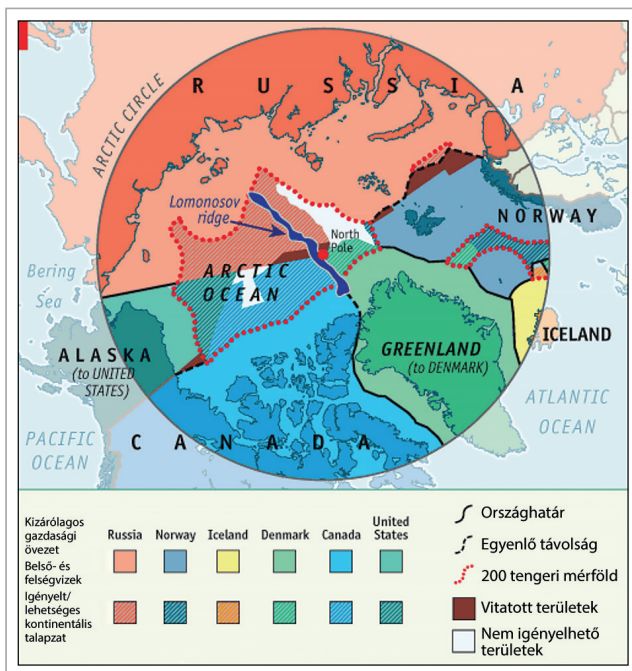
Az Arktisz vagy közismertebb nevén az Északi-sark felfedezése más volt, mint a Föld más területeinek a felfedezése. A hideg és a szélsőséges időjárási viszonyok miatt nehezebb volt ezt a földrészt feltérképezni, emiatt ezeket a helyeket a felfedezők is elkerülték egy darabig. A 19. században számos expedíció indult az ismeretlen északi terület felderítése érdekében. Több híres sarkkutató, feltaláló, mérnök tett kísérletet arra, hogy ezt a korábban ismeretlen vidéket meghódítsa. Számos tengeri, légi és szárazföldi expedíció irányult a térség felé. Majdnem 100 éven keresztül hitték azt a felfedezők, hogy hajójukkal elérték az Északi-sark pontját, ám későbbi mérések segítségével megállapítható volt, hogy a legsikeresebb expedíció is „csak” 40 kilométerre közelítette meg a földrajzi pontot. A nagy áttörést 1926. május 9-e jelentette, amikor is egy légi expedíciónak köszönhetően két amerikai felfedező, Richard Byrd kapitány és navigátor, az expedíció vezetője, valamint Floyd Bennett, a repülőgép pilótája sikeresen felszállt a Spitzbergákról. A céljuk az Északi-sark elérése volt, amit sikeresen teljesítettek, majd a pólus felett tizenhárom percig köröztek, és visszatértek a Spitzbergákra.

Hamar kiderült, hogy a sarkkör feletti terület légi útvonala elég rövid, és ha a jég területe elkezd olvadni, akkor hajózható is lesz a térség. Ebből kiindulva az Északi-sarknak a katonai jelentősége fokozatosan növekedett.

Az Északi-sarkvidék hatalmas kiterjedésű és meglepően változatos terület, amely szárazföldeket és jégmezőket is magába foglal. Területe körülbelül 25 millió km², amelynek a központjában a hatalmas Jeges-tenger medencéje helyezkedik el. Az Északi-sarkkör az északi féltekén, az északi szélesség 66,5°-án húzódó, képzeletbeli körvonal. Az Északi-sarkkörön túlra az alábbi országok területe nyúlik át: Amerikai Egyesült Államok (Alaszk), Oroszországi Föderáció, Kanada, Norvégia, Svédország, Finnország, Izland és a Dánia fennhatósága alatt

¹ Doktorandusz, Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola; e-mail: vigh.vivien@uni-nke.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1264-8202>

álló Grönland. Az Arktiszt nem tekinthetjük szárazföldnek, emiatt nem is tekinthető kontinensnek. Inkább állandóan vándorló jégtablák alkotta tengerként lehet jellemezni.² Az Északi-sarkot 3 kontinens veszi körbe: Észak-Amerika, Ázsia és Európa, továbbá ebben a térségben megtalálható az északi-sarki szigetvilág, benne a Spitzbergákkal, a Ferenc József-földsdel, a Novaja Zemljával, amely területét hegyek és völgyek tagolják, és ez a sziget az Urál hegység folytatásának tekinthető a tengerben. Meg lehet még említeni Grönlandot és az észak-amerikai szigeteket is (1. ábra). Az Északi-sark összetett régió, olyan hely, ahol előfordulnak hatalmas nagy kiterjedésű jégtablák, széljárta kőpusztaságok, fjordok, olyan helyek, amelyeket csak „jeges sivatag”-ként lehet említeni, és a gazdag növényzetét folyók táplálják.

1. ábra: Az északi-sarkvidéki országok területi igényei

Forrás: Északi-sarki területi igények 2015

² KULCSÁR 2011.

Az arktiszi jégta­karó olvadása fontos környezeti kihívás elé állítja a Földet, mert a globális felmelegedés hatására hatalmas jég­ tömbök válnak le az ott megtalálható jég­hegyekről. Ezek a jég­hegyek déli irányba sodródva és megolvadva emelik meg az óceánok és a tengerek víz­szintjét. Ez a felmelegedés a túlzott káros­anyag­kibocsátás eredménye, amely nagyban veszélyezteti a környezetünket.

A klímaváltozás hatása az Arktiszon

Az északi sarki jégta­karó nyári kiterjedése az utóbbi négy évtizedben a felére csökkent, és az előrejelzések szerint az oladás a későbbiekben sem fog megállni, hanem egyre jobban felerősödik. Vannak olyan előrejelzések is, amelyek azt mutatják, hogy akár pár éven belül teljesen elolvad a jég a nyári időszakban a térségben. Ezt az előrejelzést mi más bizonyítaná jobban, mint az, hogy 2016 nyarán az első turistákat szállító hajó átkelt a jégmentessé vált Északnyugati-átjárón, amely Alaszka és Kanada szigetvilága közt húzódik? Megállapítható, hogy a Jeges-tenger jelentősen felmelegedett, jégta­karója elvékonyodott, kiterjedése csökkent. A tengerszint 1900 óta átlagosan 20–23 centimétert emelkedett, ami nagyban hozzájárul a partvidéki áradásokhoz. Leginkább a grönlandi és az antarktiszi jég olvadása a veszélyes. Ha mind elolvad, a tengerszint akár 70 méterrel is emelkedhet. A felmelegedésnek köszönhetően a térség komoly gazdasági hasznot rejt, hiszen a jég alatt hatalmas nyersanyagkészlet rejtőzik. Felelhető például szén-, olaj- és gázmező a tengeren, de a szárazföldön is egyre több nyersanyag lesz kinyerhető, például nagy mennyiségű nikkellel, platina és palládium. Ez számokban annyit tesz, hogy az Arktisz rejtja a világ legnagyobb még felfedezetlen kőolaj- és földgáztartalékát. Feltételezések szerint 90 milliárd hordó kőolaj, jelentős mennyiségű földgáz és 44 milliárd hordó cseppfolyósított földgáz található az Északi-sarkon. Ez a világ még fel nem tárt olajforrásainak a 13%-át, a földgázok 30%-át és a cseppfolyósított földgáz 20%-át jelenti. Továbbá a feltételezések­ből arra is lehet következtetni, hogy a területen nagy mennyiségű nemesfém is található, úgymint arany, platina, vas, uránium, ólom és cink, valamint ritkaföldfémek is.³ A sarki jég oladásának következtében egyre több esély van rá, hogy ezek az energiaforrások és nemesfémek a közeljövőben elérhetőek lesznek, amennyiben a kitermelésükre biztosított lesz az infrastrukturális és a technológiai háttér. Fontos problémaforrás az is, hogy a jégta­blák és a gleccserek Jeges-tengerbe való

³ ZOLTAI 2018.

olvadása következtében nagy mennyiségű édesvíz áramlik a tengerbe. A tengeri jégtömbök olvadása során édesvíz kerül a sós tengervízbe, ami szintemelkedéssel jár. Ahogy a sarkvidék tovább olvad, ezek az édesvízáramlatok növekedni fognak. Ha nagy mennyiségű hideg édesvíz áramlik az Észak-Atlanti-óceánba, az jelentős hatással lehet az európai időjárást meghatározó óceáni áramlatokra is. Ezek az áramlatok a trópusi melegebb vizet szállítják Európa partjaihoz, és annyira felmelegítik a kontinenst, hogy enyhébbek Európában a telek.

A jég olvadásával és a hőmérséklet növekedésével egyenesen arányosan növekszik az Arktisz természeti, politikai és gazdasági szerepe is. Az olvadásban lévő jégtakaró a világ feltáratlan szénhidrogénkészleteinek negyedét rejt, és ez komoly biztonságpolitikai kihívást jelent a térségre nézve. Az olvadás hajózási és stratégiai szempontból is változásokat hoz majd, hiszen egészen új óceánt nyit meg, ami sokkal rövidebbé teszi az utat Ázsia és Európa között. Az Északkeleti-átjáró tengeri útvonalának a használata a hajózási szállítmányozást Ázsiából Európába 10 nappal rövidítené le a jelenlegi Szezi-csatornát átszelő útvonalé helyett. Az Északnyugati-átjáró használata befolyásolná a Panama-csatornán zajló szállítást is, amely ezáltal 4 nappal rövidülne. A *transzpolaris útvonal* az előrejelzések szerint a nyári hónapokban lenne járható, akkor is csak pár hétre.

A hajózási útvonalak lehetséges változásai

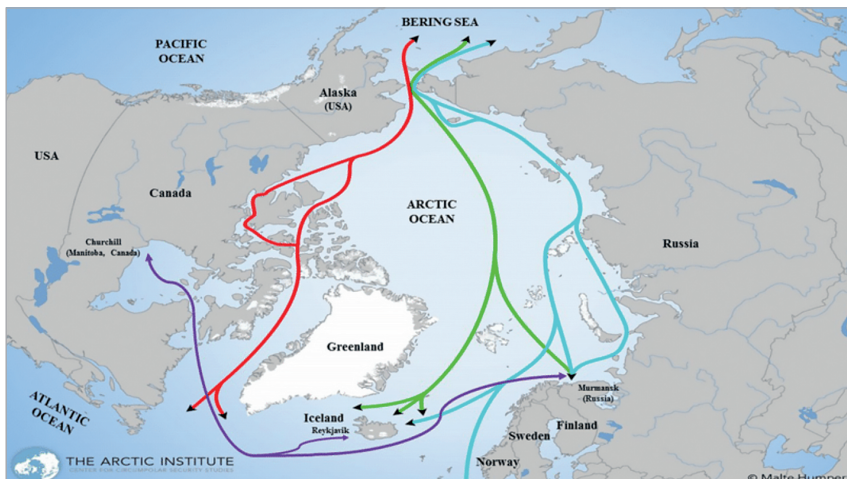
A klímaváltozás következtében egyre többen igyekeznek meghódítani az északi vizeket. A kereskedelmi hajók szállítási útvonala is lerövidül, ha az Északnyugati- vagy az Északkeleti-átjárót használják (2. ábra). Azonban ezek a tengeri útvonalak még ma is rengeteg kockázatot rejtnek.

Az északi jeges térségben a hajózás csak a parthoz viszonylag közeli területeken volt lehetséges, ott is csak jelentős nehézségek árán, ezért a kialakult útvonalak, az Északkeleti- és az Északnyugati-átjáró a tengerszorosok láncolatát jelenti.⁴ A jelenleg hatályos szabályok szerint a nemzetközi hajózásra használt tengerszorosokon való áthaladás a tengerszorosokat alkotó vizek jogállását, valamint a tengerszorosokkal határos államoknak az említett vizek és a felettük lévő légtér, a tengerfenék és az altalaj feletti szuverenitásgyakorlását semmilyen egyéb szempontból nem érinti.⁵

⁴ ZOLTAI 2018.

⁵ ZOLTAI 2018.

A technika fejlődésével és a jégtakaró szezonális visszahúzódásával az északi jeges térségben egyre jobban meg fog élnünk a közlekedés.

2. ábra: Hajózási útvonalak az Északi-sark mentén

Forrás: STADTLÄNDER 2020

Megjegyzések: piros: Északnyugati-átjáró; türkiz: Északkeleti-átjáró; zöld: transzpoláris tengeri útvonal; lila: sarkvidéki útvonal

Az *Északnyugati-átjáró* 5780 kilométer hosszúságú tengeri útvonal Kanada északi partjai mentén a Jeges-tengeren át, amely összeköti az Atlanti-óceánt és a Csendes-óceánt. Nyugatról kelet felé indulva az átjáró áthalad a Bering-szoroson, a Csukcs-tengeren, a Beaufort-tengeren és az Arktisz-szigetsorozat közötti vizeken. Több különböző útvonalat használnak, köztük a McClure-szorost, a Dease-szorost és a Prince of Wales-szorost, de nagyobb hajók számára nem mind hajózható.⁶ A szigetsorozatot elhagyva az átjáró a Baffin-öblön és a Davis-szoroson keresztül éri el az Atlanti-óceánt.⁷

Az *Északnyugati-átjáró* az elmúlt években gyakrabban vált jégmentessé, és nyitott utat a hajók számára, mint az egész 20. században összesen. Ennek

⁶ PHARAND 2016.

⁷ Hajózható az *Északnyugati-átjáró* 2016.

oka a sarkvidék felmelegedése, amelynek következtében a jégpáncél nyáron gyakran visszahúzódik.

Az *Északkeleti-átjáró* az Atlanti-óceánt és a Csendes-óceánt köti össze Oroszország szibériai partjai mentén. Az északi tengeri útvonal után sok évszázadon keresztül kutattak, főleg gazdasági okokból. Az útvonal jó része sarkvidéki vizeken vezet és bizonyos részei évente csak két hónapig mentesek a jégpáncéltól. 1525-ben az Orosz Birodalom kezdett el az Északkeleti-átjáró után kutatni, majd számos nemzet hajósai követték, végül 1648-ban sikerült bizonyítani a létezését. Az átjárót más észak- és nyugat-európai országok – Anglia, Hollandia, Dánia, Norvégia – hajósai is kutatták, akik Kína és India felé kerestek új, reményeik szerint a délinél rövidebb tengeri utat. Bár ezek a korai expedíciók nem találták meg az átjárót, számos felfedezéshez vezettek. A dán születésű Vitus Jonassen Bering a Kamcsatka-félszigetről indult észak felé Szent Gábor nevű hajóján, és felfedezte a ma a nevét viselő tengersizort, a Bering-szorost. Ezeken az expedíciókon elkészítették az útvonal részletes térképét. Az útvonal első teljes megtétele pedig a svéd Adolf Erik Nordenskiöld nevéhez fűződik, aki 1878 és 1879 között járt a térségben.

Az útvonal Murmanszknál kezdődik, a Bering-tengeren fut keresztül, északon megkerüli az Új-földet, majd a Kara-tengeren folytatja az útját az Északi-föld után. A Vilkickij-szoroson át kijut a Laptev-tengerre, ahol két ágra szakad. A déli ág a Dimitri Laptev-szoroson, az északi ág pedig a Sannikov-szoroson keresztül halad tovább, és eléri a Kelet-szibériai-tengert, ahol ismét kettéválík az út, és a parthoz legközelebbi ága a Wrangel-sziget déli részénél halad tovább, és a Bering-szoroson keresztül éri el a Csukcs-tengert.

Az öt tenger közül négyhez jelentős kontinentális talapzat tartozik, elméletileg mindegyik alkalmas a vízfelszíni hajózásra, de a jégtakaró vastagsága eltérő. A jeges-tengeri útvonal jelenleg évente már mintegy négy hónapig vehető igénybe a globális felmelegedés hatására elolvadt jégpáncélnak köszönhetően. Az útvonalon azonban egyelőre hiányos a hajózási infrastruktúra, nincsenek kikötési lehetőségek, így szükséghelyzetben a reakcióidő hosszú.

A felmelegedés következtében az Északi-sarkon új területek nyíltak meg a hajózás előtt az eddig jéggel borított területeken. Mivel a hajózás számít a szállítás legolcsóbb formájának, ezért a világ kereskedelmének 90%-a még mindig vízi úton történik. Ezek az újonnan megnyíló útvonalak nemcsak a globális kereskedelemben játszhatnak nagy szerepet, de természeti erőforrásokban is igen gazdagok. Kína éppen ezért igyekszik részt venni a régió ügyeiben, és vezető szerepet kialakítani a térséget érintő szabályalkotásban, mivel így lehetősége

nyílik mint új nagyhatalomnak, hogy részt vegyen benne, és ne csak az eddigi szabályalkotó nagyhatalmak alakítsák azt.⁸

Az Északi-sarkvidéki Tanács

A fentieket figyelembe véve látható, hogy fontos volt olyan szervezetet létrehozni, amely az északi országokat egyben kezeli, és céljaik elérése érdekében segítséget nyújthat. Ezért jött létre az Északi-sark legmeghatározóbb szervezete, az Északi-sarkvidéki Tanács (*Arctic Council*), amely 1996-ban az ottawai nyilatkozattal alakult meg. Ez a szervezet az 1991-ben létrejött arktiszi környezetvédelmi stratégiából fejlődött tovább. A két szervezet között az a különbség, hogy az Északi-sarkvidéki Tanácsban már a sarkkörön élő őshonos közösségek is képviselést kaptak.

Az Északi-sarkvidéki Tanács (a továbbiakban: Tanács) olyan kormányközi fórum, amely az állandó arktiszi országoknak – Kanada, Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Oroszország, Svédország és az Egyesült Államok – és a megfigyelő státusszal rendelkező államoknak (13), az ősközösségek képviselőinek és egyes munkacsoportoknak lehetőséget ad a kooperáció és az együttműködés kifejezésére és megszervezésére. Norvégiában 2013 óta állandó Titkársággal rendelkezik a Tanács. Elnökségét két évente váltják rotációs alapon. Jelenleg Norvégia látja el az elnöki szerepet 2023–2025 között. A Tanács legfontosabb céljai közé tartozik a fenntartható fejlődés és a környezetvédelem. A Tanács munkáját az is jól mutatja, hogy 2020-ig három egyezményt is kötött a jövő kihívásaival kapcsolatban. Ezek a kutató-mentő feladatokkal, az olajkatasztrófa megelőzésével és a tudományos együttműködéssel kapcsolatosak.⁹ A Tanácsnak nincs saját költségvetése, az arktiszi államok és más szervezetek finanszírozzák a működését. Az elmúlt időszakban, főként a klímaváltozás felerősödésével nőtt a szervezet nemzetközi befolyása. A Tanács fő célja az, hogy – együttműködve a nemzetközi közösségekkel – megőrizze és biztosítsa a békés együttélést a térségben, megakadályozza a konfliktusok kialakulását. A régió geopolitikai jelentősége folyamatosan növekszik, ez a klímaváltozásnak tudható be, és az Északi-sarkvidék jövője és a sarkvidék előtt álló globális kihívások többszintű kormányzást igényelnek, és regionális együttműködést, valamint nemzetközi megoldást a térség biztosítására vonatkozóan. Az Északi-sarkvidék jelenlegi irányítási kerete a Tanácsban összpontosul, és az elmúlt 25 évben

⁸ ZOLTAI 2018.

⁹ *The Russian Federation* é. n.

jelentős mértékben hozzájárult a régió stabilitásához. Ez azért is van, mert a Tanács az északi-sarkvidéki együttműködés elsődleges fóruma, és munkacsoportjai a pozitív és konstruktív nemzetközi együttműködés színtereként szolgálnak.¹⁰

A Kínai Népköztársaság mint megfigyelői státuszú állam az Északi-sarkvidéki Tanácsban

Újabb kihívás jelent meg az északi-térségben a Kínai Népköztársaság (a továbbiakban: Kína) megjelenésével. 2013-ban megfigyelői státuszt kapott a Tanácsban, amelyet úgy értékelt, hogy a kínai érdek a régióban elismerést kapott. Azzal, hogy elnyerte a megfigyelői státuszt, hozzáférést kapott az Északi-sark vizeihez és légteréhez, valamint részvételi lehetőséget a régiót érintő nemzetközi kormányzásban.¹¹ Kína megjelenésével a térségben új érdek keletkezett, amely érdek az Egyesült Államokkal áll szemben. Kína úgy véli, hogy a régióban van a harmadik selyemút, a kék gazdasági átjáró. Kína nem katonai erővel, hanem gazdasági érdekeltségeinek növelésével és infrastrukturális beruházásokkal igyekszik növelni jelenlétét a régióban. Kína megkezdte a magas szintű diplomáciai látogatásokat az Északi-sark régiójában (3. ábra).

3. ábra: Kína megjelenése az Északkeleti-átjáróban

Forrás: WENGER 2023

¹⁰ Európai Parlament 2021.

¹¹ ZOLTAI 2018.

A kínai elnök az elmúlt időszakban találkozott az északi-sarki régió államai közül hét állam elnökével.¹² Amerikai látogatása során a kínai elnök találkozott az amerikai elnökkel és az alaszakai kormányzóval is. A találkozón Kína új Északi-sark-stratégiájáról és a régióban központi kérdésként szereplő témákról, a hajózási útvonalakról, az olaj- és ásványkincsekről, a halászatról és a turizmusról tárgyalt. A fejlődő gazdasága miatt Kínának szüksége van az alternatív erőforrások biztosítására.¹³

A Tanács nyolc tagja – Kanada, Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Svédország, Oroszország és az Egyesült Államok – az Északi-sarkvidéket mint az együttműködés és a közös problémamegoldás övezetét kívánta előmozdítani, elismerve a különálló földrajzi, demográfiai jellemzőket. Oroszország és az Egyesült Államok az Északi-sarkvidékre való tekintettel elismeri, hogy a régió stratégiai érdekeik középpontjában áll.¹⁴ A nem sarkvidéki államok fokozott figyelmet fordítanak a sarkvidéki ügyekre, különösen mivel Kína is bekapcsolódott a térségbe gazdasági előnyszerzés céljából. Más, nem sarkvidéki államok is erőteljesebb sarkvidéki politikai érdekeket igyekeztek kidolgozni. Ehhez a kategóriához tartozik Japán, Szingapúr, Dél-Korea és számos európai ország – Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia, Lengyelország és az Egyesült Királyság is, valamint az Európai Unió egésze. Ennek eredményeként az Északi-sark egyre inkább elmozdult a nemzetközi stratégiai perifériától, felvetve azt a kérdést, hogy az Északi-sarkvidéket milyen mértékben kell nemzetközi biztonsági aggálynak tekinteni, szemben a regionális problémával.¹⁵ A klímaváltozás következtében a Jeges-tenger útvonalai hosszabb ideig jégmentessé válnak, ami miatt tengerbiztonsági aggodalmak keletkeznek.

A 2017. évi Polar-kódex a polgári hajók tranzitját mind az Északi-sarkvidéken, mind az Antarktisz vizein szabályozza. A térségben tapasztalható túlhalászás aggodalmainak kezelésére, mivel a nyitottabb vizek elérhetővé válnak, 2018 októberében életbe lépett a halászati tilalom a Jeges-tenger középső részén, az Európai Unió, Oroszország és az Egyesült Államok, valamint Kanada, Kína, Izland, Japán támogatásával.

2018 januárjában adta ki Kína az északi-sarki fehér könyvet, amely tartalmazza az északi régióval kapcsolatos stratégiáit is. Fő célja, hogy az Északi-sarkot is

¹² MÁRTON 2019.

¹³ MÁRTON 2019.

¹⁴ LANTEIGNE 2019.

¹⁵ LANTEIGNE 2019.

bekapcsolja az Új Selyemút útvonalába, és létrehozná az északi-sarki selyemutat. Az olvadó jég által létrejövő új útvonalak így a kínai kereskedelmet és a pekingi ambíciókat szolgálnák ki.¹⁶

Kínai kutatók rámutattak, hogy az északi jég olvadása nagy hatással lesz az ázsiai kontinensre, ugyanis a tengerszint emelkedésével 20 millió embert kell majd kitelepíteni a part menti városokból, illetve a mezőgazdaságra is hatást gyakorol majd a jégolvadás. Erre hivatkozva akar Kína minél nagyobb szerepet betölteni a régióban és globális hatalomként viselkedni a klímaváltozás kérdésében. Ha az északi-tengeri útvonalat használatba tudja venni, akkor a hajózás 15 nappal rövidebb lehetne Kínából Európába. Ezáltal jelentős anyagi előnyhöz jutna az ország. Kína hosszú távú stratégiájában szerepel a transzpoláris tengeri útvonal igénybevétele, amely néhány évtizeden belül válik járhatóvá a jég olvadásától függően. Ez az útvonal szintén csak korlátozott ideig lesz járható egy évben, de Kína sokat tudna spórolni az idővel és az üzemanyaggal, valamint így az Oroszország által ellenőrzött vizeket is meg tudná kerülni.¹⁷ Kínába jelenleg a Perzsa-öbölből és az Afrikából érkező olaj- és gázimport az amerikai haditengerészet által ellenőrzött hajóútvonalakon érkezik, ezért is fontos számára olyan térségben kialakítani a nyersanyag-orientált befektetéseit és a hajókikötőinek fejlesztéseit, ahol kevesebb lehet az ellenőrzés.

Kína arktiszi stratégiáját az 1984 óta tartó több mint 30 északi-sarki expedícióra is alapozta. Jégtörő hajóinak száma jelenleg 2 (Xuelong 1, Xuelong 2). A Xuelong 1 2017-ben átkelt az Északnyugati-átjárón, megtapasztalva azt, hogy a 20 ezer tengeri mérföldes út 83 napot vett igénybe, ezáltal 7 nappal lerövidítette a megszokott New York – Sanghaj (Panama-csatornán keresztül) útvonalat.¹⁸

Ez a hajózási útvonal sokkal biztonságosabb is lenne, mivel elkerülhetné az Afrika partjai mentén fenyegető esetleges kalóztámadásokat. Jelenleg a Malakka-szoroson és a Szuezi-csatornán keresztülhaladó útvonal Ázsiából Európába 35 napot vesz igénybe, ez az idő akár 22 napra is tudna csökkenni, ha az északi vizeken keresztül történne a hajózás.

¹⁶ *China's Arctic Policy* 2018.

¹⁷ ZOLTAI 2018.

¹⁸ GREENWOOD 2021.

Összegzés

Mivel Kína magát Északi-sark közeli hatalomként tartja számon, ezért fontos számára az együttműködés a többi országgal, és a tisztelet, valamint az, hogy a kölcsönös előnyöket és a régiót érintő fenntarthatóságot megfogalmazza. Ezt jól mutatja a 2018 januárjában bejelentett északi-sarki fehér könyv is, amely jól szemlélteti a szándékait a térségben. A könyv fő részeiben az Északi-sarkra jellemző lehetőségek szerepelnek, főként a hajózási útvonalakra vonatkozóan, valamint a One Belt, One Road Északi-sarkon tervezett szakaszára. Az még a jövő kérdése, hogy az érintett északi országok ezt a szándékát mennyire tudják elfogadni, és az is, hogy talál-e magának szövetséges országot (például Oroszország), amellyel együttesen képviselni tudják az érdekeiket.

Felhasznált irodalom

- China's Arctic Policy* (2018). Online: https://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm
- Európai Parlament (2021): *Az Európai Parlament 2021. október 7-i állásfoglalása az Északi-sarkvidékről: lehetőségek, problémák és biztonsági kihívások [2020/2112(INI)]*. Online: www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0413_HU.html
- Északi-sarki területi igények* (2015). Online: https://kozgazdasagivizualizacio.blog.hu/2015/10/29/eszaki-sarki_teruleti_igenyek
- GREENWOOD, Jeremy (2021): *The Polar Silk Road Will Be Cleared With Chinese Icebreakers*. *Brookings*, 2021. november 24. Online: www.brookings.edu/articles/the-polar-silk-road-will-be-cleared-with-chinese-icebreakers/
- Hajózható az Északnyugati-átjáró. *Greenfo.hu*, 2016. augusztus 28. Online: <https://greenfo.hu/hir/hajozhato-az-eszaknyugati-atjaro/>
- KULCSÁR István (2011): *Az Északi-sarkvidék: államközi együttműködés és viták színtere*. *Nemzet és Biztonság*, 4(9), 28–38. Online: [www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/kulcsar-istvan-az-Eszaki-sarkvidek_allamkozi-egyuttm_kodes_es-vitak-szin-tere.pdf](http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/kulcsar-istvan-az-Eszaki-sarkvidek-allamkozi-egyuttm-kodes-es-vitak-szin-tere.pdf)
- LANTEIGNE, Marc (2019): *The Changing Shape of Arctic Security*. Online: www.nato.int/docu/review/articles/2019/06/28/the-changing-shape-of-arctic-security/index.html
- MÁRTON Andrea (2019): *Az Amerikai Egyesült Államok Északi-sark stratégiája*. *Repüléstudományi Közlemények*, 31(1), 69–75. Online: http://real.mtak.hu/104509/1/RTK_2019_1_6_Marton.pdf

- PHARAND, Donat (2016): *The Northwest Passage in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- STADTLÄNDER, Christian T. K.-H. (2020): Book Review: Sustainable Shipping in a Changing Arctic. *Marine Affairs and Policy*, 6. Online: <https://doi.org/10.3389/fmars.2019.00799>
- The Russian Federation* [é. n.]. Online: www.arctic-council.org/about/states/russian-federation/
- WENGER, Michael (2023): China starts construction of its third polar-going vessel. *Polarjournal*, 2023. június 29. Online: <https://polarjournal.ch/en/2023/06/29/china-starts-construction-of-its-third-icebreaker/>
- ZOLTAI Alexandra (2018): Selyemút az Északi-sarkon. *PAGEO*, 2018. június 27. Online: www.geopolitika.hu/hu/2018/06/27/selyemut-az-eszaki-sarkon/

III.

A védelem társadalomtudományi kérdései

Vákát

Bodó Szabolcs¹

Az önkéntes katonai szolgálat empirikus vizsgálatának legújabb eredményei

Bevezetés

Az önkéntes katonai szolgálat (a továbbiakban: ÖKSZ) mint a Magyar Honvédség (a továbbiakban: MH) legújabb szolgálati formájának létrehozása a doktori (PhD) tanulmányaim megkezdésével esett egybe. Ezen egybeesésből, valamint hogy a kutatási témám² kapcsolódik hozzá, adta magát az ötlet, hogy részletesebben is foglalkozzak az ÖKSZ rendszerével.

Az ÖKSZ első váltásától (ÖKSZ-1)³ kérdőíves felmérést végzek az állomány körében, annak érdekében, hogy megértsem e szolgálati formába jelentkező fiatalok motivációit, gondolatait a haza fegyveres szolgálatáról, valamint megismerjem a kiképzés során szerzett tapasztalataikat, amelyeket a rendszer fejlesztése során kamatoztatni lehet. A tanulmány elkészítése idején⁴ az ÖKSZ második váltásának (ÖKSZ-2)⁵ 1 évre elkötelezett állománya szolgálat vége felé közeledik, a harmadik váltás (ÖKSZ-3)⁶ a szakfelkészítés időszakában jár, az MH megkezdte a negyedik váltás (ÖKSZ-4)⁷ bevonultatásának az előkészítését.

Az egyes váltások empirikus vizsgálatának eredményeit tudományos folyóiratokban, tanulmánykötetben hoztam nyilvánosságra. Az ÖKSZ bemutatását, kiegészítve az ÖKSZ-1 felmérési eredményeivel, a *Honvédségi Szemlében*⁸ publikáltam. Ez hiánypótló írás volt, mivel addig még nem jelent meg e szolgálati formáról olyan tanulmány, amely primer forrásokat tartalmazott volna. Az ÖKSZ-2 eredményeit a Nemzeti Közsolgálati Egyetem (a továbbiakban: NKE)

¹ Kiemelt főtiszt (f.h.), Magyar Honvédség Területvédelmi Erők Parancsnoksága Kiképzési Főnökség; doktorandusz, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola; e-mail: bodo.szabolcs@mil.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3172-8139>

² Önkéntesség vagy hadkötelezettség alapján fenntartott haderő.

³ A felkészítés kezdete: 2021. szeptember.

⁴ 2023. június–augusztus.

⁵ A felkészítés kezdete: 2022. szeptember.

⁶ A felkészítés kezdete: 2023. március.

⁷ A felkészítés tervezett kezdete: 2023. szeptember.

⁸ Bodó 2022.

Hadtudományi Doktori Iskola által megrendezett 2023. évi *A hadtudomány és a 21. század konferencia* tanulmánykötetében tettem közzé.⁹

Jelen tanulmányban az ÖKSZ-3 kérdőíves felmérésének az eredményeit mutatom be, emellett a három felmérés egyes eredményeinek összevetésére is kitérek. Az összehasonlításból releváns megállapításokat, következtetéseket lehet levonni a rendszer működéséhez és fejlesztéséhez. Tekintettel arra, hogy korábban az ÖKSZ létrehozásának előzményeit és magát a rendszert már részletesen bemutattam,¹⁰ jelen tanulmányban csak a kiemelten fontos és érdekesnek tartott részeket vizsgálom.

Előzmények

Az ÖKSZ Magyarország kormánya által 2021-ben létrehozott szolgálati forma, amely a többi jogviszonytól annyiban tér el, hogy nem kötelezi a jelentkezőt sem hosszabb katonai szolgálatra, sem rendelkezésre állásra. A jelentkezők rövidebb, határozott időre „szerződnek” az MH-val, amely vállalástól függően 6 vagy 12 hónap lehet. A jelentkezőnek, motivációjától függően, lehetősége van a lakóhelyéhez közel eső katonai szervezetnél teljesíteni a vállalt szolgálatot, amelyre az MH területvédelmi rendszerében létrehozott, vármegyei szinten szervezett területvédelmi zászlóaljaknak (a továbbiakban: TVZ-k) van lehetősége. A TVZ-k Magyarország minden vármegyéjében és Budapesten jelen lévő alegységek, amelyeket a területi elven szervezett Önkéntes Területvédelmi Tartalékos (a továbbiakban: ÖTT) katonák felkészítésére hoztak létre, hogy az ÖTT katonáknak minél kevesebb időt kelljen az utazással tölteniük, helyette a kiképzésre koncentrálhassanak. Azok az ÖKSZ-t vállalók, akik a lakóhelyüktől nem kívánnak távolabb kerülni, az alap- és szakfelkészítésüket az illetékes TVZ-nél kaphatják meg, amelyért a felsőoktatási felvételi eljárásban 16 többletpontot kapnak. Azok, akik nagyobb mobilitással rendelkeznek, és a lakóhelyüktől távolabbi helyőrségben is vállalják a szolgálatot, 32 többletpontra jogosultak az ÖKSZ-szolgálatért cserében. Azok számára, akik a 6 hónap helyett 12 hónap ÖKSZ-t vállalnak, 64 többletpontot igazol le az MH. Az ÖKSZ szolgálati idő lejártá után a kiképzett ÖKSZ-katona szabad elhatározásából eldöntheti, hogy milyen formában kíván az MH-ban további szerepet vállalni: tartalékos (ÖTT vagy Önkéntes Művelti Tartalékos [a továbbiakban:

⁹ Bodó 2023.

¹⁰ Bodó 2022.

ÖMT]) vagy aktív (határozott idejű szerződéses) jogviszonyban. Tekintettel arra, hogy az ÖKSZ-t vállalatot további szolgálati kötelezettség nem terheli, ezért úgy is dönthet, hogy kiválik az MH rendszeréből. Ez utóbbi esetén az ÖKSZ-t végzett személyt a kiképzett hadköteles állományba sorolják át.

Mielőtt az ÖKSZ-3 kérdőíves felmérés eredményeit bemutatom, röviden összefoglalom az eddigi felmérések körülményeit, illetve azokat a megállapításokat, amelyek az ÖKSZ 3. váltásának vizsgálata előtt rendelkezésemre álltak. Ezen kiinduló adatok és a legújabb felmérési eredmények összevetéséből releváns megállapítások, következtetések levonására számítottam, amelyek az ÖKSZ rendszer szükségszerű reformjához is megfelelő alapot biztosíthatnak.

A kérdőíves felmérés összeállításánál elsősorban a jelentkezők motivációjára, életkorára, iskolai végzettségére koncentráltam, amivel az volt a célom, hogy feltárjam, hogy a valós adatok és a honvédelmi vezetés elvárásai mennyire vannak összhangban egymással. Ezenfelül vizsgáltam a jelentkezők nemét, lakóhelyét, a kiképzés alatt szerzett tapasztalatait, valamint a kiképzést követő továbbfoglalkozási szándékát. A kérdések összeállításánál nyitott és zárt kérdéseket is alkalmaztam, hogy minél komplexebbek legyenek a kérdőívre kapott válaszok. A kérdőívek eredményeit táblázatkezelő alkalmazásával rendszereztem, és az abból kapott eredményeket grafikonos formában szemléltettem. Az elkészült grafikonokból, ábrákból többet jelen tanulmányban is bemutatok.

A felmérést önkéntes és anonim módon végeztem, papíralapon, mivel nem akartam, hogy a kitöltők száma korlátozódjon az esetleges informatikai hiányosságok miatt. A papíralapú felmérés és a válaszok kiértékelése így hosszabb időt vett igénybe, mint ha online tettem volna meg, azonban ez a módszer a doktori tanulmányaimhoz hasznos tapasztalatszerzés volt. A felmérés során feltárt szerkesztői hiányosságokat a következő váltások vizsgálatánál folyamatosan kiküszöböltem, így megítélésem szerint az ÖKSZ-3 váltásra fejlődött tökéletesre a kérdőív. A felmérés időintervallumának megválasztásánál arra törekedtem, hogy minden váltásban ugyanarra az időszakra essen a kitöltés, elkerülendő, hogy a válaszadók differenciált tapasztalataiból nem összehasonlítható eredmények szülessenek.

Magyarország katonai előképzettséggel rendelkező hadköteles állományának csökkenő és egyre öregedő létszámának lassítása érdekében a kormány nagy reményeket fűz az ÖKSZ-re jelentkezők katonai kiképzéséhez. Tekintettel arra, hogy az ÖKSZ indulásakor a szolgálatért biztosított felsőoktatási felvételi többletpontok valós értéket képviseltek, nagy létszámú jelentkezővel számoltak. Évi ezer fő (két váltásban 500-500 fő) jelentkezővel számolt a vezetés, amely teljesítésével sikeresnek lehetett volna tekinteni az ÖKSZ rendszerét.

Az ÖKSZ-t nemcsak a kompenzációs, motivációs eleme miatt tekinthetjük különlegesnek, mivel az is egyedivé teszi, hogy ez az egyetlen olyan szolgálati forma, amely az alap- és szakfelkészítés teljesítése után nem kötelezi az érintettet további katonai szolgálatra. Természetesen az érintett szándéka szerint, a beleegyezésével tartalékos vagy akár szerződéses jogviszonyt is létesíthet, ennek hiányában a felkészítés végrehajtásával a kiképzett hadköteles létszámot növelheti.

Az első két felmérés motivációra vonatkozó eredményeiben jelentős eltérés mutatkozott, mivel az ÖKSZ-1 esetében még nem volt egyértelműen kimutatható, hogy az egyetemi többletpontokért jelentkeztek volna katonai szolgálatra, azonban az ÖKSZ-2 esetében már többségben volt ezen állomány. Az a kormányzati várakozás, miszerint a 25 éven aluliak és legfőképpen a középiskolai végzettségűek jelentkeznek majd, egyértelműen beigazolódott. Várakozásaimnak megfelelően a kistelepülésekről több jelentkező vállalta az ÖKSZ-t, mint a nagyobb településekről, azonban meglepő volt az első két felmérésben a budapesti jelentkezők nagy fokú passzivitása. Érdekes megállapítás volt az ÖKSZ-1 esetében, hogy a jelentkezők 40%-a nő volt, amely a kormány minimális elvárása (a legrosszabb esetben a jelentkezők a kiképzett hadköteles létszámot növelhetik) esetén nem volt túl biztató adat, mivel még a kiképzett nők sem kötelezhetők katonai szolgálatra minősített időszakban. Az ÖKSZ-2-nél ez az arány 30% alá csökkent, de még mindig jelentősen magasabb szám volt, mint az MH többi jogviszonyában szolgálók férfi-nő aránya. Végül az ÖKSZ-3 kérdőíves felmérés kiértékelése előtt kíváncsi voltam arra, hogy milyen hatása volt az ÖKSZ-re jelentkezők jelentkezési motivációjára a felsőoktatási felvételi eljárási szabályok decentralizálásának, miszerint az egyetemek maguk rendelkezhetnek a felvételizők számára adható többletpontokról (összesen 100 pont).

Az ÖKSZ-1 és az ÖKSZ-2 felmérés eredményeinek az ismeretében tehát az ÖKSZ-3 vizsgálatkor az alábbi kijelentésekre vártam megerősítést vagy cáfolatot:

- tovább erősödik azon állításom, miszerint a kisebb településeken élőkben nagyobb a hajlandóság a katonai szolgálat iránt, mint a nagyobb városokban élőkben;
- Budapesten nincs számottevő fogékonyság az ÖKSZ irányába;
- továbbra is csökkenő tendenciát fog mutatni a nők aránya a szolgálatot vállalók körében;
- bebizonyosodik azon feltételezésem, hogy az egyetemi felvételi eljárás módosítása negatívan befolyásolja az ÖKSZ-be jelentkezők számát.

A továbbiakban elsősorban az ezen kérdésekre kapott válaszokat fejtem ki, és a rendszer további működésére vonatkozó következtetéseket vonok le.

Kik és honnan jelentkeznek ÖKSZ-ra?

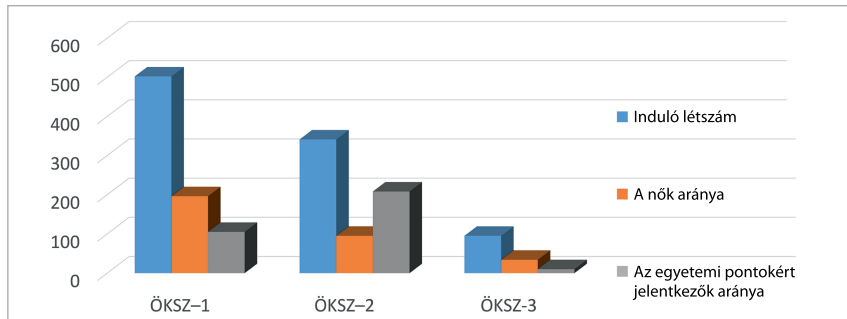
A kérdőíves felmérés első szakaszában a jelentkezők azonosítására koncentráltam, így többek között az induló létszámokat vizsgáltam annak érdekében, hogy a folyamatokat megértsem. Az ÖKSZ-1 viszonylag magas, 502 fős létszámában még szerepet játszott, hogy az magában foglalta a korábban, a Covid-19 következtében az MH által létrehozott, könnyített bemeneti követelményeken alapuló Speciális Önkéntes Területvédelmi Tartalékos jogviszonyra jelentkező állományt is. E tényt igazolta az első felmérés felvételi motivációra vonatkozó kérdésére adott kis létszámú „egyetemi felvételi többletpontok” válasz (ÖKSZ-1 25%), azonban a második mérésnél már megmutatkozott a kormányzati szándék, miszerint a katonai szolgálatért cserébe egyetemi felvételi többletpontokat biztosít a jelentkező önkénteseknek (ÖKSZ-2 60%). A felmérés ez irányú fejlődő tendenciájából látható, hogy több mint egy évnek kellett eltelnie, ahhoz, hogy a célközönségben kialakuljon az ez irányú racionalitás (a kínált többletpontokért olyan tevékenységet vállalni, amelyet anélkül nem vállalt volna). Ezt erősítette, hogy nagyságrendileg azonos arányban jelölték meg a felmérés során azt az opciót, hogy az ÖKSZ-kiképzést követően nem kívánnak tovább szolgálni az MH más jogviszonyában. Az ÖKSZ-3 esetében e kérdésben visszaesés volt tapasztalható (csak 11% vállalt katonai szolgálatot a felvételi pontokért), de erről a későbbiekben részletesebben írok.

Az általános adatok elemzésénél a másik releváns adat a jelentkezők nemi eloszlásának vizsgálata. Az ÖKSZ-1 esetében még kiemelten magas volt a nők aránya (39%), addig ez az ÖKSZ-2-nél már 28%-ra redukálódott. A második felmérés eredményeinek a publikálásakor kikövetkeztetett megállapításomat (az ÖKSZ állományának női aránya közelít az MH tényleges állományának női arányához) némileg cáfolja, hogy az ÖKSZ-3-ban újra magasabb, 36%-os eredményt mértem, amely jelentősen magasabb az MH tényleges állományának női arányánál (20%).¹¹ Ezen adatok magas száma különleges jogrendben okozhat kihívásokat az MH vezetésének, mivel az ÖKSZ-felkészítésen átesett férfiak kiképzett hadkötelesnek minősülnek, míg a nőkre ez nem vonatkozik. Ezekből a számokból megállapítható, hogy Magyarország az ÖKSZ keretében kiképzett

¹¹ *Adatok a magyar honvédségről* 2018.

nőkkel nem háborús időszakban „profitál”, hanem az MH társadalomban és családban betöltött presztízsének erősítésében.

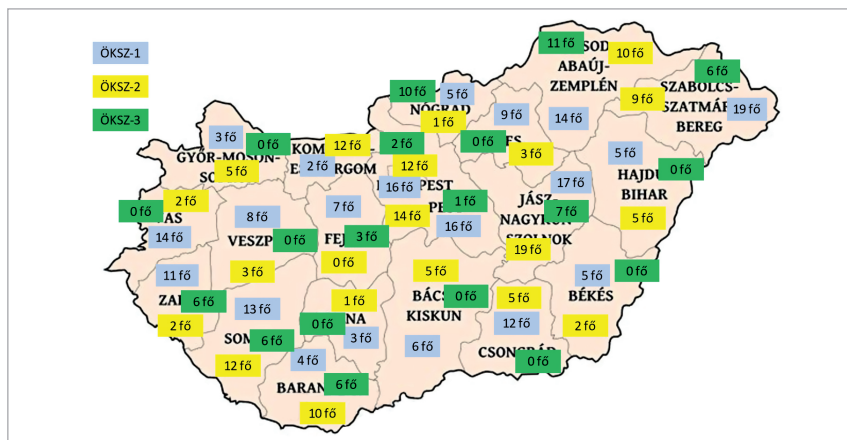
E fenti statisztikai adatokat szemlélteti az 1. ábra.

1. ábra: Az ÖKSZ-t vállalók statisztikái

Forrás: a szerző szerkesztése

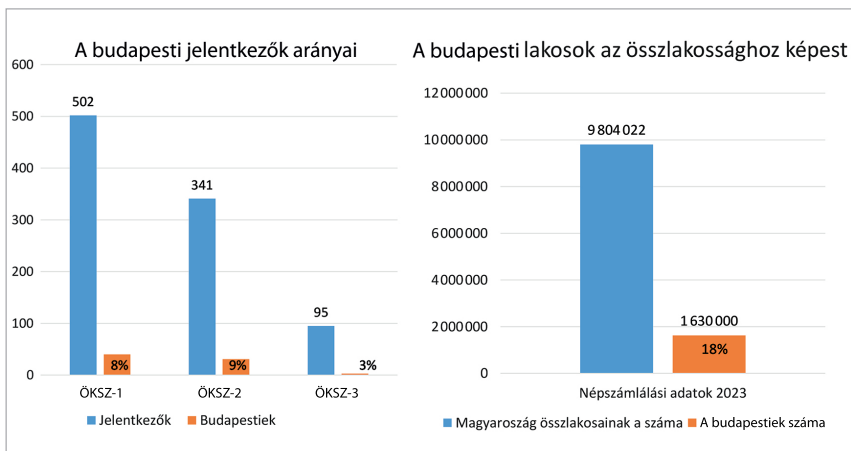
A területi megoszlás vizsgálatánál is érdekes megállapításokat tettem, amelyekhez a 2. ábrát kell tanulmányozni.

2. ábra: Az ÖKSZ-kérdőívet kitöltők lakóhely szerinti megoszlása

Forrás: a szerző szerkesztése

A megyei eloszlásra vonatkozó felmérések eredményei azt mutatják, hogy az ÖKSZ Kelet-Magyarországon nagyobb népszerűségnek örvend, mint a főváros környékén vagy Nyugat-Magyarországon. A kérdőíveket évről évre Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében töltik ki a legtöbben, míg a nyugati vármegyékben elmaradnak ettől. A 2. ábrából is kitűnik, hogy a főváros, bár lakosságszámát tekintve a legnépesebb település Magyarországon, az ÖKSZ-jelentkezők körében nem népszerű. Ennek okát abban látom, hogy Budapesten az MH kisebb súllyal van jelen, egy-két kivételtől eltekintve magasabb parancsnokságok, katonai oktatási intézmények és háttérintézmények találhatóak ott, amelyek csak egy szűk kört érnek el, míg a vidéki településeken a katonai jelenlét fokozottabb. Ezt a tendenciát szemléltettem a 3. ábrán is: a bal oldalon az ÖKSZ-1–3 budapesti kitöltőinek arányait tüntettem fel a teljes létszámhoz viszonyítva, míg a jobb oldalon Budapest lakosságarányát Magyarország összlakosságához képest. Az összehasonlításból jól látható a különbség, azonban ez azt is jelenti, hogy a fővárosban még sok kiaknázható tartalék rejtőzik.

3. ábra: AZ ÖKSZ-1–3 budapesti résztvevőinek aránya és a fővárosi lakosok aránya az össznépességhez képest

Forrás: a szerző szerkesztése

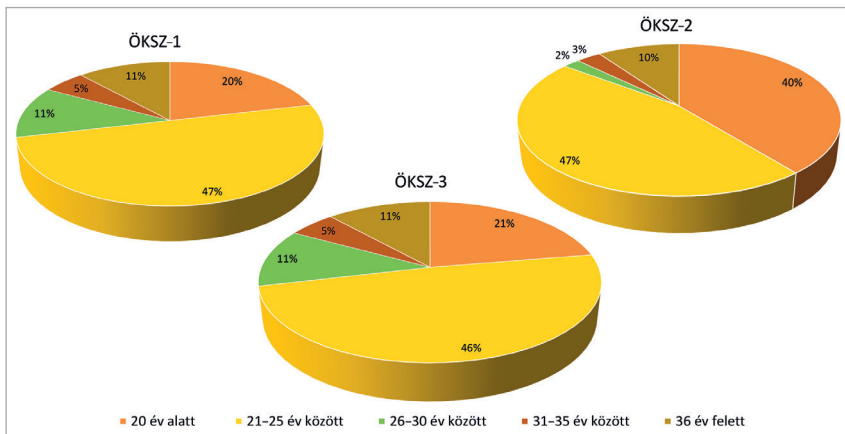
Ezt a tendenciát a lakosság összetételére, a kisebb vidéki településen élők eltérő értékrendjére vezetem vissza, amely különleges jogrendben, a hadkötelezettség ismételt visszavezetésénél okozhat majd potenciális, elsősorban lokális problémát. Elég csak az orosz–ukrán háború tapasztalataira gondolni: a médiában jól követhető, hogy sokan megtagadják a bevonulást, és a fenti tendenciából megállapítható, hogy egy esetleges háborús veszély esetén Magyarországon is hasonló hozzáállással lehet majd számolni, a fővárosban nagyobb ellenállásra lehet majd számítani.

Az ÖKSZ-2 indulásával nagyságrendileg egy időben hozta meg a kormány azt a döntést, hogy átalakítja az egyetemi felvételi eljárás szabályrendszerét. Az új kormányrendelet¹² értelmében, amely módosítja a felsőoktatási felvételi eljárásról szóló 432/2012. (XII. 29.) kormányrendeletet, a korábbi szabályoktól eltérően nem központilag határozzák meg a többletpontok számítását, hanem az adott intézmény maga döntheti el, hogy mire használja fel az általa adható száz többletpontot. Már ekkor prognosztizáltam, hogy egy, a katonai értékrendszertől távolabb álló polgári felsőoktatási intézmény az általa adható pluszpontokat olyan eredményekre fogja biztosítani, mint például az idegennyelv-ismeret vagy a tudományos diákköri versenyen elért helyezés.¹³ Az ÖKSZ-2 felmérés eredményének a tükrében megállapítható volt, hogy a következő ÖKSZ-bevonulás létszámában visszaesés fog bekövetkezni, mivel a teljes állomány 60%-a csak és kizárólag a pluszpontokért vállalt katonai szolgálatot. Ezen feltételezésem a 2023 márciusában induló ÖKSZ-3 létszámainak a vizsgálata során beigazo-
lódott, mivel 72%-os visszaesést tapasztaltam.

Az ÖKSZ létrehozásánál kiemelt szempont volt, hogy az Önkéntes Tartalékos Rendszer (a továbbiakban: ÖTR) viszonylag magas korfája csökkenjen. A kiemelt célcsoport a 18–25 éveseké volt, így várakozásaim szerint az ÖKSZ zömét is ezen korosztály alkotta. A várakozásaimat a felmérés eredménye igazolta, ahogy azt is, hogy az egyetemi felvételi többletpontok a középfokú végzettségűeket fogja leginkább megmozgatni. E tendencia az ÖKSZ első három váltásában is kimutatható volt, ahogy a 4. ábrán is látható.

¹² 339/2022 (IX. 7.) Korm. rendelet.

¹³ Székács 2022.

4. ábra: AZ ÖKSZ-1–3 életkori megoszlása

Forrás: a szerző szerkesztése

A felvételi többletpontok kérdése

Az ÖKSZ elindítása és annak katonai szolgálatra ösztönző új eleme forradalmi újítás volt. A korábbi tartalékos jogviszonyok esetén alkalmazott ösztönző rendszerek vagy nem voltak kellőképpen motiválók, vagy a kényszerűsége alapoztak. Az éves rendelkezésre állási díj és a tényleges szolgálat alatt biztosított juttatás nem volt olyan mértékű, hogy pusztán anyagi megfontolásból tartalékos szolgálatot vállaljon bárki is, s a további motivációk (kedvezményes mobiltelefon-díj-csomagok, kedvezményes tv-előfizetés) sem voltak vonzóak.

A tartalékos létszám számottevő növeléséhez a társadalom azon részét kell megnyerni, amely alapvetően nem gondolkozik ebben, de valami olyan lehetőséggel sikerül kompenzálni, amelyért hajlandó katonai szolgálatot vállalni. Ehhez olyan motivációs elemeket kell biztosítani, hogy racionális döntést hozva vállaljon katonai szolgálatot. Azok, akik kalandvágyból, a kihívás miatt csatlakoztak az MH tartalékos állományához, már rég a rendszer részei, ebből a körből már nem igazán lehet a létszámot növelni. E körből a jövőben csak akkora mértékben lehet növelni a tartalékosok létszámát, ahányan a tartalékos szolgálathoz szükséges minimális életkort elérik.

Az egyetemi felvételi többletpontok biztosítása forradalmi újítás volt. Ennek bevezetésekor az egyetemi felvételi eljárásokban központilag határozták meg az elszámolható többletpontokat, ezért a katonai szolgálatokért kapott többletpontokkal (16-32-64) a jelentkező kompenzálni tudta az esetleges nyelvi hiányosságokat, vagy épp (100 pontig) növelni tudta felvételi esélyét. E rendszer az MH szempontjából működőképes volt, azonban az oktatási szakemberek szimpátiáját nem nyerte el, mivel szerintük így jobb feltételek voltak szerezhetők, mint a tanulmányok során hasznosabban felhasználható, például idegen nyelvi ismertekért.

A 339/2022 (IX. 7.) kormányrendelettel a kormány megváltoztatta a felsőoktatási felvételi eljárás rendszerét, megszüntetve a központilag meghatározott többletpontok biztosításának a lehetőségét. A határozat értelmében az egyetemek maguk dönthetnek az általuk adható többletpontokról. Az ÖKSZ-2 felmérés eredményeinek vizsgálatakor már prognosztizáltam, hogy a kormányhatározat értelmében a jövőben a felsőoktatási intézmények nem fognak többletpontot adni a katonai előképzettségért, mert a képzési rendszerükben az irreleváns. Akkor megfogalmaztam, hogy az ÖKSZ-ért a jövőben várhatóan legfeljebb a honvédelmi és rendvédelmi szervezetek profiljába lehet esetleg képességbeli előnyként elszámolni a katonai előképzettséget (például NKE).

Az akkor tett következtetések óta eltelt időben az általam vártnál is negatívabb helyzet alakult ki. Az NKE által kiadott *Pontszámítás a 2024. évi felsőoktatási felvételi eljárások során* elnevezésű táblázatban a legfeljebb 100 intézményi pontként elszámolható eseteket vizsgálva nem tüntették fel semmilyen jogcímen a katonai előképzettségre, az ÖKSZ-re vagy a korábbi katonai szolgálatra vonatkozó elszámolást. Ettől eltérően előnyt élvez – a teljesség igénye nélkül – az idegennyelv-tudás, az emelt szintű érettségi, a honvéd kadét, a honvéd altiszt, a honvéd zászlós, a honvédelmi igazgatási ügyintéző szakképesítés, valamint az egyes esélyegyenlőségi alapú hátrányos helyzet vagy fogyatékosság. Felmerülhet a kérdés, hogy ha abban a felsőoktatási intézményben, ahol a katonai előképzettség járhat bizonyos előnyökkel a képzés során, nem ér többletpontot, akkor elvárható-e egy polgári felsőoktatási intézménytől, hogy a képzési portfóliójába nem illeszthető katonai előképzettséget támogassa. Meglátásom szerint nem, így kijelenthető, hogy az ÖKSZ-ért adható egyetemi felvételi többletpontok elveszthetik az értéküket.

Az ÖKSZ-ért kapható egyetemi többletpontok elértéktelenedése arra kell hogy ösztönözze az MH humánerőforrás-fejlesztésért felelős szakembereit, hogy a 2021–2022-ben valós értéket képviselő többletpontokhoz hasonló jelentőségű

motivációs elemeket dolgozzanak ki. Az egyik ilyen lehetőség lehet az adómentesség lehetőségének a vizsgálata. Jelenleg, a kormány döntésének értelmében, a 25 év alatti fiataloknak a keresetük után nem kell személyi jövedelemadó fizetniük,¹⁴ ezzel segítve a pálya- és életkezdést. Ezen életkori határ a gyermeket vállaló nők esetében 30 éves korig bővült ki,¹⁵ ezzel is ösztönözve a nőket a gyermekvállalásra. Hasonló jelentőségű kompenzáció lehetőségét látom a férfiak esetében is, miszerint azon férfiak, akik katonai szolgálatot vállalnak, megkaphatnák az adómentességet 30 éves korukig. E lépéssel kiegyenlíthető lenne a fentebb részletezett, az ÖKSZ-1–3 kérdőíves vizsgálatok feltárt statisztikai adat (magas a nők létszáma az ÖKSZ-ben, akiket minősített időszakban nem lehetne katonai szolgálatra kötelezni). A javaslat alaposabb vizsgálatot igényel, amelyet jelen tanulmányban nem kívánok részletesebben kifejteni.

Összegzés

Tanulmányomban az ÖKSZ empirikus vizsgálatának legújabb eredményeit mutattam be, illetve megoldási javaslatokat fogalmaztam meg az ÖKSZ eddigi sikerét biztosító egyetemi felvételi többletpontok elértéktelenedése miatt várható visszaesés kezelésére. A lehetséges alternatívák közül megemlítettem a katonai szolgálatot vállaló férfiak személyi jövedelemadó alóli mentességének lehetőségét 30 éves korig, amely más célcsoportok esetében (25 év alatti fiatalok, 30 alatt gyermeket vállaló nők) már működő rendszer. A javaslatok részletesebb kifejtését jelen tanulmány nem tartalmazza, mivel itt csak az általam feltárt eredmények bemutatására koncentráltam, azonban a jövőben ezen javaslatok részletesebb vizsgálatát, elemzését külön publikációban fogom megtenni. A számos, eddig kipróbált és még csak tudományosan megfogalmazott módszer mind azt a célt szolgálja, hogy megoldást találjon az MH humánerőforrási kihívásaira, valamint a sorkatonai szolgálat 2004. évi megszüntetése miatt egyre csökkenő katonai előképzettséggel rendelkező állomány létszámának problémájára. Mindezek sikeres megvalósításához a társadalom felelősségteljes gondolkodására van szükség, mivel egyre kevesebb megoldás marad ennek kezelésére. Amennyiben a társadalom nem kíván a drasztikusabb, bár kétségtelenül jobb megoldáshoz nyúlni (a kiképzésorientált, a 21. századi elvárások szerint korszerűsített kötelező

¹⁴ *Adókedvezmény-kisokos 2023 é. n.*

¹⁵ *Adókedvezmény-kisokos 2023 é. n.*

katonai szolgálat bevezetése), akkor a kevésbé drasztikus megoldások egyikét kell támogatnia. Biztonsági környezetünk változása nem garantálja számunkra, hogy a térségünkben zajló háború nem fog olyan méreteket ölteni, hogy ne kelljen a hadköteles állományt aktiválni. Ennek igazolására a dolgozatomat, mint már korábbi publikációm is, Magyarország Alaptörvényének vonatkozó passzusával zárom: „Minden magyar állampolgár köteles a haza védelmére.”¹⁶

Felhasznált irodalom

- 339/2022. (IX. 7.) Korm. rendelet a felsőoktatási felvételi eljárásról szóló 423/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet módosításáról.
- Adatok a magyar honvédségről* (2018). Online: www.parlament.hu/documents/10181/1489583/Infotablo_2018_7_honvedelmi_adatok.pdf/b576c3a8-d457-8db0-62e9-749482615fe1
- Adókedvezmény-kisokos 2023* [é. n.]. Online: <https://vrg.co.hu/2023/02/13/adokedvezmenyek-2023/>
- BODÓ Szabolcs (2022): Egy új szolgálati forma: az Önkéntes Katonai Szolgálat. *Honvédségi Szemle*, 150(6), 46–59. Online: <http://doi.org/10.35926/HSZ.2022.6.4>
- BODÓ Szabolcs (2023): Az önkéntes Katonai Szolgálat első 2 évének tapasztalatai és jövőbeli lehetőségei. In *A hadtudomány és a 21. század*. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, Hadtudományi Osztály.
- Pontszámítás a 2024. évi felsőoktatási felvételi eljárások során* [é. n.]. Online: www.felvi.hu/pub_bin/dload/FFT_2024_pontszamitas/NKE_intezmenyipont.pdf
- SZÉKÁCS Linda (2022): Itt a lista, így változnak a felvételi szabályok 2024-től az egyetemeken és főiskolákon. *EduLine*, 2022. október. 25. Online: https://eduline.hu/erettsegi_felveteli/20221025_2024es_felveteli_szabalyok

¹⁶ Magyarország Alaptörvénye, XXXI. cikk.

Burány Judit Rita¹

A tetoválás szerepe a harci stressz csökkentésében

A harci stresszről

A harci stressz létezéséről már az ókortól olvashatunk, ám betegséggként a modern korban kezdték definiálni, a tömeghadseregek kialakulása és az ipari forradalom során megjelenő, egyre nagyobb pusztítást okozó fegyverek következtében. Addig parancsmegtagadónak tekintették a lelkiileg összetört, így nem szabálykövetően viselkedő katonákat, s ellenük fegyelmi eljárást indítottak. De ettől fogva akkora arányban érintette a katonákat a probléma, hogy azt már nem lehetett az addig bevált eljárással „kezelni”.²

Az először nosztalgiának nevezett jelenséget már a 17. században leírták, a tünetek közt említve a honvágyat, a nagy fokú agressziót és fegyelmi problémákat, a társaktól való elidegenedést, a szorongást és a bizalmatlanságot.³ Megfigyelték, hogy ha ilyen esetben a katonák rövid időn belül nem térhetnek haza, annak végzetes kimenetele is lehet, így kezelésként a hazatérést vagy annak kilátásba helyezését javasolták.⁴ A vietnámi háború azonban rávilágított, hogy ez nem kielégítő megoldás, mivel ez a helyzet újabb tünetegyütteshez vezetett, az úgynevezett *short-timer's szindrómához*, amely megnövelte mind a fizikai, mind a pszichés sérülések lehetőségét. Azoknál a katonáknál, akiknél közeledett a hazatérés pillanata, csökkent a morál és a harci kedv, veszélyeztetve ezzel saját hazatérésüket, egyben társaik életét. Ehhez drogfogyasztás és egyéb visszaélések is társultak.⁵

Magát a stressz elnevezést Selye János orvos és vegyész használta először a szervezetben tapasztalható fiziológiai változásokra mint specifikus válaszra

¹ Doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola; történelem és állampolgári ismeretek tanár; e-mail: burany.nagy@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0837-9400>

² BARNA 2019.

³ BARNA 2019.

⁴ VÖLGYI 2018.

⁵ BARNA 2019.

valamilyen igénybevétel során. Az ilyen típusú változásokat kiváltó hatásokat stresszoroknak nevezte el. Többféle élethelyzet válthat ki stresszhatást, mint munkahelyi vagy magánéleti gondok, izoláció, veszélyhelyzet, pánikállapot, gyász, súlyos betegség vagy baleset.

Völgyi Zoltán pszichológus a harci stressz kapcsán elkülöníti egymástól a „harctéri stressz” és a „műveleti stressz” fogalmát. A harctéri stresszorok által kiváltott szervezeti hatást harctéri stressznek, az általa kiváltott viselkedést pedig harctéri stresszreakciónak definiálja, míg a műveleti stresszorokat és a harctéri stresszorokat együttesen harci stresszoroknak, az általa kiváltott szervezeti választ harci stressznek, az ezzel együtt járó viselkedést pedig harci stresszreakciónak. Műveleti stressz alatt a kifejezetten műveleti helyzetben hirtelen fellépő, nagy intenzitású műveleti stresszorokat érti (például közvetlen életveszély megtapasztalása, saját vagy társ sebesülése, társ halála).⁶

A harctéri stressz önmagában még nem tekinthető negatív jelenségnek, de azonnal rombolóvá válik, ahogy párosul más jellegű stresszorral (például: otthoni problémák, elhelyezés, ellátás, felelősség, félelem), aminek következtében csökken a hatékonyság. Alapesetben ez módosult tudatállapotot eredményező, pozitív drukk, amely hozzásegít az eszményi teljesítmény eléréséhez. A jelenség létezése régóta ismert, például a tradicionális kínai kultúra harcművészei *wu chin*-nek nevezik ezt az állapotot,⁷ a nyugati világ modern sportpszichológusai „fehéren izzó pillanatnak” vagy „eszményi teljesítményállapotnak”.⁸ Ennek elérése sosem a véletlen műve, előfeltétele a következetes, elhivatott tanulás és gyakorlás, és az ebből fakadó kiegyensúlyozott, önbizalommal és pozitív várakozással teli lelkiállapot. Ilyenkor nem lehet vezérelni a düh és mások legyőzésének, megsemmisítésének a vágya, kizárólag az önmagunkon való túllépés lehetősége. Bízunk magunkban és felkészültségünkben, így nincs okunk elkeseredett élet-halál harcra vizionálni. Kimagasló teljesítményt kizárólag ilyen állapotban lehet elérni, ám maga az állapot önmagában még nem garancia az eszményi teljesítményre. Ez az aktív pozitív állapot, amelyet nem könnyű elérni és fenntartani, ezért maradt fent számos legenda vagy történelmi tény rettegett (anti)hősökről, akiket a düh, a bosszúvágy és a gyűlölet motivált, mégis legyőzték ellenfeleiket. Mindenre elszántak voltak akaratuk érvényesítése érdekében, és nemegyszer számos követőre találtak. Ezt az állapotot aktív negatívnak nevezik, amelyben

⁶ VÖLGYI 2018.

⁷ ÚJVÁRI 1986.

⁸ LOEHR 2008.

ugyan csak 60%-át lehetséges nyújtani valódi képességeinknek, ám ez mégis magasabb, mint a 25–40%-os sikerrel kecsegtető passzív pozitív⁹ és a csupán 10%-os sikerlehetőséget garantáló passzív negatív¹⁰ állapot.¹¹

A győzelem ugyan kivívható az aktív negatív állapotban is, a harctéri stressz tüneteinek megelőzése vagy enyhítése azonban nem. Álláspontom szerint a harctéri stressz kizárólag akkor lehet előremutató, a harci stresszorok akkor nem vagy kevésbé traumatizálnak, ha a katonák a pozitív tudatállapotok egyikével vértetik fel magukat. Bizonyos helyzetekben csak az aktív pozitív állapot lehet sikeres, más helyzetekben azonban sürgősen, elegendő a passzív pozitív. A passzív pozitív állapotból hiányzik a küzdeni vágyás, így nem ideális a háborús katonai műveletekhez és a szélsőséges körülményekhez, azonban több válságkezelő művelethez (például békefenntartás, békemegerősítés, humanitárius segítségnyújtás, katasztrófakezelés, mentor- és kiképzőműveletek) és a békeidőszaki műveletekhez kiváló mentális állapot nyújt. A passzív pozitív kiegyensúlyozott, tartós, energiát feleslegesen nem pocsékoló, mégis éber lelkiállapot, amelyből szükség esetén könnyű elmozdulni az aktív állapot irányába (például váratlan terrorcselekmény vagy felkelés esetén). Olyan helyzetekben is hasznos, mint a betegségből, balesetből való felépülés, a hadifogság vagy az ítéletre várakozás.

A pozitív lelkiállapot meggyőződés szerint kizárólag olyan harctevékenységek során érhető el, amelybe a katona saját döntés vagy erkölcsi megfontolás alapján bocsátkozik, kényszerítés következtében sosem alakulhat ki, semmilyen prevenció bevetésével. Ahogy Barna B. hadnagy¹² is rámutat, a szabad (saját, személyes) döntés hiánya nagy fokú szorongáshoz és stresszhez vezethet, amellyel az intervenciók erőfeszítései hatása csökken, esetenként inverzzé válik.

A hagyományos katonai művelet napjainkban ritka a jóléti társadalmakban, támadásra nem számítunk a hasonló értékrendet valló államok felől, amelyeket T. P. M. Barnett biztonságpolitikus „magként” definiál.¹³ Minél ritkábban tapasztalunk meg rendkívüli helyzetet, annál védtelenebbek vagyunk vele szemben, és ha a felkészítés sem volt megfelelő, a csata jellemzően az aktív negatív (támadó) és a passzív negatív (támadást elszenvedő) felek közt dől el. Utóbbinál elkerülhetetlen lesz a traumatizálódás, ráadásul a komplex traumával is számolni kell,

⁹ Kedélyes szemlélődés, a „vagy sikerül valami, vagy nem, én elfogadom” állapota.

¹⁰ A „minék próbálkozni, úgysem sikerülhet” állapota.

¹¹ LOEHR 2008.

¹² BARNA 2019: 154.

¹³ BARNETT 2005.

amelyről akkor beszélhetünk, ha a (harci) stressz élményén felül a személy emberi méltóságának csorbítása, vagyis szándékos megszegényítés történik.¹⁴ Ez megint csak az aktív negatív tudatállapot velejárója, ilyen helyzetben kifejezetten vágyik valaki ellenfele emberi méltóságát is elvenni a fizikai győzelem mellett.¹⁵

A stresszreakciók típusai

A stresszreakciók három, időben jól elkülöníthető csoportra bonthatók. Az ASR¹⁶ azonnali választ takar, amikor a traumát követően a tünetek 2-3 napon belül jelentkeznek a legerősebben. Az ASD¹⁷ hosszabb idő elteltével jelentkezik, a stresszhatás utáni megközelítőleg 3.-4. naptól egészen a 4.-5. hétig tartó periódusban. A harmadik csoport a PTSD,¹⁸ azaz a poszttraumás stressz-zavar, amely időben a legelhúzódóbb stresszválasz, hetekkel, hónapokkal később is megjelenhet a stresszhatást követően.¹⁹

A PTSD-vel szükséges kiemelten foglalkozni, mivel egy 1984-es vizsgálat alapján a mentális sérülések körülbelül 40%-a a harci stresszt követő 1 éven belül jelentkezett,²⁰ és a 2000-es évek két nagy fegyveres konfliktusát, az iraki és az afganisztáni háborút követően pedig az Amerikai Egyesült Államokban korábban sosem tapasztalt mértékben jegyezték fel PTSD-ben szenvedő katonákat.²¹ C. S. Myers pszichiáter írta le elsőként a tünetegyüttest, *shell shock*-nak (gránátosok) nevezte el. Megfigyelései szerint a betegségben szenvedőknél „megállíthatatlan remegés, járászavar, görcsök, gyomor- és bélpanaszok, testrészek bénulása vagy érzéketlensége fájdalom-ingerre, huzamos depresszió, üveges, üres tekintet, olykor a beszédképesség elvesztése, eltompultság, sőt a halló- és látóképesség időleges elvesztése” szerepelt.²² A gránátosok elnevezés is mutatja, hogy kezdetben a robbanások közvetlen fizikai hatásának tartották a megmagyarázhatatlan jellegzetességeket. Idővel aztán egyre gyakrabban tapasztalták a tüneteket olyan

¹⁴ BARNA 2019.

¹⁵ LOEHR 2008.

¹⁶ *Acute stress reaction.*

¹⁷ *Acute stress disorder.*

¹⁸ *Posttraumatic stress disorder.*

¹⁹ BARNA 2019: 151.

²⁰ BARNA 2019.

²¹ SZŰCS 2015.

²² VÖLGYI 2018: 275.

személyeknél is, akik nem voltak elszenvedői robbanásoknak, ebből következően a kutatók számára egyre valószínűbb volt a pszichés tényezők szerepe a betegségek kialakulásában. Az I. világháború állóháborús szakaszába lépve a „megszokott” tünetekre addig nem ismert panaszok épültek rá, mint a bénulás, a vakság, az amnézia, amelyeket sok esetben fejfájás, aluszékonyság, depresszió és magas fokú szorongás egészített ki.²³ Erre még a *soldier's heart* (katonaszív) elnevezésű tünetcsoport is ráerősített, amely légszomjban, izzadásban, émelygésben, hasmenésben, mellkasi fájdalmakban, a pulzusszám emelkedésében jutott kifejezésre, sőt, a katonák a harcok visszaidézésekor is fájdalmas szenvedést mutattak. Egyes megfigyelések alapján az úgynevezett *soldier's heart* tünetcsoport esetén a panaszokat a kivonás, a frontvonalból való hátraküldés és a pihentetés csökkentette, mint annak idején a „nosztalgia” esetén is megállapították.²⁴

A mai ismeretek alapján elmondható, hogy a PTSD kialakulásához vezető legfontosabb tényező a traumának való kitettség gyakorisága, intenzitása és lefolyásának hosszúsága. Megfigyelték, hogy gyakrabban szenvednek PTSD-ben bizonyos szerepkörök alanyai, mint az egészségügyi személyzet, akik összegyűjtik a holtak földi maradványait, és a temetésekkel kapcsolatos teendőket végzik, valamint a harctámogatók, akik gyakran közvetlen ágyú-, illetve rakétatűznek vannak kitéve. A tünetcsoport jellegzetes megnyilvánulásai a visszatérő rémálmok, az adott élethelyzet által kiváltott, esetenként a valósággal keveredő emlékképek, az alvászavarok, a dühkitörések, az ingerlékenység, a koncentrációs zavarok és a túlzott éberség. A kiváltó okok a harc folyamatában keletkeznek, viszont az ezek által okozott tünetek általában a hazatérés után jelentkeznek. Hiába szűnnek meg a stresszt kiváltó harctéri körülmények, a stresszorok megmaradnak.²⁵ Györfly Ágnes²⁶ pszichológus szavaival élve: „Olyan, mintha az élményfeldolgozás folyamatában »elakadna a lemez« és a katona nem tudna továbblépni. Másképpen fogalmazva: mintha a trauma örökké az »itt és most«-ban történne.”²⁷ A PTSD jellemzői összegezve: 1. A traumát kiváltó események újraélése. 2. Az elkerülés. 3. Az izgatottság. 4. A negatív gondolatok és a bűntudat. Nem minden PTSD-s produkálja a tünetek mindegyikét.²⁸

²³ BARNÁ 2019.

²⁴ VÖLGYI 2018.

²⁵ HÉREGI–DUDÁS 2021.

²⁶ Az MH Egészségügyi Központ Honvédkórház Mentálhigiénés Alosztályának vezetője.

²⁷ SZÜCS 2015.

²⁸ HÉREGI–DUDÁS 2021.

Testre írt jelek különleges lélektani helyzetben

Szükséges leszűkíteni a kört azokra a testre írt jelekre, amelyek egyáltalán szóba jöhetnek a tanulmányban vizsgált szempontból, mivel a tetoválások és egyéb testmódosítások²⁹ óriási fogalomkört képeznek.

Tetoválásra és testfestésre utaló jelek már őskori barlangrajzokon³⁰ és a leg-regebbi fellelt múmiákon is feltűnnek³¹ (1. ábra).

1. ábra: Ókori tetovált múmiák

Forrás: KRUTAK 2015 és KRUTAK – DIETER-WOLF 2017 alapján a szerző szerkesztése

A szokás rendszerezését nehezíti, hogy nemcsak térben és időben eltérő, de ugyanabban a kultúrában is különféle motivációkkal jelent meg. Ha úgy közelítjük meg a kérdést, hogy ki dönt a testmódosításról, akkor három nagy csoportot különíthetünk el: véletlen, önként vállalt vagy nem önként vállalt jelek. Kutatásaim alapján különleges lélektani helyzetekben az önként vállalt jelekre kell fókuszálni, illetve kis részben a nem önként vállalt testmódosítások egy típusa is jelenthet segítséget a viselőjének.

²⁹ Hegtetoválás, *scarification*, *body modification* (például lábelkötés, koponyatorzítás, koponyalékelés, implantátumok beültetése, testékszerek használata), testfestés, szúrt és égetett sebek, csonkítások.

³⁰ BURENHULT 1995; BONGIONNI 2003.

³¹ IVANICS 2005; KRUTAK 2015, KRUTAK–DIETER-WOLF 2017.

Olyan, nem önként vállalt jelek, amelyek külső kényszer hatására, negatív jelentéstartalommal kerültek az emberek bőrére, mint például a számtetoválások a koncentrációs táborokba hurcoltakra, nem nyújtanak segítséget viselőiknek, ellenkezőleg. Ám léteznek azok a nem önként vállalt jelek, amelyek az adott közösség hagyományrendszerébe tartoznak, így a viselőnek nincs választása, kívánja-e viselni, vagy sem. A jel megszületése viselőjét mégis olyan előnyökhöz juttatja, amelyekkel addig nem bírt. Ezek jellemzően az élet kiemelt pillanataiban szerezhetők be, amelyek egyfajta nehézséget, kihívást támasztanak a viselő felé, és a jelek azt hirdetik, hogy a viselő sikeres választ adott egy-egy rendkívüli lélektani helyzet által támasztott kihívásra. Idesorolhatók azok a többlépcsős felnőtté avatási, beavatási szertartások, amelyek során a fiataloknak nemegyszer testi és mentális kínokat kell átélniük ahhoz, hogy a közösség teljes értékű tagjává fogadja őket. Erről még esik szó a későbbiekben.

A modern világban hasonló célt szolgáló, az alvilági bűnszervezetek vagy galerik³² védjegyének számító tetoválások ellentétes hatásmechanizmust fejtenek ki (2. ábra).

**Mara Salvatruche-tag
napjainkban**

Yakuza-tag 1949.

2. ábra: Bűnszervezetek tetoválásai

Forrás: www.allthatsinteresting.com és www.npr.org alapján a szerző szerkesztése

³² Yakuza, Hells Angels, Mara Salvatrucha stb.

Jellegzetes ábrákat szigorúan tilos nem tagoknak hordania, ám nehéz lenne azt állítani, hogy a viselő önként vállalta a tetoválást, egyben mindazt, amivel ez az életút jár. A szociokulturális háttér egy szintig predesztinálja, hogy ki kerül olyan élethelyzetbe, hogy mindennapi túlélése egy ilyen tetoválás megszerzésén múljon. Ezek az ábrák az aktív negatív tudatállapot elérését segítik elő, hiszen ezen emberek élete folyamatos harci készültségben telik. A minták célja, hogy az ellenfél irányába fokozzák viselőjük dühét, egyben elrettentésül szolgáljanak. A jelenség nem új keletű, korai iskolapéldája a pikt kelta törzsek harci testfestése és tetoválása, akiknek neve is azt jelenti, hogy „festett, tarka, díszes”.³³ A modern korba lépve a (vér)bosszút hirdető ábrákat emelhetjük ki.³⁴

Ezek a nem önként vállalt helyzetek és az ezek következtében vagy ezek részeként szerzett kitörölhetetlen jelek nem a szabad választásról szólnak, hanem a más emberek által előre lefektetett úton való „sikeres” haladás következményei. Viselőjük beleszületett vagy belekényszerült abba a közegbe, ahol nincs más választása, ha élni, érvényesülni szeretne. A tetoválás hatása kétes kimenetelű, lehet pozitív vagy negatív is. A 21. században morálisan megkérdőjelezhető az a „segítség”, amelyet e jelek megszerzése nyújt.

Elemzésem szerint valós segítséget minden rendhagyó lélektani helyzetben, így a harci stressz során is az önként vállalt testmódosítás nyújthat, amelynek célja az aktív lelkiállapotok kialakítása.

Testmódosítás a preventív kezelésben

A harci stressz kezelése a stresszhatás bekövetkezte előtt vagy után is történhet.³⁵ Sikerességük közös feltétele a személyes biztonság érzetének megteremtése, a trauma feldolgozása és integrálása, valamint a társas támasz.

Amennyiben még nem alakultak ki a tünetek, megelőzésről, prevencióról beszélünk. Primer prevenciónak nevezzük a traumatizáló helyzetet megelőző beavatkozásokat, szekunder prevencióról a traumatizáló esemény megjelenésekor és az azt követő rövid időszakban, vagyis az ASR elnevezéssel jelölt intervallumban beszélünk, a tercier prevenció pedig az ASD és a PTSD megelőzését takarja. Ha a traumát átélt személlyel az eseményt követően egy-két órával, leg-

³³ IORDANES 1904: 30; CSERÉP 1925.

³⁴ KOVÁCS–SZTRÉZS 1994; SZABÓ 1989; WULFFEN 1910; LOMBROSO 1911: 47–48.

³⁵ BARNA 2019; HÉREGI–DUDÁS 2021; VÖLGYI 2018.

később 2-3 nappal foglalkozni kezd egy szakember, akkor megelőzhető a PTSD, legalábbis csökkenthető annak lehetősége.

A honvédségnél ez kiemelten fontos, már békeidőben, a bevetés előtti felkészítés időszakában is érdemes pszichológiai segítséget nyújtani. A harci stresszt belső és külső tényezők okozzák. Az elsődleges harci stresszt okozó tényező a haláltól való félelem. Ez jó közösségi morál kialakításával, hiteles és kompetens vezetéssel, valamint a hadsereg megfelelő felszereltségével csökkenthető. Ha ezekből a tényezőkből egyik is hiányzik, az a harctéren folyamatos feszültséget és frusztrációt generál. Ilyenkor a katonák tehetetlenségérzése és dühe is megnő. A proaktív harcistressz-kezeléshez tartozik például a kapcsolattartás a többi veteránnal, a megemlékezés a barátok halálának évfordulójáról vagy a felkészítés az ismeretlentől való félelemre.

Számos adatunk van olyan katonai és harci testmódosításokról, amelyek megfelelnek a kezelés kitételeinek. A katonai tetoválás alkalmazása elterjedt jelenség a félélmeket eloszlatandó, a morált erősítendő. A keresztes lovagok azért tetováltatták magukra a kereszti jelét, hogy ha idegen földön esnének el, keresztény temetésben részesüljenek, és megadasson számukra a mennybemenetel lehetősége.³⁶ Az Afrikában élő amarák és kopt keresztények egészen a legújabb időkig megtartották e szokást.³⁷

A maori férfiak arctetoválása, a máig létező *Moko*, eredetileg csak szabad emberek kiváltsága volt, akik így egyfajta büszkeséggel vonultak a csatába mint nemes és szabad emberek, akiknek joguk van szeretteiket védelmezni, egyben harci sikereket elérni. A tudat, hogy tetoválásuk abban az esetben is segít őket azonosítani, ha levágná az ellenség fejüket, megnyugvással tölthette el őket.³⁸

Az I. világháború idejéből mind a francia, mind az osztrák–magyar hadseregből ismerünk tetoválásokat, amelyek magukba foglalták az ezredszámot vagy a szolgálati helyet és időt, tehát a Mokóhoz hasonlóan az azonosíthatóságot szolgálták, amikor még sem személyi igazolvány, sem dőgcédula nem létezett.³⁹ Ezek a minták a katonák egyéni kezdeményezésére keletkeztek (3. ábra).

³⁶ LE BRETON 2004.

³⁷ HOMPÓ 1989.

³⁸ ROBLEY 1896: 23.

³⁹ KABDEBO 1917; GOROZNEK 1912; KOVÁCS 1987; SZABÓ 1989; *Wellcome Collection* é. n.; LACAS-SAGNE 1897.

Egy háromszékmegyei katona kartetoválása. B. R. a katona szeretőjének monogramja, katonák készítették ingyen a tetoválást Bécsben.

Lombággal körbevett katona-tetoválás Franciaországból. London, Science Museum, Wellcome Collection, ID L0057038

3. ábra: Katonadetoválások az I. világháború idejéből

Forrás: KABDEBO 1917: 27 és a library.arstor.org alapján a szerző szerkesztése

A két világháború között a németek már felsőbb utasításra alkalmazták a biztonságérzetet erősítő tetoválásokat. Az SS fegyveres ágai, a Verfügungstruppen⁴⁰ és az SS Totenkopf⁴¹ tagjai 1935-től a bal felkarjukon, a belső, hajlítóizmon, a hónalj és a könyök közti részen Rh-faktor nélküli vércsoportjuk betűjelét viselték (A, B, 0 vagy AB)⁴² (4. ábra). Ez a tetoválási mód Reichsarzt SS Dr. Grawitz és Reichsführer SS H. Himmler tervei alapján született meg. Helyének kiválasztását komoly elemző munka előzte meg. Az I. világháborús sebesülési és veszteséglisták kiértékelése után választották ki, mert a statisztika szerint itt

⁴⁰ Jelentése: készenléti csapatok.

⁴¹ Jelentése: halálfej; harcoló alakulatok is tartoztak ide (például Budapest ostromában is részt vettek), de ők alkották a koncentrációs táborok őrszemélyzetét is.

⁴² Eredetileg a Wehrmachtnál is bevezették volna, de ennek vezetői nem támogatták. Ugyan az SS-nél is voltak ellenzői, ott mégsem tudták megakadályozni.

tapasztalták a legkevesebb csonkolásos sérülés előfordulását. Ez az 1×1 cm-es (vagy kisebb) minta lehetővé tette a vércsoport gyors azonosítását a sebesülés utáni vérátömlesztéskor, ezzel biztosítva a túlélést, illetve bizonyos fokon az azonosítást. A hazai *Orvosi Hetilap* 1944-ben szintén felvetette ennek a gyakorlatnak az átvételét.

4. ábra: SS-vércsoport-tetoválás

Forrás: <https://ww2gravestone.com>

A gyakorlat a hidegháborúban is feltűnt. Egy amerikai orvos, A. Ivy a nürnbergi persorozat alatt számos elítéltet megvizsgált, és hazatérve beszámolt tapasztalatairól. A hidegháború propagandájának következtében főként Indiana és Utah államban bevezették a szokást, több tízezer ember kérte elővigyázatosságból a vércsoport-tetoválást, sőt, gyermekeiket is tetováltatták. A minta azonban bal oldalt a törzsön helyezkedett el, mert már a kísérleti robbantások okozta sérülések elemzéséből indultak ki, nem a nácik tapasztalataiból.⁴³

Érdekes a legkézenfekvőbb jelenséget is megemlíteni, a máig használt terepszínű arc- és testfestést, álcázás céljából. Az archaikus társadalmakban az ábráknak vagy a festék anyagának mágikus védelmi képességet is tulajdonítottak, de szélsőséges körülmények között biológiai védelmet is nyújthat például a bőr sárral való bekenése. A fő cél azonban mindig a feltűnés kerülése, tehát a túlélési esélyek növelése volt.

Nem ritkák azok a szokások sem, amelyek során a test végleges megjelölése az ismeretlennel való szembenézés és a félelem megtapasztalásának érdekének alakult ki. A középf- és az újkor során Kínában, amikor egy saolin harcos tanulóideje

⁴³ MOLNÁR 2019.

véget ért, próbatétel következett. Végig kellett mennie egy sötét, zezgugos folyosón, ahol váratlan támadásokkal és feladatokkal kellett szembenéznie. A helyiség kijáratát egy vasváza torlaszolta el, amelyben faszén parázslott. A vázát arrébb kellett mozdítania, hogy kijuthasson, de olyan nehéz volt, hogy át kellett nyalábolnia, és a váza sárkánymintája örökre beleégett a mellkasába. Sokáig ez a sárkány szolgált a harcosok ismertetőjegyeként.⁴⁴ Nemcsak a várható stresszhelyzetre készítették fel a harcost, de a kapott minta mindig emlékeztette őt teljesítményére, ha elbizonytalanodott volna a jövőben saját képességeit illetően.

A már említett ausztrál, észak- és dél-amerikai és afrikai rituális, törzsi felnőtté avatási szertartások ugyanezt a célt szolgálták. Ezekben gyakran szerepelt a beavatandó erőszakos elfogása, hajszolással vagy rajtaütéssel, körülmetélése, fogának kiütése, bőre felhasogatása, hajának kitépése, szertartásos testfestése, subincisiója,⁴⁵ gyakran jelképes temetéssel, hallállal összekötve, amely egyértelműen véget vetett a gyermekkornak, és elkezdődött a fiatalok felelősséggel, veszélyekkel, ismeretlennel tarkított felnőtt élete. Ez olyan törzsi társadalmak sajátja volt, ahol minden felnőtt férfi automatikusan harcos is kellett hogy legyen. A fiatal ezt közösségi élményként élhette meg, az idősebb férfiak vezetése mellett, akik befogadták maguk közé.⁴⁶ Az alapvetően traumatizáló élménysor így pozitív töltetűvé vált, felkészítve a fiatalt a jövő megpróbáltatásaira és az azokkal való megküzdési stratégiákra. Oktatást, hagyományokat, kulturális hátteret is kapott a felnőtté avatás részeként. Megértette, hogy a felnőtt lét szerves része a harci stressznek való kitettség és a félelem érzésének megismerése.

Léteznek tehát olyan nem önként vállalt testmódosítások, amelyek képesek pozitív hatást gyakorolni, még ha gyakorlatuk társadalmunkban etikailag és egészségügyileg is megkérdőjelezhető. Ám ha nincsenek meg a „védett” kerektek, nemcsak a fizikai, hanem a mentális egészség is károsodhat. Szűk a határmezsgye a mentálisan megerősítő rituális sebek és az orvosi szakirodalom által önpusztító viselkedésnek, önsértő magatartásnak vagy nem szuicidális szándékkal történő patológiás önkárosításnak definiált jelenség között. „A test irányában való módosítási késztetések egy része a környezet által elfogadott normák, spirituális kötelezettségek közé, a másik része a rossz szokások, a harmadik része a deviáns-formák, a negyedik része a pszichopatológia körébe tartozik. Ezek a jelenségek egy összefüggő, közvetlenül egymást követő vonal mentén

⁴⁴ ÚJVÁRI 1986.

⁴⁵ Jelentése: a pénisz makkjának felhasítása, a húgycsőnyílás kiszélesítése.

⁴⁶ ELIADE 1999; IVANICS 2005.

(kontinuum) helyezkednek el az egészséges és a kóros között, és a társadalom, a kultúra, a környezet normáitól függően kerülnek értékelésre.⁴⁷ Tanulságos megemlíteni, hogy amikor Németország elvesztette a II. világháborút, az SS-tetoválások már nem viselőik javát szolgálták, hiszen a győztes feleknek megkönnyítették a háborús bűnösök azonosítását.⁴⁸ Ezért viselőik gyakran égetéssel vagy karlövessel próbálták a mintát eltüntetni, magukra hagyva a megváltozott társadalmi környezetben, ahol felborultak az addigi normák.⁴⁹ Megfigyelték, hogy az erre hajlamos betegek transzszerű állapotban követik el az önsértő tetteket,⁵⁰ és feltehetően a volt SS-katonák is szélsőséges lelkiállapotban, kétségbeesésükben nyúltak a drasztikus megoldáshoz. A kollektív beavatási szertartások is módosítják az alanyok tudatállapotát, csak hogy ezek az aktusok sosem egyedül és önkezüleg történtek, hanem idősebb és tapasztaltabb társak felügyelete mellett kollektív esemény részeként, kulturális kontextusba ágyazva. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy a testmódosítás stresszcsoökkentő felhasználása abban az esetben is nagy körütekintést igényel, ha nem patológiás szándékkal végzik el.

A testmódosítás rehabilitációs lehetőségei

Amennyiben már kialakultak a stressz okozta tünetek, rehabilitációról beszélünk.⁵¹ Megfigyelték, hogy a stresszhatást követően minél gyorsabban jönnek elő a tünetek, kezelésükhöz is annival rövidebb idő elegendő.

Többféle módszert is sikeresen alkalmaztak már. A hagyományos beszélőalapú terápiák mellett megjelentek a testorientált módszerek is, amelyek a test-lélek kapcsolat tudatosságát fejlesztő speciális, nonverbális eszközök alkalmazásával segítenek oldani a feszültséget. Azokban a (főleg kollektivistá) kultúrákban, ahol tradicionálisan a történetmesélés hagyománya beépült a mindennapi életbe – Harari

⁴⁷ KALMÁR 2016: 23.

⁴⁸ Az USA még egy nyilatkozatban is felhívta arra a lakosság figyelmét, hogyan lehet az ebből fakadó sebekből felismerni a volt SS-katonákat (<https://ww2gravestone.com>). De a Szovjetunióban is igyekeztek ezzel a módszerrel kézre keríteni a bűnösöket. Egy fogságba esett magyar levente évtizedekkel később így emlékezett vissza: „Anyaszült meztelen kellett az orosz orvosnők elé menni a két kart feltartani, nem-e a hóna alatt van az SS tetoválás, azok csak röhögtek.” (BLAZOVICH 1990: 81.)

⁴⁹ Lásd: <https://ww2gravestone.com>

⁵⁰ KALMÁR 2016.

⁵¹ BARNA 2019; HÉREGI–DUDÁS 2021; VÖLGYI 2018.

szerint az összes kultúra ilyen –, a narratív terápia is sikeres lehet, amikor is az életesemények felidézése és átértékelése zajlik. Rivers már a PTSD-tünetcsoport „*shell shock*” elnevezése idején is bizonyította több esetben a betegség gyógyíthatóságát az elnyomott emlékek átbeszélésével, kontrollált felidézésével.⁵²

A terápia másik iránya azokra a gondolatokra fókuszál, amelyek nehezítik vagy ellehetetlenítik a gyógyulást. Ahogy haladnak előre a terápiával, úgy képesek finomítani a páciensek érzéseit, és ki tudják alakítani az olyan fontos érzéseket, mint például a bizalom, az erő és a kontroll, a biztonság és az önbizalom. A terápia célja, hogy a páciens megtanuljon félelem nélkül reagálni a traumatikus élményekre emlékeztető eseményekre, illetve ne kerülje el azokat a helyszíneket, amelyeket az átélt negatív élményekkel összekapcsol.⁵³

A segítő csoportok is jelentősek a trauma feldolgozása során, mivel a tudat, hogy az egyén problémájával nincs egyedül, csökkenti a megbélyegzés érzetének mértékét.⁵⁴ A kezelés sikerességét katonák esetén számottevően befolyásolja az adott fegyveres konfliktus társadalmi megítélése is.⁵⁵

Összességében igen fontos lépés valamilyen pozitív tanulságot levonni a legmegrázóbb élményekből is.⁵⁶ A sikeres kezelés felhasználja az átélt stresszeseményt a személyiség fejlesztésére. A traumára építve erősítik a kliensben a reziliencia és a túlélésre való képesség meglétét, átkeretezve és erősségként a személyiségbe integrálva a terápia megkezdésekor negatív, szorongást keltő élményt. A terápiás ülések során a traumát fokozatosan eltávolítják a klienstől: ahelyett, hogy erősítenék az áldozatmivoltát, a túlélés motívumát hangsúlyozzák.

Vannak adatok a rehabilitációs célú testmódosító gyakorlatokra, főleg tetoválásra nézve. A feljebb nosztalgiának nevezett tünetcsoportra az I. világháború magyar katonái ösztönösen gyógyírt találtak az úgynevezett „szívesben”. A nagy népszerűségnek örvendő szíves tetoválások, gyakran monogrammal és lombággal körbevéve, jellegzetes példái annak, hogy az otthon emléke és a hazatérés gondolata töltötte el a katonákat. A tetoválásokon megjelenő motívumok megegyeztek a használati és dísz tárgyak motívumaival, szervesen illeszkedve a magyar népművészeti hagyományba⁵⁷ (5. ábra).

⁵² VÖLGYI 2018.

⁵³ HÉREGI–DUDÁS 2021.

⁵⁴ BARNA 2019.

⁵⁵ BARNA 2019.

⁵⁶ GRIFFIN 2019.

⁵⁷ BURÁNY 2022.

5. ábra: Hétköznapi tárgyak, szerelmi ajándékok, tetoválások

Forrás: BURÁNY 2022: 323.

A „szívesek” tetováltatásában az a rítus öltött testet, mint a kéziratot katonakönyvekben. A készítése pszichológiai-érzelmi szükségleteket (az otthon, a szeretet és az ismerős mindennapok elhagyása) vagy gyakorlati szükségleteket elégített ki (szerelmi tanács, szívkiöntés, kívánság arra nézve, hogy a katonát jó emlékezetben tartsák meg a szerettei). Ezeknek egyenesen lényeges tulajdonsága az egyszerű befogadó reprodukálás, az önálló alkotás hiánya, hiszen, ahogy László Gyula történész is rámutatott, nem baj, hogy nem eredeti a szöveg, mert csak jelkéértéke van. Igazi és egyedi attól az érzéstől lesz, amely az érintett felekben támad föl, amely összeköti őket.⁵⁸ Ezt a gondolatívet a tetoválások kapcsán azzal egészíteném ki, hogy a tetoválás készítése közben fellépő repetitívitás⁵⁹ a nagymértékű stresszel járó környezetben meditatív jellegű, és erősítette a katonákban a rezilienciakészség megőrzését, fejlődését. Az ilyen jellegű tetoválások emlékeztetik a katonát, hogy neki van kiért, miért élnie, és enyhíthetik a honvágy érzetét.⁶⁰

Az állásháborúban készült tetováláshoz a közösségi összetartozás és az örömforrás szerepe is feltárható. *A műveltség útja* című ismeretterjesztő könyvsorozat II. kötetében olvashatunk egy történetet: „Harmadik napja pihent a század és még kétheti pihenőre volt kilátás. [...] Megérkezett a posta otthoni hírekkel, mindenütt kisebb-nagyobb csoportok alakultak vidáman tereferélő emberekből. Egyik ledöntött faóriás mellett különösen sokan álldogáltak és erősen figyeltek valamit.”⁶¹ A történetből kiderül, a csoportosulás azért keletkezett, mert egy idősebb katona tetoválta a fiatalabbakat egy kettőtört zsákvarró tűvel. Gyorsan dolgozott, egy óra alatt kész volt egy mintával, amelyben megjelent az ezred száma is. Majd ő is megmutatta saját szív-tetoválását, amelyről elismerték a többiek, hogy igazán szép munka. Részletesen olvashatunk a mintáról, amely sokkal aprólékosabban, igényesebben volt kidolgozva, s amely békeidőben készült még régebben a szolgálat alatt, több napon keresztül, egy speciális, többféle tűt egybeforrasztó, erre a célra készült eszközzel. B. Szabó mentegetőzve ki is jelentette: „De hát persze háborúban az ember azzal szerez örömet a pajtásának, ami a kezéjébe kerül.”⁶²

⁵⁸ VASVÁRY 1999.

⁵⁹ A tetoválás szó eredete a tahiti „ta tau”, eredetileg a tetováló bot ritmikus ütögetésére utal (HEMINGSON 2009).

⁶⁰ BURÁNY 2022.

⁶¹ HARSÁNYI 1929: 191.

⁶² HARSÁNYI 1929: 195.

Szabó I. (1989) szociológus még a rendszerváltás hajnalán is inkább a tetoválás kollektív, semmint individuális szerepét hangsúlyozta, mivel hiába egyéni döntés eredménye, a szándékát „társadalmilag meghatározott helyzetek, szokások, viselkedési és reagálási minták befolyásolják, megvalósítását szabályok, technikák, formák teszik lehetővé. A tetoválást viselő csak a legritkább esetben rúgja föl a minták kötöttségét, és helyettesíti őket egyéni tartalommal. Az esetek többségében önmagáról és a külvilághoz való viszonyáról nem annyira individuusként akar valami fontosat mondani, hanem egy (vagy több) meghatározott értéket hordozó csoport tagjaként – anélkül, hogy ennek különösebben a tudatában lenne.”⁶³

Meglátásom szerint ez a gondolkodás még hangsúlyosan jelen van olyan közösségekben, ahol az egymásrautaltság fontos szerepet játszik – ilyen a katonaság is –, a mai világban inkább az egyén identitását hirdeti a tetoválás.

D. Griffin mentőorvosként – összegezve évtizedes tapasztalatait – megállapította, hogy egyre növekvő tendencia a traumatikus események emlékének illetően megőrzése a mentális gyógyulás reményében.⁶⁴ Vagy egy tragédia során elvesztett személynek, vagy magának a tragédiának állítanak emléket tetoválás formájában. Akik ezt a módszert választják, nem feltétlenül arra büszkék, hogy részesei voltak az adott eseménynek, inkább arra, hogy kibírták, túléltek. Külön kiemeli a katonaságot, amely generációk óta használ tetoválásokat az elesett bajtársak tiszteletére, de szót ejt az USA elleni 9/11-es támadás áldozatairól is, amely kapcsán több, hivatalos segítőként dolgozó szakember tetoválás formájában dolgozta fel a traumát. Hasonló jelenséget tapasztalt a tűzoltók körében is. 2007. június 18-án tűzvész pusztított a charlestoni Sofa Super Store-ban, amelyben kilenc tűzoltó veszítette életét. Emlékükre több ezer tűzoltó tetováltatott. Egy helyi tetoválószalon egyedi tetoválásokat is tervezett ennek kapcsán, és ingyen vállalta a Charleston környéki tűzoltók tetoválását (6. ábra). Hosszú sor kígyózott az üzlet előtt, mert nemcsak azok éltek a lehetőséggel, akik közvetlen kollégáik vagy ismerőseik voltak az elhunytaknak, hanem az egész szakma kollektíve tisztelegni kívánt előttük. Mindez kiváló példa a bajtársakkal való kapcsolati háló erősítésére és a társas támogatásra.

⁶³ SZABÓ 1989: 311.

⁶⁴ GRIFFIN 2019.

6. ábra: Emléktetoválások

Forrás: GOLGOWSKI 2013, STECH 2007 és a pinterest.com alapján a szerző szerkesztése

Ahogy a prevenciónál is említettük, rehabilitáció esetén is fontos elkülöníteni a patológiás alternatívákat. A Bibliában így inti Mózes a zsidó törzseket gyász esetén: „Ne nyírjátok le halántékotokról a haját! Szakállad végét ne csúfítsd el! Testeteket a holt emberért meg ne hasogassátok, se égetéssel magatokat meg ne bélyegezzétek!” Más fordításban: „Ne vagdaljátok be testeteket halottért, és ne végezzetek magatokon tetoválást.”⁶⁵ Önmagában ez a kijelentés évtizedek óta tartó tudományos vita tárgya a zsidó és keresztény kutatók és vallástudósok körében.⁶⁶ Véleményem szerint Mózes, mint annyi más törvénye kapcsán, gyakorlati jó tanácsot igyekezett adni az embereknek, ösztönösen ráérezve a Kalmár⁶⁷ által vázolt veszélyekre.

A szkíták közt Hérodotosz (i. e. 5. sz.) figyelt meg hasonló szokást, akik királyuk halálakor „[f]üleiokről levágnak egy darabot, hajukat leborotváltják, a karjaikat megmetszik, homlokukat és orrukat összetépik s bal kezüket nyilakkal keresztül szúrják”.⁶⁸ Nikolaus Damascenus (i. e. 1. sz.) szerint pedig maga

⁶⁵ 3Móz 19:27–28.

⁶⁶ KOHLBACH 1938; LE BRETON 2004; HUENERGARD–LIEBOWITZ 2013.

⁶⁷ KALMÁR 2016.

⁶⁸ TÉLFY 1863: 30.

a király, „[m]eghalván valamely barátja, vagy részben vagy egészben levágja a fülét, a megholtak méltósága szerint”.⁶⁹ Bár mindez kiválthatott egy másik, relatíve embertelenebb szokást, hogy a szolgának az úrral, a feleségnek a férjjel kellett halnia, ez a fajta gyászfeldolgozás újabb traumát és akár egész életre szóló testi fogyatékosságot okozhatott a gyászolónak.

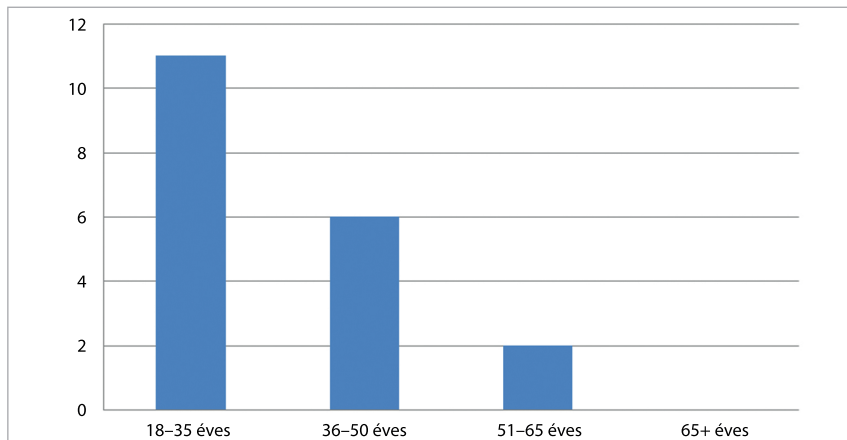
A primer kutatás ismertetése

A vizsgálatban bárki részt vehetett, aki valamilyen nehéz, számára stresszt okozó élethelyzet feldolgozása céljából döntött a tetováltatás mellett. Felderítő, egyben magyarázó szándékú alapkutatásomat induktív megközelítéssel végeztem. Kvalitatív módszert választottam: az egyéni strukturált interjút. A vizsgálat 2023. augusztus 10–20. között, online történt. A kutatást ismeretségi körben végeztem, illetve néhány tetoválás vagy kérdőívkitöltés köré szerveződött Facebook-csoport tagjai körében.

A vizsgálat anonim módon történt, csupán egy fantázianév megadását kértem a válaszadóktól, amellyel hivatkozhatok rájuk e tanulmányban. A 15 kérdésből álló felmérés két, demográfiai adatokra – életkor és lakhely – vonatkozó zárt kérdést tartalmazott, a többi nyílt kérdés volt. A viselt minta jellemzőire, az átélt eseményre és a viselő mintával és az azt megelőző életeseménnyel kapcsolatos érzéseire kérdeztem rá. Hangsúlyoztam, hogy csak olyan információt osszon meg a kitöltő, amely számára nem kellemetlen, és nyomtatásban is szívesen vizsgálatátja.

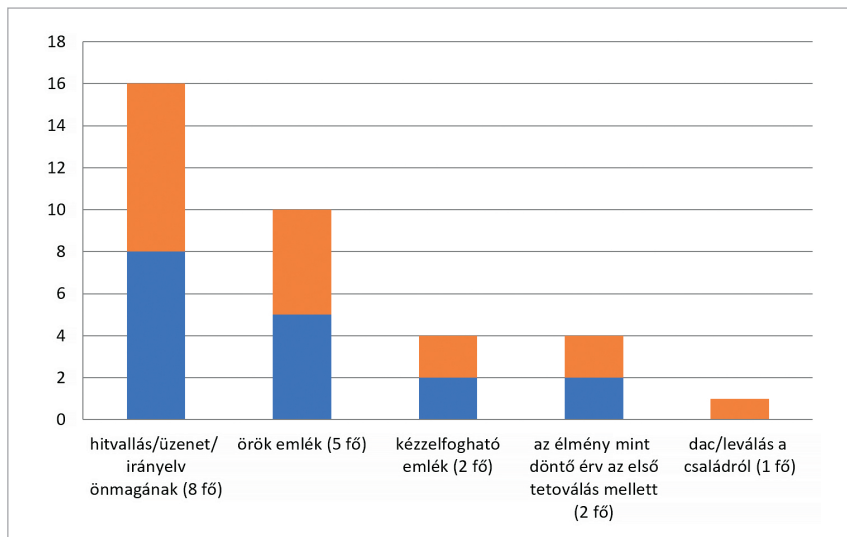
19 interjút készítettem el, ebből 11 fő (58%) 18–35, 6 fő (31,5%) 36–50 és 2 fő (10,5 %) 51–65 év közti (7. ábra). Lakhelye alapján 6 fő (31,5%) fővárosban, 5 fő (26%) falun/tanyán, 4 fő (21%) 100 000 főnél népesebb nagyvárosban, 2-2 fő (10,5-10,5%) kisvárosban vagy megyeszékhelyen él (8. ábra). 11 fő (58%) rendelkezik középfokú, 7 fő (37%) felsőfokú végzettséggel, 1 fő (5%) nem rendelkezik végzettséggel (9. ábra).

⁶⁹ TÉLFY 1863: 79.

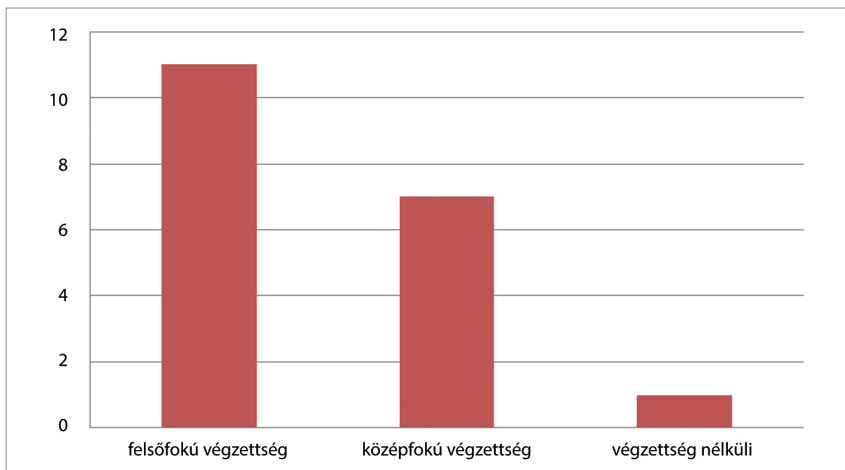
7. ábra: A válaszadók életkora (főben megadva)

Forrás: a szerző szerkesztése

8. ábra: A válaszadók lakhely szerinti megoszlása (főben megadva)

Forrás: a szerző szerkesztése

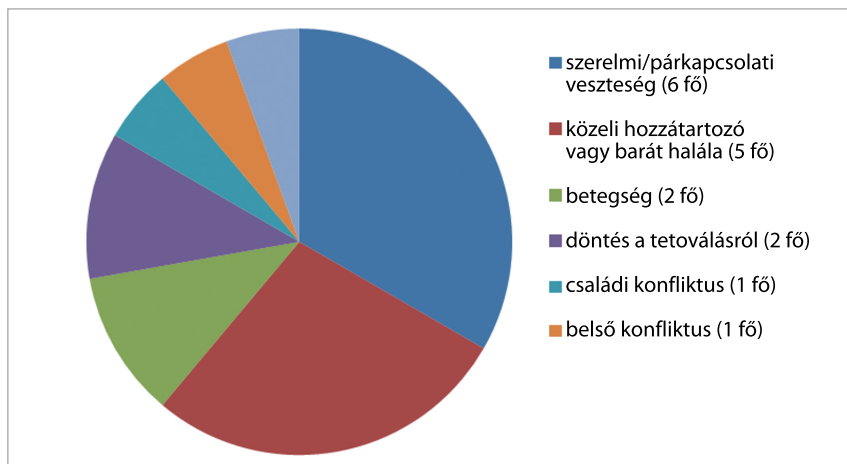

9. ábra: A válaszadók iskolai végzettsége (főben megadva)

Forrás: a szerző szerkesztése

A válaszadók közül kettő nem rendelkezik munkahellyel, mert háztartásbeli vagy GYED-en levő anyuka, a többiek az oktatás/kutatás, az egészségügy, a szolgáltatóipar, a kereskedelem, a marketing/menedzsment területéről, irodai alkalmazottak és egyetemi hallgatók közül kerültek ki.

Az általuk leküzdött nehézségek közt első helyen szerepelt a szerelmi/párkapcsolati veszteség, mint a válás, a szakítás, a megcsalás (6 fő, azaz 31,5%), ezt követte egy közeli hozzátartozó (szülő, nagyszülő, gyermek vagy barát) halála (5 fő, azaz 26%). Megjelent még a komolyabb betegséggel való küzdelem, mint a mellrák és a mentális betegségek (2 fő, azaz 10,5%), a családdal való konfliktushelyzet, amelynek forrása a nemi identitás (1 fő, azaz 5%), egy belső konfliktus lezárása, mint a hazától való gyakori távollét (1 fő, azaz 5%) és egy fontos vizsga teljesítése (1 fő, azaz 5%). Meglepő, de megjelent az a kihívás is, amelyet maga a tetováltatás mellett való döntés okozott, mérlegelve a lehetséges következményeket (2 fő, azaz 10,5%) (10. ábra).

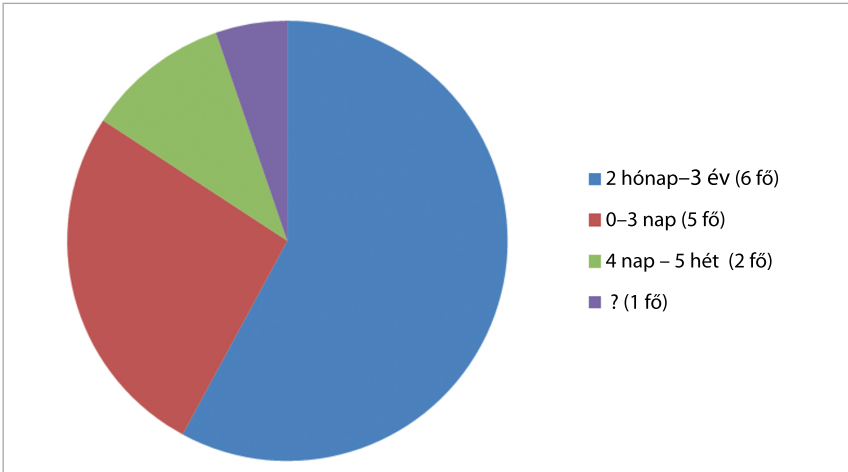
10. ábra: A traumatikus esemény jellege (főben megadva)

Forrás: a szerző szerkesztése

Arra nézve, hogy mennyi idő telt el a tárgyalt életesemény és a tetoválásban való megemlékezés között, a válaszokból képezhető három olyan halmaz, amely párhuzamot mutat az ASR-, az ASD- és a PTSD-tünetek jelentkezésével. Sőt, az ASR-rel való megfeleltetésnél az is előfordul, hogy a viselők már a stresszhelyzet fennállása alatt, annak megszűnése előtt tetováltattak, hogy segítsék önmagukat az adott helyzetben. A stresszhelyzet kialakulásától számítva maximum 3 napon belül tetováltatott a válaszadók 26%-a (5 fő), 4 naptól 5 hétig tartó periódusban 10,5% (2 fő), 2 hónaptól 3 évig terjedő időszakban 58% (11 fő), 5% (1 fő) nem adott választ (11. ábra). A válaszokból kiolvasható, hogy toronymagasan győzött a hosszan emésztő stresszhelyzetek feloldása tetoválás segítségével, illetve hogy a köztes megoldás a legritkább, a viselők vagy azonnal döntenek a tetováltatásról, vagy hosszabb idő eltelte után. Megállapítható még, hogy a jóval később bőrre kerülő mintákat évekig is érlelhetik magukban viselőik, tehát a döntés megszülethet akár évekkel korábban is. Ellenben ha az életesemény után pár napon belül vagy még közben döntenek a tetováltatásról, akkor sokkal gyorsabban bőrre is kerül, pár napon vagy héten belül.⁷⁰

⁷⁰ Ne felejtsük el, hogy itt nemcsak a szándék számít, de számos tetoválószalomban várólista van!

A stresszhelyzet természete és a tetováltatás elhatározása vagy megvalósulása között nem találtam mélyebb összefüggéseket. A tetoválás mérete és elhelyezkedése a testen szintén nem hozható ezzel összefüggésbe.

11. ábra: A stresszhatástól a tetováltatásig eltelt idő (főben megadva)

Forrás: a szerző szerkesztése

Kétféle típust különíthetünk el arra nézve, hogy a minta mennyire beszédes egy kívülálló számára. Az első esetben a külső szemlélő ránézésre valószínűleg teljesen másra asszociál, mint amit a minta a viselőjének jelent:

1. „Lilla”, aki egy Holdon ülő tündért visel, autóbalesetben elhunyt legjobb barátnőjére emlékezik, aki ugyanilyet viselt. A barátnő tetoválásai közül „Lilla” ezt szerette legjobban.
2. „Vivi” egy jin-jang jellel elvetélt ikreire emlékezik.
3. „Lizi” – pillangót körbeölelő – nefelejceket visel, amely elhunyt nagypapja kedvenc virága volt.
4. „Szilvi” azért választott egy kínai szerencsepénzt, mert az elhunyt édesapja ezeket gyűjtötte.
5. „V. D.”, aki a válását élte meg eddigi élete legnagyobb törésének, fekete virágokat és páfrányokat ábrázoló képet hord, középen egy színes hortenziával. Ez volt házastársával közös kertjük legszebb virága, amelyről

ráadásul korábban olvasott egy szerelmes mesét, amelyben a hortenzia minden betegséget gyógyított.

6. „Dániel” egyszerű fekete kört visel, amelyet válása után rakatott fel az örök körforgás jelképeként.
7. „Szego” az USA egyik tagállamának körvonalát viseli, mivel ebben az államban dolgozott, amikor tudta, hogy a távolság miatt véget fog érni 4 éves kapcsolata, s ottléte alatt végig emésztette ennek tudata.
8. „Kata”, miután emlődaganatot diagnosztizáltak nála, minden sikeresen túlélte műtét után készítettett egy tetoválást. Egyik vállán egy skorpiót, másik vállán egy madártollat visel, amelyből madarak szállnak ki. Jobb teljes lábán egy paradicsommadár látható. A madarak a túlélést szimbolizálják.
9. „Meg” testén virágokat könnyező női arc látható, amely a depresszióval és a mentális betegségekkel folytatott harcát szimbolizálja.

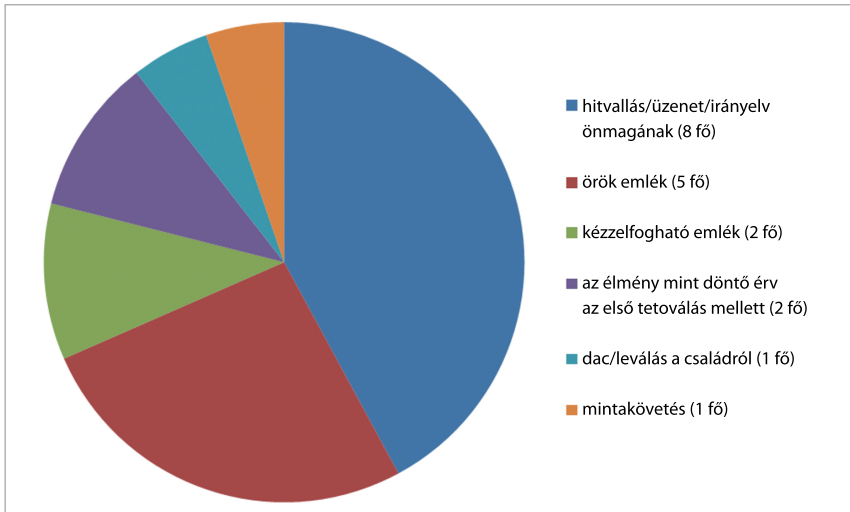
Léteznek egyértelmű ábrák is, amelyet egy kívülálló is hasonlóan értelmezhet, mint viselőjük:

1. „Ani” egy haláleset emlékére egy élet-halál órát visel.
2. „Kriszti” a válása ideje alatt az „Elmúlik” feliratot vésette csuklójára.
3. „Heni” oldalán „Keep the Faith” felirat olvasható barátnője kézírásával, amely egy szerencsétlen szerelmi háromszöget jelképez, amely során végül barátnőjét választotta a közösen szeretett fiú helyett, bár a fiú azóta is barátnőjével alkot egy párt. Ez bocsánatkérés volt a barátnőjétől, és egyben fontos mantra is: „Tartsd meg a hited!”
4. „Árpi” sikeres vizsgája után „hű támogatói”, kutyái portréját tétette karjaira, akik közül az egyik már elpusztult. Tudja, hogy nem lesznek vele örökké, így sosem felejtí el, hogy nekik is köszönheti a sikert.
5. „Meg” másik mintája a „Love Yourself” felirat, amely azt jelképezi, hogy ne gyűlölje magát mentális betegségei dacára.
6. „Kriszti” apró, esőfelhő mögül kibukkanó szivárványt visel, azt szimbolizálva, hogy családja, elsősorban apja nem tudta őt elfogadni más-sága miatt. Itt a szivárvány kettős szimbólumértékű, mivel napjainkban az LMBTQ-közösség jelképe, másrészt hagyományosan a reményt is jelképezi: „Hiába takarják el a felhők, hiába zuhog az eső, mindig van kiút, egy jobb lehetőség, csak meg kell látni.”
7. „Flora”, aki sokat van távol hazájától, iránytűt visel Nappal a közepén, magyar betűkkel jelezve a kardinális pontokat.

Ezek a példák mutatják, hogy a stresszélmény feldolgozására a viselők nem olyan ábrát választanak, amely pusztán „jól néz ki”, vagy éppen divatos. Azonban kirajzolódik az a tendencia, hogy a gyász esetén inkább olyat választanak, amely az elhunythoz kötődik, más jellegű stressz legyőzése esetén pedig olyat, amely inkább önmagukhoz kapcsolódik.

Arra nézve, hogy miért választották a tetoválást a nehéz életesemény feldolgozására, a következő válaszcsoportok különíthetők el (12. ábra):

1. az illető nyomatékosítani akart egy hitvallást/üzenetet/irányelvet önmaga számára, amely erőt ad neki, és figyelmezteti a helyes értékrendre: 8 fő (42%);
2. az illető örök emléket szeretett volna az életeseményről: 5 fő (26%);
3. az illető kézzelfogható emléket szeretett volna az életeseményről: 2 fő (10,5%);
4. az illető mindig is szeretett volna tetoválást, de végül ez az életesemény adott neki megfelelő motivációt a megvalósításra: 2 fő (10,5%);
5. egyéb ok, például az apa, aki nem fogadta őt el, mindig utálta a tetoválásokat vagy utánzott egy köreiből dívó szokást: 2 fő (10,5%).

12. ábra: Miért a tetoválást választották a trauma feldolgozására?

Forrás: a szerző szerkesztése

Ez alapján körvonalazódik, hogy a tetoválás egyszerre kíváncsi a maradandó és kézzelfogható volta miatt a stresszkezelés szempontjából, másrészt mert mindig ott van az illetővel, mint az árnyék, szó szerint a test és az én részévé válik. Bár nyúlhat valaki dachból vagy mintakövetésből ehhez az eszkozhöz, nem ez a jellemző ebben az esetben. A gyászfeldolgozóknál jellemző, hogy a tetoválás örök vagy kézzelfogható emléket állít a veszteségnek, ezzel szemben az egyéb nehéz és kihívásokkal teli élethelyzeteknél a viselőt helyes irányba terelő üzenet dominál.

Kevésbé tűnik fontosnak, hogy honnan származik az ábra. A válaszadók egyformán használtak saját tervezésű, tetoválóművész által tervezett vagy ismert festő által festett, illetve az interneten vagy más személyen látott mintát, esetleg ezek elegyítését. A minta lehet egyedi vagy átlagos is a külső szemlélőnek, azt a viselő tölti meg tartalommal, ennyiben nem változott a stressztüneteket enyhítő tetoválások hatásmechanizmusa az I. világháború óta.

Arra a kérdésre, hogy mit érzett a viselő a minta készülte közben, és mit érez most, ha ránéz, többségében érzelmileg intenzív élményt írtak le:

1. A legjobb barátnőjét 5 éve elvesztő „Lilla” így nyilatkozott a tetováltatásról: „Többször elsírtam magam, főleg amikor kész lett, és nem tudtam neki átküldeni. De biztos, hogy látta valahonnan.” Bár az ábra minden nap emlékezteti őt, nem tudta még teljesen feldolgozni a veszteséget: „Mindennap gondolok rá, nagyon hiányzik. Álmodni is szoktam Ágival, bár mostanában ritkán. Nem tudom, hogy segített-e. De szeretem magamon azt a kis tündért.” A helyzetet árnyaltabbá teszi, hogy Lilla barátnője tetováló volt, aki több tetoválást is készített számára, közös tetoválásuk azonban valamiért nem készült.
2. A 9 éve, édesapja emlékére tetováltató „Szilvi” úgy érzi: „Én ezzel gyászoltam. Feketét csak két hétig tudtam hordani... Azzal nem éreztem azt a megnyugvást, mint a tetoválással... Büszkén viselem mindkettőt.” Ha ma a mintákra néz: „A szívem erősebben ver. Még mindig hiányzik, 9 év elteltével is. A tetoválás valamelyest enyhített az elvesztés fájdalmán. Édesapámnak nem volt tetoválása. Terveztük, hogy majd lesz egy közös, de soha nem készült el... Talán ez is az oka, hogy tetováltattam az emlékére.”
3. „Szilvinél” és „Lillánál” egyaránt megjelenik az a motívum, hogy a halál váratlanul történt – autóbaleset, illetve gyors lefolyású betegség –, s a gyászolóknak lezáratlan érzések maradtak a meg nem valósult közös tervek miatt. A tetováltatással ezt próbálták megélni.

4. A 4 éve ikreit elvesztő „Vivi” csak annyit árult el, mára sikerült feldolgoznia a történeteket, s a gyermekek így mindig vele vannak.
5. Az 1 éve édesanyját elvesztő „Lila lány” legmaradandóbb érzése, hogy meglepte, hogy nem fáj a tetoválás, és mára ennek segítségével kicsit könnyebbnek érzi a mindennapokat.
6. A 15 éve haláleset miatt tetováltató „Ani” vegyes, jó-rossz érzésekkel telve élte meg a folyamatot, mára azonban jó érzések öntik el a mintára nézve.
7. V. D., aki 10 éve készítette első „tramuafeldolgozó” tetoválását a válása miatt, így vélekedik: „A tetoválóval hosszú-hosszú évek óta ismerjük egymást, így a tetoválás készülése közben végig beszélgettünk. Ezáltal igazi terápiaként éltem meg az egészet, főleg, hogy többalkalmas volt. Akkorra már előrefele néztem, és bíztam a szebb jövőben és a továbblépésben. Úgy érzem, a »varázsvirág« [a hortenzia – *a szerk.*], no meg persze az idő és az önvizsgálat valóban meggyógyította a lelkem fájdmát. A válásom a legfájdalmasabb, legnehezebb döntés volt az életemben. [...] Ettől függetlenül életemnek egy nagyon meghatározó és boldog korszaka is volt a házasságom, és mostanra már tudom az egészet egyben (a jót és a rosszat), fájdalom nélkül nézni... Az embernek különböző események feldolgozásában leginkább az idő segít, valamint ha képes kívülről nézni magát és a helyzetet. A tetoválás mindkettőt tartalmazza, hiszen kívülről nézzük, és láthatjuk, amit számunkra szimbolizál, és az évek alatt végig velünk marad.”
8. A válása után, 5 éve tetováltató „Dániel” emlékei szerint „volt valami fura kellemes és megnyugtató érzés, amikor készült a minta. Büszkén hordom magamon, és segít sokszor továbblépnem. Azzal segít, hogy ez egyfajta megnyilvánulása a belső énemnek...”
9. A pokolinak titulált házasságból kilépő „Kriszti” boldogságot érzett, amikor 7 éve tetováltatott, ami azóta is tart: „Lenulláztam magam anyagilag és egzisztenciálisan is. Sikerült elválnom, és visszaköltözöm Budapestre. Ez a szó – »Elmulik« – rossz időben biztat, jó időben figyelmeztet. A mai napig segít. Nagyon fontos számomra.”
10. Az 1 éve tetováltató, párját külföldi munka miatt elvesztő „szego” zavarodottságot érzett, egyszerre volt felszabadult és szorongó. Ha ma ránéz a mintára, hiányérzet tölti el, de boldog, hogy átélt az eseményeket. Úgy érzi, nem segítő, inkább emlékeztető funkciót tölt be a tetoválás.

11. A 12 éve egy szerelmi háromszögből vesztesen kikerülő „Henri” a tetováltatás közben igen nehéz időket élt át: „Elvesztettem életem szerelmét, egy kicsit belehaltam.” Ha ma ránéz a mintára, azt érzi, még mindig szereti, aki elhagyta őt a barátnőjéért. Talán egyszer képes lesz elfogadni az illető döntését, ő azonban a barátnőjét képes volt megtartani. A tetoválás a megbocsátásban és a jövőben való hitben erősítette meg: „A barátnőmnek megbocsátottam, rettenetes lehetett azt látni, hogy a szerelme a legjobb barátnőjével van. A tetoválás megtanított hinni. Nem csak ennek a történetnek a kapcsán, de ahányszor a tükörbe nézek, látom és tudom, hogy nem vagyok egyedül.”
12. A 2 éve a családja és édesapja rosszallásával megbékülő, s velük a kapcsolatot megszakító „Kriszti” az izgatottságra emlékszik a tetoválás napjáról, bár emlékei zavarosak. Ma a remény tölti el, ha ránéz, és azt érzi, már lát szik a kiút, érzései tehát letisztultak. „Sok volt bennem az elnyomott érzés, és úgy gondolom, hogy sokat segített ezeknek a feldolgozásában az, hogy a döntésem egy fizikai, látható dologgal pecsételtem meg” – összegezte.
13. A 30 éves korában mentális betegségei miatt tetováltató „Meg” így emlékszik vissza: „Az elsónél izgalmat és felszabadultságot éreztem. Akkor először tetováltattam, érthető módon izgultam, de tudtam, hogy első tetoválásnak ez lesz a legtokéletebb számomra. A másíknál aggódtam kissé, mert az leplezetlenül a lelkem állapotát mutatja, és nem lehet másnak mesélni, mint ami. A sebezhetőségemet már a bőrömön viselem.” Ma, 3 évvel később mégis a pozitív vetület kerül előtérbe: „Ez számomra egy állandó harc, sosem ér véget. Nem gyógyítja az idő, nem csillapítja semmi, de emlékeztet arra, hogy a rossz időszakokból ki tudok lendülni, hogy erős vagyok, és még ha nem is szabadulok a démonjaimtól, azért kordában tudom őket tartani. Igazi érzelmi hullámvasút volt, főleg a második, ami nagyobb és direktebb. A tetováltatás közben számtalanszor átfutott a fejemen, hogy ez mégsem olyan jó ötlet, hogy majd állandóan magyarázkodnom kell miatta, hogy megbélyegeznek majd az emberek. Féltam a fogadtatástól. De mára oda jutottam, hogy nem érdekel, ki mit gondol rólam, ha meglátják a tetoválást, és megismerik a történetem. Magam miatt csináltattam, nem másokért, és még ha nem is szünteti meg a gondot, de legalább sokat segít rajtam.”
14. A 6 éve többször is tetováltató, emlődaganattal küzdő „Kata” minden tetováltatásnál arra gondolt, hogy: „ezt is túléltem, jöhet a következő kör!” Ma ugyanezt érzi, ha az ábrákra néz, és örül, hogy már 6 évesek:

„Ha újra támad a rák, jönnek az új tetoválások. Mindig kíváncsi voltam, hány évig viselhetem őket...” „Kata” a küzdeni akarást és a mélyről fakadó életöszönt társítja a tetováláshoz, így merít erőt a trauma feldolgozásához.

A 19 emberből mindössze 3 fő (16%) nyilatkozott úgy, hogy nem segített rajta a tetoválás, s közülük is zárszóként tanulságos a nagyapját mint apafigurát elvesztő „Lizi” története, aki 5 éve személyes ihletésű mintát kért a hátára, középpontban nagyapja kedvenc virágával, a nefelejccsel. Hozzá kötődött legerősebben érzelmileg eddigi élete során. Balszerencséjére olyan tetoválót választott, aki az elkészült mintát csak a tetováltatás napján mutatja meg a klienseknek: „Sajnos nem jelképezi úgy, ahogy én szerettem volna. [. . .] Hirtelen kellett dönteni nyomás alatt. A nefelejcs, ami nagyapám kedvenc virága volt, végül nem került fel rám úgy, ahogy szerettem volna. Nyomás alatt hoztam egy rossz döntést, ennek a stresszében voltam végig. Nem szeretem, nem szeretem nézegetni sem. Nem segített, pszichológushoz is jártam miatta. Ha tudnám, hogy teljesen szépen el lehet távolíttatni, megtenném.”

Ez az eset rávilágít, mennyit jelenthet egy tetoválás egy stresszes élethelyzet leküzdésében, ám azt is, milyen veszélyeket rejt, pont maradandó volta miatt, amely egyik előnye is. Minél mélyebb és összetettebb a viselő személyes érintettsége, annál alaposabban kell eljárni a tetováltatás során. Ebbe a folyamatba bevonódik a tetoválómester, legalább annyira, mint egy terapeuta. Felelőssége is egyenértékű a terapeutáéval, vagy magával a döntéshozóéval. Ha belehajszolja kliensét egy elhamarkodott döntésbe, akkor a tetoválás pozitív aspektusa helyett annak negatív, megkérdőjelező arculata fog előtérbe kerülni, amelynek ugyanolyan régre visszanyúló és bonyolult történelmi múltja van, mint pozitív megnyilvánulásainak.

Következtetések

A stressz, azon belül a harci stressz az emberiség legkorábbi élményei közé tartozik, ennek hatására számos testmódosítási forma alakult ki. A harcost, illetve a katonát segítették a testre írt jelek a stresszel való megbirkózásban, mind a felkészüléskor, mind a stressztünetek kialakulása után. A testmódosítások közül a legelterjedtebbek a tetoválások, elsősorban ezek tudtak a társadalmi-politikai viszonyok változásához rugalmasan igazodni, modern civilizációkban széleskörűen fennmaradni.

A modern kutatások egyre mélyebb rétegben világítanak rá, hogy az emberiség ösztönösen ráérezett a testre írt jelek támogató szerepére a stressz feldolgozása során, s főleg a tetoválás természetéből kifolyólag több ponton is megfelel a sikeres pszichoterápiák jellemzőinek. Leginkább a stresszhelyzetre való felkészítés, amely elengedhetetlen a modern társadalmak honvédségénél, vagy a már hosszan elhúzódó tünetek (PTSD) legyőzése során alkalmazható, amely a vizsgálatok szerint a leggyakrabban tapasztalható tünetcsoport a katonák körében.

Felkészítés során egyrészt maga a fájdalommal járó rendkívüli élmény kondicionálhatja a résztvevőt az ismeretlen megtapasztalására, másrészt lezárhat egy felkészülési folyamatot, hogy aztán kézzelfogható módon emlékeztesse viselőjét saját képességeire. Gyakorlati adatokat is tartalmazhat, amelyek a viselő biztonságát öntudatlan állapotban is elősegítik.

A rehabilitáció részeként a tetováltatás megfelel a kontrollált felidőzés fogalmának, hiszen a viselője irányíthat egy folyamatot, az ötlet megszületésétől a minta megtervezésén át annak megszületéséig. Ebben lényeges szerepet játszik a tetoválómester is, aki ideális esetben kompetenciáival elősegíti a kontroll érzését. Mivel *teamként* kell együtt dolgoznia a klienssel – és ha van, annak terapeutájával is –, erősíti a csapatkohézió érzését és a társas támogatás tudatát. Ez hatványozottan megvalósul, ha a klienst elvesztett hozzátartozójával képes így összekötni, vagy egy csoport tagjaival működik együtt, akik ugyanazt a mintát szeretnék magukra tétetni. Természetesen az azonos mintát viselők közt a csapatkohézió is erősödni fog az összetartozás látható jelével és a tetováltatás közös élményével.

Számos ember történetet mesél el tetoválásaiban, vagy ő maga társít történetet a motívumhoz, ezért a narratív terápiáknak is kiváló kiegészítője lehet.

A tetoválással, azonkívül, hogy segít az átélt eseményt, az elvesztett személyt vagy elvont értéket kézzelfoghatóvá, láthatóvá „varázsolni”, megvalósul, amire Kopp és Skrabski mutatott rá,⁷¹ hogy a stresszel való egyetlen helyes megküzdési mód, ha valamilyen építő jellegű élménybe fordítjuk át a stresszhatásokat. Az élményt nemcsak a tetováltatás „morális” élménye jelenti, de jó esetben az elkészült ábra esztétikai-művészeti élményt nyújt viselőjének, amelyre jó ránézni, s a későbbiekben is kellemes érzések társulnak hozzá. Sokan műtéti hegeiket, sérüléseiket is tetoválással takarják el ilyen megfontolásból, átvéve a kezdeményezést, hogy a rossz élményeket felülírják. Kiváló történetet őrzött meg erről Clearchikos (~ i. e. 4–3. sz.): a szkíták a legyőzött trák harcosok orrát

⁷¹ KOPP–SKRABSKI 1995.

levágták, feleségeik pedig a „[t]rákok némbereinek a testeiket tarkítják, tükkel szurkálva reájok képeket. Innen sok évvel később a trákoknak a meggyalázott némbereik sajátyszerűleg törölték ki e csapást képekkel kiczifrázván többi testbőrüket is, hogy rajtuk a bántalom és gyalázat jelleme a cifrasághoz számíttatva törölje ki az ékesség nevével a gyalázatot.”⁷² A trák nők maguk vették kézbe a sorsukat, egyben a „tetováló eszközt”, és ha már kitörölni nem tudták emlékeiből a szkíta támadás nyomát, sem testükről a képeket, divatot teremtettek belőle, ösztönösen ráérezve bő 2000 éve a PTSD-tünetek kezelésére.

Gyógyító hatású már a tény is, hogy egy olyan élethelyzetben, amikor az ember kiszolgáltatott, mégis hoz egy döntést, amellyel beleszólhat abba, mi történjen testével, tehát önmagával. A tetoválás folyamatosan emlékeztetni fogja viselőjét, hogy a körülmények ellenére megmaradt a szabad akarata valamilyen mértékben, és ez pozitívan hat rá mind az adott pillanatban, mind a későbbiekben. Az ember egy rendkívüli élethelyzetben a tetoválás aktusán keresztül nem a szabadság illúzióját kergeti, inkább olyan mélyen néz önmagába, élethelyzetébe, azonosul önmagával, amilyenre a megszokott mindennapokban nem lenne lehetősége. Ilyenkor a fókusz beszűkül, új értelmet nyerhetnek a történetek és az ehhez való viszonyunk.

Fontos kiemelni, hogy mindez a pozitív hatás kizárólag felelős, kontrollált körülmények között érhető el, amely folyamatban a tetováltató személy szabad akaratából vesz részt, döntését mérlegeli, tetoválója – és ha van, terapeuta – maximálisan támogatja. A tetoválás elkészültével pedig nem éri őt hátrány a munkahelyén vagy szűkebb környezetében. Ha ezek a feltételek nem teljesülnek, az vagy önkárosító testi beavatkozásokhoz, vagy egyéb súlyosbodó mentális problémákhoz vezethet.

Természetesen ma már nem járható út a központilag irányított (jó szándékú) tetováltatás, azonban hasznosnak látom a jövőben egy-egy nehezebb helyzetbe való felkészítés végén vagy stressztünetek leküzdésének részeként felhívni a katonák figyelmét a tetoválás előnyeire. A katonaságnak napjainkban ötvöznie kell a hagyományos értékrendet és a világgal lépést tartó, friss szemléletet. A tetoválás remek lehetőséget nyújt az ideális arány megalkotására, kollektív identitáshoz kötődő múltja és individuális ihletésű jelene miatt, amelybe a 2000-es évek óta beleszövődik a hagyományok és gyökerek felkutatásának igénye is a tetováltak egy hangsúlyos csoportja felől.

⁷² TÉLFY 1863: 74.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány megszületésében való közreműködésért szeretnék köszönetet mondani oktatóimnak, professor emerita Bolgár Juditnak, dr. habil. Szelei Ildikónak és témavezetőmnek, dr. Horváth Csabának.

Felhasznált irodalom

- BARNA Boglárka (2019): A harci stressz kezelésének alternatívái a modern fegyveres küzdelmek fényében. *Hadtudományi Szemle*, 12(3), 145–162.
- BARNETT, Thomas P. M. (2005): *The Pentagon's New Map: War and Peace in the Twenty-First Century*. [H. n.]: Berkley Books.
- BLAZOVICH László (1990): A vásárhelyi leventék háborús kálváriája. In BLAZOVICH László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből XVII*. Szeged: Csongrád Megyei Levéltár.
- BONGIANNI, Alessandro (2003): *Ókori civilizációk – Egyiptom*. Ford. SZABÓ Réka – DOBOS Gergely. Törökbálint: Gabo.
- BURÁNY Judit Rita (2022): „Szíves” – A legférfiasabb magyar tetoválás. In MOLNÁR Dániel – MOLNÁR Dóra – NAGY Adrián Szilárd (szerk.): *XXV. Tavaszi Szél Konferencia 2022 Tanulmánykötet III*. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 303–330.
- BURENHULT, Göran szerk. (1995): *A kőkori világ. Vadászó-gyűjtögetők és korai földművelők*. Ford. KARDOS László – BÁCSKAI Erzsébet. Budapest: Officina Nova – Magyar Könyvklub.
- CSERÉP József (1925): *A magyarok eredete. A turáni népek őshazája és ókori történetek*. Budapest: Franklin.
- ELIADE, Mircea (1999): *Misztikus születések. Tanulmány néhány beavatás típusáról*. Ford. SALY Noémi. Budapest: Európa.
- GOLGOWSKI, Nina (2013): Another Kind of War Paint: The Military Veterans Tattooed with memories of Conflict, Loss and Suffering That Run More Than Skin Deep. *Daily Mail*, 2013. február 24. Online: www.dailymail.co.uk/news/article-2283662/Vet-Ink-The-military-veterans-indelibly-marked-campaigns-remember-forget.html
- GOROZNEK, Leopold (1912): *Über Tätowierung bei Soldaten*. Königsberg: Kümmel.
- GRIFFIN, David (2019): *Tattoos and Trauma. The Healing Power of Tattoos for Emergency Responders*. Szerzői kiadás.
- HARARI, Yuval Noah (2021): *21. lecke a 21. századra*. Ford. TORMA Péter. Budapest: Animus.

- HARSÁNY Zsolt szerk. (1929): *A műveltség útja II.* Budapest: Tolnai Nyomdai Müint. és Kiadóváll.
- HEMINGSON, Vince (2009): *Tetoválás, a testdíszítés művészete.* Ford. MÓDOS Magdolna. Budapest: Gabo.
- HÉREGI Erika – DUDÁS Éva (2021): A harci stressz kezelése kognitív viselkedésterápiával a nemzetközi és a hazai tapasztalatok alapján. *Honvédségi Szemle*, 149(4), 67–78. Online: <http://doi.org/10.35926/HSZ.2021.4.6>
- HOMPÓ Éva (1989): „Daganatra köpöly, sátánra ráolvasás.” Munkamegosztás és rangsor a hagyományos amara gyógyításban. In BABULKA Péter – BORSÁNYI László – GRYNÆUS Tamás (szerk.): *Síppal-dobbal...* Budapest: Mezőgazdasági, 57–71.
- HUEHNERGARD, John – LIEBOWITZ, Harold (2013): The Biblical Prohibition Against Tattooing. *Vetus Testamentum*, 63(1), 59–77. Online: <http://doi.org/10.2307/23496450>
- IVANICS György (2005): *Ósi „plasztikai” módszerek.* Budapest: Professio.
- IORDANES (1904): Getica: A gótok eredete és tettei. In GOMBOS F. Albin (szerk.): *Középkori krónikások III.* Ford. BOKOR János. Brassó: Brassói Lapok Nyomdája.
- KABDEBO Oszkár (1917): Börbe vésett emlékek. *Érdekes Újság*, (34), 25–27.
- KALMÁR Sándor (2016): Az emberi test megváltoztatására irányuló öncélú tevékenységek a szociálisan elfogadottól a patológiás formákig: a nem öngyilkossági szándékkal történő önsértésről. *Neuropsychopharmacologia Hungarica*, 18(1), 21–38.
- KOHLBACH Bertalan (1938): Tefillin és Tallith. Adatok a zsidó néprajzhoz. In SZEMERE Samu (szerk.): *LX. Évkönyv.* Budapest: Izraeli Magyar Irodalmi Társulat, 176–195.
- KOPP Mária – SKRABSKI Árpád (1995): *Alkalmazott magatartástudomány. A megbirkózás egyéni és társadalmi stratégiái.* Budapest: Corvinus.
- KOVÁCS Ákos (1987): A (test)művészet örök, avagy: Bevezetjük a tetoválást. *Forrás*, 19(3), 2–25.
- KOVÁCS Ákos – SZTRÉS Erzsébet (1994): *Az orosz tolvajvilág és művészete.* Budapest: Pesti Szalon.
- KRUTAK, Lars (2015): The Icemens’s New tattoos! Can They be Medicinal? *Lars Krutak Tattoo Anthropologist*, 2015. január 22. Online: www.larskrutak.com/the-icemens-new-tattoos/
- KRUTAK, Lars – DETER-WOLF, Aaron (2017): *Ancient Ink: The Archeology of Tattooing.* Washington: University of Washington.
- LACASSAGNE, Alexandre (1881): *Les tatouages: étude anthropologique et médico-légale.* Párizs: J. B. Bailliére et fils.
- LE BRETON, David (2004): Les signes du corps. *La Tribologie*, (290), 20–23.

- LOEHR, James A. – McLAUGHLIN, Peter J. (2008): *Lelki állóképesség. Az élsportban alkalmazott sikertechnikák adaptálása az üzleti és politikai életre*. Ford. DOUBRAVSZKY Sándor. Budapest: Bagolyvár.
- LOMBROSO, Cesare (1911): *Criminal Man*. New York – London: G. P. Putnam's Sons.
- MOLNÁR Csaba (2019): Az atomháborúra készülve sok ezer amerikai gyerekre tetoválják rá a vércsoportját. *Index*, 2019. április 9. Online: https://index.hu/tudomany/til/2019/04/09/az_atomhaborura_keszulve_sok_ezer_amerikai_gyerekre_tetovaltak_vercsoportjat_hideghaboru/
- MOON, Rike (2017): Got Ink? The Process and Psychology of Tattoos. *Science World*, 2017. június 8. Online: www.scienceworld.ca/stories/got-ink-process-and-psychology-tattoos/
- Orvosi Hetilap, (38), 456.
- ROBLEY, Horatio Gordon (1896): *Maori Tattooing*. London: Chapman and Hall.
- SS Blood Group Tattoos (2020). *World War II Gravestone*, 2020. augusztus 21. Online: <https://ww2gravestone.com/ss-blood-group-tattoos/>
- STECH, Katy (2007): Firefighter Using Tattoos As Permanent Memorials. *The Post and Courier*, 2007. június 26. Online: www.postandcourier.com/news/special_reports/firefighters-using-tattoos-as-permanent-memorials/article_50ef9e50-1a2d-5b97-8102-b1b9e5c9c4e7.html
- SZABÓ Ildikó (1989): Tetovált börtön. *Szociológia*, (3–4), 311–327.
- SZÜCS László (2015): Poszttraumás stressz: „Amikor elakad a lemez.” *Honvédelem*. hu, 2015. március 9. Online: <https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/poszttraumas-stressz-amikor-elakad-a-lemez.html>
- TÉLFY János (2001): *Görögforrások a scythák történetéhez*. Budapest: Anahita-Ninti Bt.
- ÚJVÁRY Miklós (1986): *A délkelet-ázsiai harci művészetek*. Szerzői kiadás.
- VASVÁRY Zoltán (1999): „Hallgass a szív szavára...” Emlékversek funkcionális használatban parasztságunk kezén. In KESZEG Vilmos (szerk.): *A Kriza János Társaság Évkönyve 7*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 119–128. Online: http://kjnt.ro/szovegtar/uploads/tartalmak/KJNTEvk_07_1999_KV_szerk_Iras_10_VasvariZ.pdf
- VÖLGYI Zoltán (2018): A harctevékenységekhez kapcsolódó stressz pszichológiai aspektusai. *Hadtudományi Szemle*, 11(1), 270–286.
- Wellcome Collection* [é. n.]. Online: www.chstm.org/member-institutions/wellcome-collection
- WULFFEN, Erich (1910): *Der Sexualverbrechers*. Berlin: Verlag Dr. P. Langenscheidt.

Weboldalak

www.bmszki.hu
library.arstor.org
www.bible.com
www.allthatsinteresting.com
www.museumap.hu
www.npr.org
www.pinterest.com

Vákát

A katonai ceremóniák és a katonai díszelgés társadalmi szerepe Magyarországon és az Olasz Köztársaságban

A hagyomány szerepe a nemzeti identitás erősítésében

A 21. században tapasztalható változásokra, a társadalom szövetében megfigyelhető átalakulásra és a világ szinte bármely pontján érzékelhető multikulturális berendezkedésre való tekintettel előtérbe kell helyezni a nemzeti öntudat – esetünkben a magyarságtudat – megőrzését, ápolását, valamint nem utolsósorban annak áthagyományozását a következő generációkra. Nemzeti értékeinkhez egyaránt tartoznak az ember és a természet alkotta értékek, olyan magyarságtudatunkat erősítő szellemi és tárgyi alkotások, amelyek a nemzeti azonosságtudat megszilárdítását és kialakulását segítik.²

A nemzeti identitásunkat nagymértékben meghatározó tradíciók ismerete és felelevenítése a közösségépítés szempontjából elengedhetetlen. A nemzeti önérték fenntartásának, a magyarságtudat erősítésének egyik alappillére a hagyományaink, történelmünk ismerete, amely szorosan összekapcsolódik a nemzeti ünnepek, valamint az egyéb jeles események alkalmával megvalósuló kollektív emlékezéssel. Az irányított emlékezésnek keretet biztosít a protokoll, amely a nemzetközileg elfogadott és követett udvariassági szabályok összeségeként ismert.

Hagyománynak alapvetően az elődök örökségéből származó szokásokat, cselekvéseket, dolgokat tekintjük, amelyek nemzedékről nemzedékre változatlan formában örökítődnek tovább. Ezek a tradíciók határozzák meg egy kis közösség, egy nemzet közös értékrendjét, szemléletét. Nyíri Kristóf *A hagyomány filozófiája* című művében a hagyomány szót etimológiai szempontból vizsgálja. Nyíri írásában leszögezi a hagyományok nélkülözhetetlen szerepét bármely társadalom

¹ Doktorandusz, Nemzeti Közzolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola; email: reka.fuleki.91@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7124-3198>

² 2012. évi XXX. törvény.

fenntartása és működése kapcsán. Ennek eszközeként a kulturális örökségek megtartását, azok továbbhagyományozását jelöli meg kulcselemként.³

A történelmi múlt, a hagyományok ismerete nem a múltba fordulást jelenti, hanem az abból való építkezést hivatott elősegíteni. Hoppál Mihály a lokális hagyomány és a nemzetépítés kapcsolatát vizsgáló tanulmányában rámutat, hogy „a hiedelmek, a nyelvhasználat, az értékrend, a társadalmi tudat különféle ideologikus elemei milyen jó hatásokkal működtek, egyszerűen befolyásolják a közösségek életét”.⁴ A hagyományok ismerete, tisztelete és továbbörökítése minden kultúrában meghatározó szerepet kell hogy betöltsön a közös nemzeti identitás és egység megszilárdításának céljából. Ennek eszközei többek közt az állami és nemzeti ünnepek, amelyek a közös emlékezésre adnak alkalmat, mind a civil lakosság, mind a fegyveres testületekben szolgálatot teljesítők számára. Az így értelmezett és létrejött közös emlékezés kapcsolódási pontot biztosít a társadalmon belül eltérő szerepkört betöltő és feladatrendszerben működő csoportok számára. A katonai jelenléttel megvalósuló központosított megemlékezések betekintést engednek a fegyveres erők tevékenységébe, értékrendjébe.

A hagyomány, a nemzeti kultúra és a nemzeti identitás kulcsfogalma jelen tanulmánynak, amely azt hivatott vizsgálni, hogy a felsorolt fogalmak milyen összefüggésben állnak egymással. A fogalmak egymásra és a társadalomra gyakorolt hatásának demonstrálása céljából a tanulmány fókuszában a katonai ceremóniák és a katonai díszelgési feladatok állnak mint a nemzeti értékek és a közös kulturális alap megőrzését reprezentáló szervezett és irányított emlékezés eszközei. Hazánkban a Magyar Honvédség vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár kötelékében szolgálatot teljesítő 32. Nemzeti Honvéd Díszegysége, az Olasz Köztársaságban a csendőrség szervezetéhez tartozó Corazzieri Ezred katonai díszelgési feladatain keresztül valósul meg a hagyományápolás és a közös nemzeti identitás erősítésére szolgáló metakommunikációs folyamat. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a vizsgálat tárgyát képező két alakulat speciális, valamint kiemelt megjelenítője a katonai protokolláris feladatokat ellátó egységeknek, ezáltal tekinthetünk rájuk egyfajta elitként is. A nemzetek összes katonai alakulatának is egyik alapfeladata a hagyományok ápolása, az alakulat értékeinek tisztelete és erősítése, ebből fakadóan a történelmi emlékek ápolása. Jelen tanulmány célja, hogy betekintést engedjen a magyar és az olasz magas szintű állami protokollba integrált katonai ceremóniák és díszelgési feladatot

³ NYÍRI 1994.

⁴ HOPPÁL 2017.

ellátó szervezetek múltjába, hagyományaiba, valamint röviden vázolja főbb tevékenységeiket, amellyel hozzájárulnak a katonaság társadalmi elfogadottságának növeléséhez, a nemzeti múlt ismeretéhez és a nemzeti öntudat erősítéséhez.

Az MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandárt alkotó hagyományok, történelmi, történeti események

Az MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár (a továbbiakban: Dandár) megalakulását tekintve fiatal szervezet a Magyar Honvédség rendszerében. Alapító okirata szerint a Dandár 2007. január 1-jei dátummal jött létre, ám előtörténete a 18. századig nyúlik vissza, Mária Terézia magyar királynővé koronázásának eseményéig. 1741. október 30-án megalakult a 32. gyalogezred,⁵ illetve 1745. január 16-án az MH főhírközpont jogelődje, amelynek megalapítását szükséges kiemelni,⁶ hiszen a Dandár több szervezet összeolvasztásának eredményeképpen jöhetett létre.

A Dandár által képviselt hagyományok széles spektrumon mozognak, államalapító Szent István királyunk hagyatékától a névadó vitéz báró Szurmay Sándor katonai tevékenységéig, erkölcsi és eszmei nézeteiig. E nemzeti és katonai hagyományokat a 32. Nemzeti Honvéd Díszegység kötelékében szolgálatot teljesítő katonák olykor napi szintű feladataik elvégzése során elevenítik meg, prezentálják a civil lakosság számára.

Maga a 32. Nemzeti Honvéd Díszegység, az alakulathoz hasonlóan, nagy múltra tekint vissza; a 32. Gyalogezred jogutódjaként végzi jelenkori tevékenységét. A díszegységet a 18. században alapította Ghymeszi Forgách Ignác, aki 1741. október 30-án kapott parancsot Mária Terézia magyar királynőtől, hogy állítson fel gyalogezredet, a Bécset és Prágát fenyegető ellenség megállítására érdekében. A megalakuló ezredet a parancsnokáról nevezték el. A Forgách-ezredben szolgálatot teljesítő katonák magyar földről származtak, ennek megfelelően magyaros ruházatot viseltek. A későbbiek folyamán 32. gyalogezreddé kiegészített egység a 19. század végéig összesen 14 háborúban és 135 ütközetben védte az országot. Az ezred kisebb egységekre tagolva harcolt az I. világháborúban is. Az olasz fronton zajló harcokból 1918. november 18-án tért vissza az erősen

⁵ Az MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár alapító okiratát lásd: https://webtar.kozadat.hu/webfarm/anybody/mhbhd/tev_muk_adat/alaptevev

⁶ GÁSPÁR 2013: 9.

megtépázott és számban igencsak lecsökkent ezred. Az őszirózsás forradalom idején megalakult kormány rendelkezését követően már nem királyi és császári 32. ezredként működött tovább, csupán a 32. gyalogezred megnevezést hagyhatták meg.⁷ A II. világhégés harcai ismételtén megtizedelték az ezred állományát, amelyet a világháború végével fel is oszlattak. Ezt követően a Debrecenben megalakult Ideiglenes Kormány újrászervezte, majd további átszervezések után 1946 októberében létrejött a Budapesti Honvéd Díszzászlóalj, amelyet 1948-ban ismételtén újjászerveztek. A legfontosabb feladataként a HM-objektumok és a Katonai Büntetés-végrehajtási Intézet őrzésével bízták meg, valamint esetenként diszlgési feladatokat is el kellett látnia.⁸

A hagyományok tisztelete, azok megőrzése nem csak a magyarságtudat táplálására szolgál. Alakulatszinten vizsgálva a tradíciók hatását megállapíthatjuk, hogy a csapatszellem kialakítása és erősítése során is fontos tényezőként szolgál. A Dandár életében kitüntetett nap június 25-e, a dandár napja, valamint május 20-a, hiszen 2012. május 20-án az alakulat felvette a Magyar Honvédség vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár nevet, tisztelegve a névadó, vitéz uzsoki báró Szurmay Sándor vezérezredes előtt.

Szurmay Sándor a magyar hadtörténelem meghatározó alakja. A 19. század második felében, polgári családba született Szurmay már fiatalon elköteleződött a katonai pálya iránt. Tanulmányait többek között a Ludovika Akadémián, valamint a bécsi hadiiskolában végezte. Katonai pályafutása során mindenben kitűnt társai közül, s nem csupán kimagasló elméleti szakember, de a gyakorlatban is éppen olyan tehetséges volt. A világháborús helytállásáért a legmagasabb katonai kitüntetésben, a Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjében részesült. Katonai képzettségei és érdemei lehetővé tették számára, hogy a Honvédelmi Minisztériumban töltsön be csoportfőnöki beosztást, majd pedig a későbbiek során államtitkárként segítse a miniszter munkáját.⁹

Szurmay vezérezredes alakja a Dandár katonai és személyi állománya számára példaértékű, az általa képviselt értékek iránymutatóként szolgálnak.

A Budaörsi úton elhelyezkedő egykori Petőfi Sándor-laktanya – 2023. szeptember 11-e óta Mária Terézia-laktanya¹⁰ – területén kialakított díszkert megidézi a múltat. Az emlékhely a Szent Korona dőlt keresztjét ábrázolja, amelynek

⁷ *Az I. világháborútól napjainkig* é. n.

⁸ VASTAGH 2011.

⁹ GÁSPÁR 2013: 10–12.

¹⁰ ILLÉSFALVI 2023.

különböző pontjaihoz a Dandár múltjához köthető személyek szobrait helyezték el.¹¹ A katonai tradíciók és értékek előtt tisztelgő díszkert emléket állít „Mária Terézia magyar királynőnek a 32. gyalogezred létrehozójának, Schweidel József honvéd vezérőrnagynak, a szabadságharc Aradon kivégzett hős tábornokának, Budapest első várossparancsnokának, Láhner György honvéd vezérőrnagynak, a szabadságharc hadbiztosának, a szintén Aradon kivégzett hős tábornoknak, és mivel összetett profilunkba tartozik a híradó és informatikai szakterület is, Puskás Tivadarnak, a telefonhírmondó feltalálójának”.¹²

Az MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár szerepvállalása napjainkban

A Dandárhoz tartozó 32. Nemzeti Honvéd Díszegység a Magyar Honvédségnek az a szervezeti eleme, amelyen keresztül hazánk képviselteti magát a nemzetközi szinten, megjeleníti kulturális és nemzeti értékeit, vagyis az országimázs-építés során nem elhanyagolható szerepkörrel rendelkezik. Ebben a kontextusban imázs, vagyis „[a]rculat alatt azt értjük, amit mond, amit tesz a szervezet tudatosan, és közvetít a közvéleménynek, illetve, azt, hogy milyen magatartást mutat környezetének, hogyan építi fel külső és belső környezete felé irányuló önábrázolását”.¹³ Melyek azok a feladatkörök, amelyekkel a Dandár nemcsak hazánkat, de önmagát is megjeleníti, felidézve és megőrizve kulturális és nemzeti értékeinket?

A Magyar Honvédség szervezetében a Dandárt olyan összetett feladatrendszerrel ruházták fel, amely nem hasonlít egy szokványos dandár napi munkavégzéshez. „Sokrétű feladataihoz egyedi struktúra is párosul. Alegységeit, szervezeti elemeit az adott szakterület feladatainak ellátásához optimalizált felépítéssel alakították ki. Az alakulat alaprendeltetését tekintve az ellátott feladatok öt nagyobb szakterületre oszthatók:

- híradó, informatikai és elektronikus információvédelmi;
- helyőrségi, díszelgő és katonazenei (beleértve a Szent Korona biztonsági, valamint a Sándor-palota protokolláris őrzését);
- protokolláris, kulturális és rekreációs;

¹¹ M. Tóth Mihály é. n.

¹² *Laktanyatörténet. M. kir. gyalogsági laktanya a Budaörsi úton é. n.*

¹³ SZEGEDI 2016: 18.

- katonai rendészeti;
- logisztikai és egészségügyi.”¹⁴

A Dandár kiterjedt feladatainak ellátása céljából szakterületeket alakítottak ki. Jelen kutatás relevanciáját figyelembe véve az MH támogató szervezeti elemei – 32. Nemzeti Honvéd Díszegység, Kulturális és Rekreációs Igazgatóság Központi Zenekar, Protokoll, Delegációs és Rendezvénybiztosító Igazgatóság – által ellátott feladatokat kívánom kiemelni, rávilágítva a protokolleseményeken megjelenő díszelgési feladatok által megidézett hagyományok kulturális emlékezetre gyakorolt hatására.

A Honvéd Kulturális Központban helyet kapó Protokoll, Delegációs és Rendezvénybiztosító Igazgatóság „országos hatáskörrel látja el a honvédelmi tárca és a Magyar Honvédség felsővezetőinek rendezvényeire, valamint a felsővezetőkhez érkező külföldi delegációk teljes körű protokolláris kiszolgálását. Részt vesz a kiemelt állami ünnepek, állami rendezvények, a tárca központi rendezvényeinek és a Magyar Honvédség nagy nyilvánosságú belföldi rendezvényeinek előkészítésében és lebonyolításában. Feladata a szakmai felelős szervezetekkel együttműködve az állami és katonai vezetők meghívására hazánkba érkező delegációk fogadása, két vagy többoldalú hivatalos tárgyalások, találkozók, informális programok tervezése, szervezése és a delegációk állandó kísérése.”¹⁵

Az Igazgatóság szorosan együttműködik a 32. Nemzeti Honvéd Díszegységgel, valamint a Központi Zenekarral. Mindkét szervezeti elem számára elsődleges feladatként határozták meg az állami, nemzeti, katonai és egyházi protokolláris rendezvények díszelgési és zenei kiszolgálását. Az Igazgatóság által tervezett és koordinált rangos eseményeken rendeltetésüknek megfelelően megjelenik a 32. Nemzeti Honvéd Díszegység és a Központi Zenekar. A katonai tiszteletadással egybekötött állami és nemzeti ünnepek alkalmával végrehajtott feladatai révén a Dandár hozzájárul a kollektív kulturális emlékezetben őrzött nemzeti öntudat felidézéséhez, ezáltal nem csupán elmélyítéséhez, de egyúttal továbbörökítéséhez is.

Nemzetközi viszonylatban a Dandár, valamint az Igazgatóság a Katonai Rendezvénybiztosító Alosztály révén számos alkalommal képviseli hazánkat külföldön és belföldön egyaránt. Az Igazgatóság szervezeti elemeként az Alosztály a nemzetközi szinten jelentős díszelgő feladatok lebonyolításáért felelős,

¹⁴ GÁSPÁR 2013: 12–13.

¹⁵ Lásd: <https://bhd.honvedseg.hu/szervezetieselemek/>

ügymint állami és magas rangú katonai vezetők fogadása, nagyköveti megbízólevelek átadásakor fogadás a Sándor-palotánál, majd a Hősök terén, ahol a Díszzászlóalj, valamint hazánk nemzeti lobogója jelenlétében a nagykövet megkoszorúzza az Ismeretlen Katona sírját. A katonai tiszteletadással végrehajtott fogadtatási és koszorúzási ceremónia minden eleme a kölcsönös tiszteletet sugározza.

A haderő önkéntes jellege miatt kiemelten fontos a társadalmi megítélés, a megbízható és pozitív kép kialakítása. A nyilvánosság előtt leggyakrabban a 32. Nemzeti Honvéd Díszegység katonái láthatók olyan események alkalmával, amelyek katonák és civil személyek számára egyaránt elérhetők. A Magyar Honvédség számára a katonai ceremóniák egyfajta kommunikációs eszközként szolgálnak. A Díszegység által viselt jelképek – egyenruha, csapatzászló, nemzeti lobogó – múltidéző aspektusa összeköti a nemzetet, megidézi közös kulturális emlékeinket, együttes tartozásunkat.

A Corazzieri Ezred története, hagyományai és jelenkori szerepvállalása az Olasz Köztársaság társadalmi eseményein

Az Olasz Köztársaság állami protokollhoz tartozó, katonai protokolláris feladatokat ellátó egysége a csendőrséghez integrált Corazzieri Ezred. A Corazzieriben szolgálatot teljesítő, szelektált katonák elsősorban a köztársasági elnök személyi védelmét biztosítják, egyéb reprezentációs szolgálataikat az esemény jellege és fontossága alapján határozzák meg.

A Corazzieri Ezred története a 14. századig nyúlik vissza, amikor egy íjászokból és zsellérekéből álló társaságot bíztak meg a Savoyai-ház tagjai és a rezidencia biztonságának garantálásával. A hadtest vagy testőrség létrehozása hivatalossá csak „Vasfejű” Emmanuel Philibert, Savoyai-herceg (1553–1580) uralkodása alatt vált. A herceg által alapított „a Herceg Becsületőrsége”¹⁶ 1557. augusztus 10-én esett át a tűzkeresztségen a győztes San Quintino-i csatában.¹⁷ Az évek során folyamatosan bővült a létszám és a szakterületek száma, az osztag 1630 körül legalább négyszáz emberből állt, akiket négy századra osztottak, köztük volt „Őfelsége Páncélos Társasága”,¹⁸ amely az állami hatóság monogramját kezdte

¹⁶ Eredeti megnevezés olaszul: Guardia d’Onore del Principe.

¹⁷ Lásd: <https://palazzo.quirinale.it/corazzieri/corazzieri.html>

¹⁸ Eredeti megnevezés olaszul: Compagnia Corazze di Sua Altezza.

viselni a mellkasán. A Corazzieri a változó intézményi formák ellenére napjainkig fennmaradt, megőrizve alaprendeltetését, az évszázadok során mindig képes volt fennmaradni, adaptálódni a változásokhoz, mind a Monarchia, mind a Köztársaság ideje alatt.¹⁹

II. Umberto király 1946. június 13-án a Quirinale-palota díszudvarában felmentette a Corazzieri katonáit a Monarchiára tett esküjük alól. A király gárdáját ezután „3° Squadrone Carabinieri a Cavallo”-vá (3. lovas csendőrsztag) alakították át, s hagyományos egyenruhájától is megvált. Luigi Einaudi, a köztársasági elnök 1948 és 1955 között újra megalapította a „Squadrone Carabinieri Guardie”-t. 1965-ben az egységet „Comando Carabinieri Guardie del Presidente della Repubblica”-ra (a Köztársasági Elnöki Gárda Csendőr Parancsnoksága), majd 1990-ben „Reggimento Carabinieri Guardie della Repubblica” névre keresztelték. Ezt követően az Olasz Köztársaság elnökének méltóságteljes őrsége 1992. december 24-én hivatalosan visszavette a régi nevet, a „Reggimento Corazzieri”-t.²⁰

Ami a toborzást illeti, a *corazziereket* a csendőrség katonái közül választják ki (jelenleg legalább egy év csendőrségi állomáson eltöltött szolgálat az alapvető követelmény), akik megfelelnek a különleges erkölcsi és fegyelmi követelményeknek, valamint magas termetűek és harmonikus testfelépítéssel rendelkeznek. Az aspiránsoknak legalább 1,9 m testmagasságot kell elérniük, habár az elmúlt 5 évben az általános átlagmagasság-növekedést figyelembe véve legalább 195 cm volt a tendencia. Számos *corazziere* manapság meghaladja a 2 métert is. Lényeges szempont, hogy az impozáns magassághoz a testalkat is megfelelően esztétikus legyen, amely ügyességgel és atletikussággal egészül ki. Ezen tulajdonságok azok, amelyek lehetővé teszik, hogy a katona a lehető legjobban végezze el mindazokat a feladatokat, amelyekért felelős (megjelenés lóháton, motoron és gyalogosan, a statikus testtartás fenntartása órákon át; önvédelem és lövészet).²¹

A laktanya, amely a Corazzieri Ezred székhelye, a Santa Susanna-templomhoz csatolt kolostoregyüttes része. Nevét Alessandro Negri di Sanfront²² őrnagyról kapta, aki a csendőrszázadok parancsnoka volt a történelmi Pastrengo parancsnokságon az első szabadságharc idején. A laktanya nyitott a civil lakos-

¹⁹ Lásd: https://palazzo.quirinale.it/corazzieri/corazzieri_en.html

²⁰ Lásd: <https://palazzo.quirinale.it/corazzieri/corazzieri.html>

²¹ Lásd: www.rainews.it/photogallery/2022/01/i-corazzieri-la-guardia-del-capo-dello-stato-ac6372ed-572e-4583-9403-6c3808f3293f.html

²² Lásd: www.carabinieri.it/arma/curiosita/non-tutti-sanno-che/n/negri-di-sanfront-alessandro

ság számára is, hiszen lehetőséget biztosítanak vezetett látogatásokra, amelyek során megmutatják az istállókat és a lovardát, a nyereggyárat, a régi motor-kerékpár-csarnokot, a San Giorgiónak szentelt kápolnát, a Corazze folyosót, ahol a történelmi sisakokat és páncélokat tartják, valamint a transzparenszeket és a Corazzieri történetének legjelentősebb szimbólumait.²³

Napjainkban a Corazzieri Ezred a Csendőrhadtest különleges egysége, amelyet a köztársasági elnökség alárendeltségében állítottak fel, és annak főhatósága alá helyeztek. A Corazzieri Ezred az egyetlen rendőri erő, amely a Palazzo del Quirinale területén működik, ahol igazságügyi rendőrségi, katonai rendőrségi és közbiztonsági feladatokat lát el. A Corazzieri feladatai közé tartozik a köztársasági elnök személyi védelme, a díszőrségi feladatok ellátása, az elnöki rezidenciák őrzése, az államfők díszkísérete állami és hivatalos látogatásokon, valamint a képviseleti szolgálat.²⁴ A Corazzieriben szolgálatot teljesítő katonák a Budapest Helyőrség Dandár állományában levő díszelgő feladatot teljesítő állományhoz hasonlóan széles körű feladatokat látnak el, amelyek különleges képességeket igényelnek.

Mivel az ezred az olasz állami elit, kiváltképp a köztársasági elnök magántestőrségeként funkcionál, így napi feladatai nagy része a Quirinale-palotában zajlik. A Quirinale-palotáról²⁵ tudni érdemes, hogy történelmi épület Rómában, s hogy az Olasz Köztársaság elnökének három jelenlegi hivatalos rezidenciájának egyike a nápolyi Villa Roseberyvel és a Tenuta di Castelporzianoval együtt. A Quirinale-palota a Quirinale-dombon található, amely Róma hét dombja közül a legmagasabb a köznyelvben Monte Cavallónak nevezett területen. Harminc pápa, négy olasz király és az Olasz Köztársaság tizenkét elnökének rezidenciájaként szolgált.²⁶ A turisták és a polgárok egyik legjobban várt pillanata az őrségváltás, amelyet a Corazzieri, a világ egyik legrangosabb és leglátványosabb fegyveres kísérelője hajt végre a Vám- és Pénzügyőrség Zenekara kíséretében.²⁷

A Quirinale-palotában a köztársasági elnök személyéhez köthetően a Corazzierit az alábbi feladatok ellátásával bízták meg:

- a köztársasági elnök és az esetleges hatóságok és vendégek védelme;

²³ Lásd: <https://palazzo.quirinale.it/corazzieri/caserma.html>

²⁴ Lásd: www.rainews.it/photogallery/2022/01/i-corazzieri-la-guardia-del-capo-dello-stato-ac6372ed-572e-4583-9403-6c3808f3293f.html

²⁵ Eredeti megnevezés olasz nyelven: Palazzo del Quirinale.

²⁶ POLITANO 2011.

²⁷ Lásd: www.turismoroma.it/en/places/quirinale-palace-and-square

- felügyelet, védelem és biztonság állami látogatások, hivatalos látogatások és meghallgatások során;
- felügyelet a kiemelt védelmet igénylő belső területeken;
- a postai küldemények, csomagok és borítékok ellenőrzése és visszanyerése speciális berendezésekkel;
- a videós megfigyelő rendszer ellenőrzése és kezelése;
- a belső rendőrségi szerepkör ellátása;
- a Köztársasági Elnökség Főtitkárságának szükségleteivel összefüggő tájékoztatási feladatok.²⁸

A Corazzieri Ezred feladatrendszere közel 700 éves története során nem változott, csak az idő előrehaladtával kiegészült, bővült a szükséges képességek köre, vagyis a modernizálódó világhoz való alkalmazkodás szemmel látható, ám az eredeti rendeltetése a hagyományoknak megfelelően megmaradt.

Összegzés

Egy 21. századi modern társadalom, politikai rendszer és döntéshozó hatalom életének alapvető eleme a társadalmi nyilvánosság, a társadalmi reprezentáció, amelynek alappillérei a hagyományok, a protokoll (az állami és a katonai egyaránt). A nemzeti összetartozás a közös emlékezésen alapulva helyeződik szilárd alapokra, amelyhez a nyilvánosság számára elérhető állami események biztosítanak alkalmat.

Mind hazánkban, mind az Olasz Köztársaságban elengedhetetlen szerepet kap a katonaság a közös nemzeti identitás és értékek erősítésében. Magyarországon a Magyar Honvédség vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár 32. Nemzeti Honvéd Díszegység állománya, az Olasz Köztársaságban a csendőrségből válogatott elit, a Corazzieri Ezred látja el az állami protokollhoz kötődő katonai díszelő és ceremóniális feladatokat.

Az MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár és a Corazzieri katonáinak napi feladatvégzése sok esetben átfedésben van egymással. Az alapvető díszelő és reprezentációs társadalmi megjelenések mellett kiemelt feladatok – bár eltérő mértékben – a köztársasági elnök személyi védelme, valamint a Köztársasági Elnöki Hivatal protokolláris és tényleges őrzése. Széles körű

²⁸ Lásd: www.carabinieri.it/arma/curiosita/i-corazzieri_new/e-oggi/i-compiti

feladataik, történelmi múltjuk s ebből fakadó hagyományaik méltán feljogosítják mind a két nemzet katonai szervezetét, hogy a társadalom számára kiemelt fontosságú szereplőként tekintsünk rájuk.

Felhasznált irodalom

2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv>
- Az I. világháborútól napjainkig [é. n.]. Online: <https://harminckettesek.webnode.hu/ezredtortenet/i-vilaghaborutol/>
- GÁSPÁR Katalin szerk. (2013): „Életünket és vérünket”. *MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár*. Budapest: Zrínyi.
- HOPPÁL Mihály (2017): Etnopolitika, lokális hagyomány és nemzetépítés. *Zempléni Múzsá*, 17(1), 5–10. Online: http://epa.oszk.hu/02900/02940/00065/pdf/EPA02940_zempleni_muzsa_2017_01_005-010.pdf
- ILLÉSFALVI Péter (2023): A Mária Terézia-laktanya névadásához. *Magyar Nemzet*, 2023. szeptember 15. Online: <https://magyarnemzet.hu/velemenyt/2023/09/a-maria-terezia-laktanya-nevadasahoz>
- Laktanyatörténet. M. kir. gyalogsági laktanya a Budaörsi úton* [é. n.]. Online: <https://harminckettesek.webnode.hu/laktanyatortenet/>
- M. TÓTH Mihály [é. n.]: *A Petőfi Sándor laktanya 100 éve. Epizódok egy honvéd gyalogsági kaszárnya történetéből*. Budapest: Magyar Honvédség vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár.
- NYÍRI Kristóf (1994): *A hagyomány filozófiája*. Budapest: T-Twins.
- POLITANO, Antonio (2011): *Dentro il Quirinale, la casa degli italiani*. Online: https://web.archive.org/web/20161020214512/www.nationalgeographic.it/dal-giornale/2011/01/02/foto/quirinale_la_casa_degli_italiani-156832/3/
- SZEGEDI Péter (2016): *Egy nonprofit szervezet értékeinek közvetítése tömegkommunikációs csatornákon keresztül. Tanulmány a Magyar Honvédség hagyományainak, jelképeinek, tradícióinak, értékeinek közvetíthetőségéről*. Szeged: [k. n.].
- VASTAGH László (2011): Budapest háziezredére emlékeztek. *Honvédelem.hu*, 2011. január 24. Online: <https://honvedelem.hu/hirek/honvedelmi-miniszter/budapest-haziezdere-emlekeztek.html>

Weblapok

<https://bhd.honvedseg.hu/szervezeti-elemek/>

<https://palazzo.quirinale.it/corazzieri/caserma.html>

<https://palazzo.quirinale.it/corazzieri/corazzieri.html>

https://palazzo.quirinale.it/corazzieri/corazzieri_en.html

www.carabinieri.it/arma/curiosita/i-corazzieri_new/e-oggi/i-compiti

www.carabinieri.it/arma/curiosita/non-tutti-sanno-che/n/negri-di-sanfront-alessandro

www.rainews.it/photogallery/2022/01/i-corazzieri-la-guardia-del-capo-dello-stato-ac6372ed-572e-4583-9403-6c3808f3293f.html

www.turismoroma.it/en/places/quirinale-palace-and-square

https://webtar.kozadat.hu/webfarm/anybody/mhbhd/tev_muk_adat/alaptev

Gémesi Géza¹

Dezinformáció és propaganda az Iszlám Állam (ISIS) terrorszervezet kommunikációs stratégiájában

Bevezetés

Mi az a propaganda?

A propaganda az Oxford English Dictionary szerint „az információ vagy az ötletek rendszerezett terjesztése egy érintett fél által, különösen tendenciózus módon, annak érdekében, hogy elősegítsen vagy beépítsen adott hozzáállást vagy reakciót”.²

Robert Cole szerint a propaganda azt jelenti: „Bármilyen rendszerezett kísérlet a vélemény széles körű befolyásolására. Ez olyan kommunikációs forma, amely arra törekszik, hogy elősegítse vagy gátolja a hozzáállásokat egy szervezet, egyén vagy ügy előmozdítása vagy károsítása érdekében. A propaganda szándékos terv alapján halad előre számított hatások érdekében. Általában tömegközönséghez szól tömegmédián keresztül, vagy különleges közönséget és médiát céloz, amely hozzáférést biztosít a tömegvéleményhez.” A propaganda az információ kiválasztásának, rendezésének és bemutatásának folyamata a kívánt közönségi reakciók kiváltása érdekében – olyan reakciók kiváltása érdekében, amelyek nem feltétlenül racionálisak vagy felelősségteljesek.³

Jack C. Plano és Milton Greenberg szerint a propaganda olyan kommunikáció, amely adataink gondos kiválasztásával és manipulálásával adott csoport vagy közönség gondolkodását, érzelmeit vagy cselekedeteit igyekszik befolyásolni. A politikai tudós Harold D. Lasswell szerint a propaganda „a szándékosan egyoldalú állítások készítése tömegközönségnek”. Michael Balfour, egy brit propagandista

¹ Vezető kiemelt főoszt, HM Portfóliókezelő Főosztály, doktorandusz, NKE HDI; e-mail: gemesi.geza@hm.gov.hu; ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6903-3937>

² Lásd még: www.oed.com/dictionary/propaganda_n?tab=meaning_and_use#28217086

³ COLE 1998: 621.

a II. világháború idején a propagandát úgy definiálta mint „az emberek olyan következtetésekre való ösztönzésének művészetét, amelyeket az adatok vizsgálata nélkül hoznak meg”.

A propaganda megjelenése visszavezethető az írástudás előtti időkre. Magához a szóhoz általában negatív konnotációk kapcsolódnak, a köznyelvben a jelente rokon a hazugsággal, a féligazsággal, illetve a manipulatív, félrevezető állításokkal. Mindemellett elmondható, hogy napjaink vezető hatalmai nagymértékben támaszkodnak a propagandára, hogy megszerezzék a közvélemény támogatását politikáikhoz, különösen háborús időkben.

Egyes elemzők a propagandát „fehér” és „fekete” kategóriába sorolják. Az előbbi a modern demokráciák által terjesztett propagandára utal. Meghatározása szerint ez a fajta propaganda bemutatja a tényeket és őszintén közli eredetüket, és akár a közszolgálati fogalomkörébe is sorolható. Ezzel ellentétben a „fekete” propaganda hamis információkat vagy félrevezető állításokat tartalmaz, meg nem határozható forrásokból.

Az Iszlám Állam (ISIS) terrorszervezet felemelkedése és bukása

Az Iszlám Állam – más néven ISIS, ISIL vagy Daesh – az al-Káida iraki szárnyának (a továbbiakban: AQI) maradványaiból alakult ki 2004-ben. Kezdetben az al-Káida helyi ágaként működött, létrehozójának és első vezetőjének Abú Muszab az-Zarkávit tekinthetjük.

2006-ban Zarkávit egy amerikai légi támadásban ölték meg, majd az AQI átnevezte magát Iszlám Állammá Irakban (a továbbiakban: ISI). A szervezet 2007-től, az Egyesült Államok csapatainak regionális megerősítése után néhány évig rejtőzni kényszerült, de 2011-ben ismét előtűnt. A következő évek során, az instabilitás növekedését kihasználva Irakban és Szíriában, folyamatosan növelte támadásainak számát és létszámát. A szervezet által alkalmazott válogatás nélküli erőszak miatt, amely mind a szunnita, mind a siita muszlimokat érintette, bizonyos szunnita törzsek az Egyesült Államok támogatásával fegyvert fogtak az ISI ellen. 2010-ben az ISI-t földalatti szervezetté kényszerítették. Ugyanebben az évben Abú Bakr al-Bagdadi vette át az ekkorra már súlyosan legyengült szervezet vezetését. Amikor a polgárháború Szíriában 2010-ben fel lángolt, al-Bagdadi stratégiai fontos döntést hozott arról, hogy jelenlétet alakítson ki Szíriában (az al-Káida szíriai ága ezentúl Dzsabhat an-Nuszra, an-Nuszra Front néven volt ismert). Az an-Nuszra Front katonai sikereinek köszönhetően

megerősödött a fegyverek és a pénzügyi források Irakba áramlása.⁴ A csoport nevét 2013-ban változtatta meg „Iszlám Állam Irakban és Szíriában (ISIS)” elnevezésre. Az ISIS 2014 júniusában offenzívát indított Moszul és Tikrit ellen. Június 29-én az ISIS akkori vezetője, Abú Bakr al-Bagdadi bejelentette a kalifátus létrehozását, amely a szíriai Aleppótól Irak Diyala tartományáig terjed, és átnevezte a csoportot Iszlám Állammá.

Az Egyesült Államok vezette koalíció légi csapásokat indított az ISIS iraki létesítményei ellen 2014. augusztus 7-én, majd a következő hónapban kiterjesztette a műveleteket Szíriára is. Október 15-én az Egyesült Államok elnevezte a műveletet *Operation Inherent Resolve*-nak. A következő év során az USA több mint 8000 légi csapást hajtott végre Irakban és Szíriában. Az ISIS komoly veszteségeket szenvedett el a török határon dülő harcokban, és 2015 végére az iraki erők visszafoglalták Ramadit, azonban a terrrorszervezet továbbra is tartotta Rakkát, és sikerült területeket szereznie Aleppó környékén.

2015-ben az ISIS-nek nyolc másik országra sikerült kiterjesztenie hálózatát. Támogatói és tagjai egyre gyakrabban hajtottak végre támadásokat az általuk kalifátusnak nevezett terület határain túl. Októberben az ISIS egyiptomi ága egy orosz repülőgépet robbantott fel, 224 ember halálát okozva, majd 2015. november 13-án Párizsban az összehangolt támadások sorozatában 130 halt meg és több mint 300 szenvedett sérülést. 2016 júniusában egy, az ISIS támogatására felkűdő fegyveres férfi legalább 48 embert ölt meg egy éjszakai klubban, az USA területén, a floridai Orlandóban.

2017 decemberére az ISIS kalifátusa területének 95 százalékát elvesztette, beleértve Moszult (Irak második legnagyobb városát) és az észak-szíriai Rakkát, amelyet korábban a kalifátus fővárosának neveztek ki. Az iraki miniszterelnök, Haider al-Abadi 2017 decemberében bejelentette, hogy az ISIS iraki csoportját legyőzték. A szervezet azonban továbbra is aktív maradt más földrajzi térségekben, beleértve New Yorkot is.

2018-ra az ISIS elleni hadműveletek fókusza Szíria keleti felére tolódott, a kurdok és a Szíriai Demokratikus Erők (a továbbiakban: SDF) USA által támogatott koalíciója folyamatosan foglalta vissza az ISIS kulcsfontosságú pozícióit. 2018. december 14-én az SDF elfoglalta Hajin várost. Hajin elesése után az ISIS területe néhány falura korlátozódott az Eufrátesz mentén, az iraki határhoz közel.

2018. december 19-én Donald Trump kijelentette, hogy az ISIS-t legyőzték, és hogy visszavonja az USA összes, mintegy 2000 katonáját, amely a SDF-et

⁴ COHEN–KAATI 2018.

támogatja Szíriában. Azonban a SDF folytatta offenzíváját, és 2019 februárjában megkezdte az ISIS-erők végső ostromát Bágúzban, amely a terrorszervezet utolsó komolyabb pozíciója volt. Bágúz 2019 márciusában elesett, hivatalosan véget vetve a kalifátus területi terjeszkedésének. Az ISIS al-Bagdadi-korszaka 2019. október 26-án ért véget, amikor a vezért egy észak-szíriai amerikai rajtaütés során megölték.⁵

Az ISIS propagandatevékenységének szervezeti háttere

Az ISIS tevékenysége során hírhedté vált brutális módszerei miatt. Ennek ellenére a nyugati demokratikus országokból meglepően sokan csatlakoztak a szervezethez – 2011 és 2015 között hírszerzési jelentések szerint az USA-ból és Európából összesen több mint 4500 állampolgár állt az ISIS szolgálatába. A csatlakozók közül sokan viszonylag felszínes tudással rendelkeztek az iszlámról, azonban csalódottak voltak a társadalomban, és más célokat kívántak találni, mint a hagyományos nyugati értékek elérése. Ennek a sikernek fontos feltétele a terrorszervezet kifinomult és hatékony propagandatevékenysége volt.

Az ISIS által felépített Twitter-fiókok elsősorban az izolált nyugati fiatalokat vonzották be, felsőbbrendű célok kijelölésével, a bajtársiasság témájával. Vizuálisan és érzelmileg vonzó videókkal és képekkel ábrázoltak egy olyan utópikus társadalmat, ahol az összes szunnita jólétben él.⁶

Az ISIS propagandagépezete működése során különböző jeleket mutatott a korábbi terrorista szervezetektől, mind kifinomultságában, mind tartalmában és terjesztési mechanizmusában. Az ISIS-nek két, propagandával foglalkozó részlege volt aktív, az Al-Hayat Média és a Mu'assassat al-Furqan. Az előbbi a toborzásra és az idillikus társadalom bemutatására összpontosított, míg az utóbbi a félelem terjesztésére fókuszált. Ezek a szervezetek meghatározó szerepet játszanak az ISIS-en belül. Egy ISIS-támogató szerint: „A szervezet médiával foglalkozó tagjai fontosabbak, mint a katonák, és a havi jövedelmük magasabb.” A szervezetnek számos korábbi, a média területén dolgozó személy a tagja, akik járatosak a videók szerkesztésében és a grafikai tervezésben. 2015-ben a legfelső médiavezető egy 36 éves, Abu Amr al-Shami nevű szíriai személy volt, de több nyugati személy is magas pozíciót töltött be a rendszer-

⁵ *Timeline: The Rise, Spread, and Fall of the Islamic State* 2019.

⁶ GERSTEL 2016.

ben, például az egykori német rapper, Deso Dagg, aki haláláig kulcsfontosságú szerepet játszott az Al-Hayat Média szervezetén belül.⁷ Katie Cohen és Lisa Saati meglátása szerint az ISIS sokoldalú, de viszonylag zárt médiaszervezet, amelyhez nehéz hozzáférni és feltérképezni, mivel folyamatos változáson megy keresztül. Médiaszervezetének alapjait 2006-ban fektették le, amikor az (akkor még) ISI létrehozta az al-Furqan Média Intézetet.

Daniel Milton egyes megszerzett AQI/ISIS-dokumentumok alapján készült jelentése ismerteti a terrorszervezet médiatevékenységének szervezeti hátterét. A dokumentumokból nyilvánvalóvá válik, hogy jelentős időt és erőforrásokat fektettek a szervezet médiaműveleteibe. A dokumentumok rávilágítanak a médiatevékenység igen merev és hierarchikus szervezeti struktúrájára, amelynek fő vonása a központi szervezet által a helyi ügynökségek felett gyakorolt erős kontroll volt. A médiaszervezet felépítése erősen hasonlított a nyugati vállalatokéra, illetve kormányhivatalokéra. Az al-Furqan mellett, amely broszúrákat, filmeket, plakátokat és tartalmat készített az internetre és hivatalos nyilatkozatokhoz, az ISIS központilag szervezett médiaegységei közé tartozik a kalifátuson belüli videókat publikáló al-Hayat, valamint az al-Bayan rádióhálózat.⁸ Az al-Hayatot az Egyesült Államok külügyminisztériuma 2019-ben terrorszervezetté nyilvánította. Jelen tanulmány alapját képező vizsgálódásom az al-Hayat részéről az utolsó propagandaaktivitást 2020. július 26-áról lelte fel: a szervezet egy angol és arab nyelven elérhető videót tett közzé, *Incite the believers*, azaz *Bátorítsd a hívőket* címmel, amelyben gyűjtogatásos terrorcselekmények elkövetésére buzdítja követőit.⁹ Az al-Furqan utolsó fellelhető videóját 2019. április 29-én tette közzé, amelyben az azelőtt öt éve nem látott Abú Bakr al-Bagdadi elismeri a szíriai Bágúzbán elszenvedett vereségüket, ugyanakkor még sokáig tartó háborút helyez kilátásba, és utal a 2019 húsvétján elkövetett Srí Lanka-i merényletre, amely több mint 250 ember életét követelte.¹⁰ Az al-Furqan hangfelvételt még 2022. április 17-én is tett közzé, amelyben a szervezet szóvivője, Abu Mohar al-Muhajir felszólította a híveket az Idlibben az amerikai erők által kiiktatott

⁷ GERSTEL 2016.

⁸ MILTON 2016.

⁹ <https://twitter.com/JihadoScope/status/1287418994694201351?lang=hu>

¹⁰ KARAM 2019.

Abú Ibráhím al-Hásimí al-Kurasí, valamint a korábbi szóvivő, a szintén elesett Abú Hamza al-Muhádzsir megbosszulására.¹¹

A szervezetsoport részeként az Aynad alapítvány főként *nasídeket*, azaz hagyományos arab *a capella* dalokat publikál. Az ISIS-re jellemző a saját nasídek írása és készítése, amelyek a forradalmi dalok szerepét töltik be. Az énekek szövege leginkább a dzsihád, a kalifátus dicsőségével foglalkozik, vagy az al-Bagdadihoz tett hűségnyilatkozatot tartalmazza. A dalokat az al-Bayan rádióhálózaton keresztül sugározzák, de filmanyagok zenei aláfestéseként is használják. A jelen írásban elemezett anyag nagy részét az 2014-ben alapított al-Hayat állítja elő, amely angol, német, francia és orosz nyelven gyárt különféle anyagokat. Szintén az al-Hayat állítja elő a *Dabiq*, a *Dar al-Islam* és a *Rumiyah* című magazint, amelyek célcsoportja a nemzetközi muszlim közönség.¹²

Charlie Winter szerint idővel a médiatevékenység szervezeti háttérében jelentős decentralizálódás volt megfigyelhető: 2016-ban körülbelül a termelt médiatartalom háromnegyede a harminc hivatalos régiós iroda valamelyikéből származott. Ezenkívül – a hivatalosan jóváhagyott propaganda mellett – jelentős mennyiségű anyagot egyéni követők vagy követői csoportok hoztak létre. Az egyének által készített propaganda kívül esik a szervezet ellenőrzésén. Ugyanakkor a bőséges mennyiségű nyersanyag rendelkezésre állásával az ISIS megkönnyíti az egyének számára a saját propaganda készítését, ami mind a szervezet, mind követői részére előnyös.¹³

Bryan Schatz tanulmánya szerint a nyugati országokból származó csatlakozók által hozott tudás, tapasztalat rendkívül sokat jelent abból a szempontból, hogy az ISIS milyen minőségű médiaanyagot képes gyártani és terjeszteni – meglátása szerint az ISIS anyagai sokkal jobb minőségűek, mint amelyeket korábban az al-Káida valaha is képes volt előállítani. A legfeltűnőbb jellemzője az ISIS propagandájának az extrém és időnként szándékosan koreografált erőszak túlzott használata. A James Foley lefejezéséről készített 2014-es videótól kezdve az ISIS sok hasonló felvételt rögzített kivégzésekről 2014-ben és 2015-ben. Bár a lefejezéseket bemutató videókat a szervezet elődei Irakban már terjesztették, nem volt új jelenség, az ISIS felvételei jelentősen különböztek a korábban látott homályos DVD-ktől. Az interneten hamarosan gondosan elkészített produciók jelentek

¹¹ *ISIS announces campaign to avenge the death of its former leader and spokesman. The Meir Amit Intelligence and Information Center.*

¹² COHEN–KAATI 2018.

¹³ WINTER 2015.

meg, amelyekben professzionálisan rögzített, szinkronizált tömeges lefejezések voltak láthatók, és ezek tették világhírűvé a terrorista csoportot.¹⁴ Oszáma bin Ládén egykori videói képminőségben, vágásban és tartalomban is elmaradnak az Iszlám Állam által készített, gyakran egyóránál is hosszabb, akár hollywoodi minőségű tartalmaktól, amelyek az ISIS által elért győzelmeket és az ezáltal biztosított jólétet mutatják be. Előfordult, hogy fogságba esett nyugati médiamunkásokat kényszerítettek arra, hogy a szervezet propagandavideóinak elkészítésében vegyenek részt, mint például John Cantile esetében vagy – az egyébként szintén vizuálisan jól összeállított folyóirat – a *Dabiq* vonatkozásában, amelyben többször szerepeltek nyugati újságírók által írt cikkek.¹⁵

A propaganda terjesztésére szolgáló online felületek

A szervezet üzenetei terjesztésének bevett gyakorlata a közösségi médián keresztül, hogy ugyanaz a tartalom egyszerre több különböző csatornán terjedt: például egy blogbejegyzést megoszthattak a Twitteren (jelenleg X) és a Facebookon, vagy egy magazin hivatkozását egy fórumon tették közzé. Mindemellett a terjesztésre használt csatornákat idővel meg is változtatták. 2015 környékén az ISIS követői körében a Twitter volt a legnépszerűbb közösségi médiafelület. A *The Guardian* jelentése szerint a 2016 augusztusát megelőző hat hónapban a cég 235 000 olyan fiókot zárt le, amely megsértette annak terrorizmus és erőszakos fenyegetések terjesztésére vonatkozó irányelveit.¹⁶ A ISIS médiamunkásai ennek elkerülésére alkalmazni kezdték a „hashtagelést”, amely lehetővé tette a követőknek, hogy ne egyes felhasználókat, hanem kulcsszavakat keressenek. Az Iszlám Állam elsődlegesen a saját nevére, illetve tevékenységére vonatkozó hashtageket használt (#IS, #Islamicstate, #khilafah és #ISIS), de később összefüggéstelen, illetve más, népszerű médiaentitásokra vonatkozó hivatkozásokat is alkalmazott: 2016 januárjában a #justinbieber hashtaggal próbálták megszólítani Justin Bieber körülbelül 74 millió követőjének egy részét egy olyan fiókkal, amely az IS videóit mutatta,¹⁷ ugyanígy a *Black Lives Matter* (BLM) mozgalom

¹⁴ COHEN–KAATI 2018.

¹⁵ SCHATZ 2015.

¹⁶ WOOLF 2016.

¹⁷ AAP 2016.

tevékenységének csúcspontján a #blacklivesmatter hashtaggal is megkísérelték elérni az afroamerikai muszlimokat.¹⁸

A RAND Corporation terrorizmus- és közösségimédia-szakértője szerint 2016-tól a Twittert többé-kevésbé felváltotta a Telegram nevű üzenetküldő szolgáltatás. Ennek oka, hogy a Twitter, más fő platformokkal együtt, mint például a Facebook és az Instagram, a 2016-ot követő években különösen igyekezett eltávolítani az ISIS-fiókokat, kiszorítva a csoportot az alkalmazásból. 2016 augusztusában a Twitter azt nyilatkozta, hogy az azt megelőző évben 360 ezer terrorizmushoz kapcsolódó fiókot távolított el. Bár a Telegram is fellépett az ISIS által működtetett csatornák ellen – 78-at zárt le a 2015-ös párizsi támadások után, és azóta folyamatosan is szorítja vissza a csatornákat –, erőfeszítései nem tűnnek összehasonlíthatóknak más platformokéval, amelyek praktikusabbá teszik az alkalmazást a terroristacsoportok számára.¹⁹ A Minerva Research Initiative kutatása szerint 2019-ben már a Telegram volt az ISIS elsődleges platformja, ami főként a cég állami szereplők (rendőrség, terrorelhárítás) betekintését korlátozó ügymenetének tudható be.²⁰

A Facebookot és az ask.fm-et is gyakran használták a propaganda terjesztésére, de az ISIS-barát fiókokat naponta bezárták, mivel a tartalom megsértette a felhasználói feltételeket. Egy másik módja a propaganda terjesztésének a blogokon keresztül figyelhető meg, különösen a Tumblr-n, amely a képi tartalomra összpontosító blogformátum. A Tumblr-t főként névtelenül használják fiatalok szórakoztató képek terjesztésére. Linda Dayan dzsihadizmuskutató 2015-ös megfigyelése szerint az ISIS-propagandának könnyebb átjutni a Tumblr-n keresztül, mint a nagyobb platformokon, mivel a Tumblr kevesebb erőforrással rendelkezik: több mint 200 millió blog moderálására mindössze 318 alkalmazottat tartott fenn.²¹

2014-ben az ISIS létrehozta az al-Battar médiaezredet, amely célja kifejezetten az ISIS-propaganda terjesztése, a médiakampányok koordinálása volt. Emellett az ISIS területén kívül nagyszámú szimpatizáns van, aki online videomegosztással foglalkozik, és közvetlen kapcsolatban áll a későbbi potenciális csatlakozókkal. Az al-Battar ezred és a külföldi szimpatizánsok egyesített létszáma az ISIS hatalmának csúcán elérhette a 3000 főt is, akik képesek voltak

¹⁸ IDINO–HUGHES 2015.

¹⁹ TAN 2017.

²⁰ BLOOM 2019.

²¹ PRUCHA 2016.

naponta akár 90 ezer tweet előállítására is. Mivel a szimpatizánsok nagy része nem az Iszlám Állam által megszállt területeken tevékenykedett, a terrorszervezet ellen küzdő koalíció légi csapásai csak korlátozottan tudták megakadályozni az általuk folytatott médiatevékenységet.

Az ISIS kombattánsainak jelentései azonnal feltöltődtek, és továbbítottak a közösségimédia-hálózatokon keresztül. A korábban alapított és működő terror-szervezetek médiatevékenysége meglehetősen merev szerkezeti keretek között zajlott, az ISIS felismerte a hálózatosodásban rejlő lehetőségeket, és rugalmas, decentralizált rendszert alakított ki, amelyet folyamatosan frissített és megújított.²² Erre példa egy Twitter-alkalmazás, amelyet a szervezet *Dawn of Glad Tidings* néven fejlesztett ki. Az applikáció lehetővé tette a felhasználóknak, hogy tweeteket posztoljanak közvetlen, manuális beavatkozás nélkül. Az al-Battar ezred tervezte a tweeteket, és az alkalmazás időzítési mechanizmus alapján koordinálta azokat, hogy elkerülje az algoritmusok észlelését. Az alkalmazás hatékonyan működött Moszul elfoglalása idején, és képes volt majdnem 40 ezer tweetet posztolni egyetlen nap alatt. Az applikáció automatizálásának köszönhetően a tweetek akkor is frissültek, ha az ISIS-szimpatizánsok nem voltak a készülékeik közelében. Ez az alkalmazás egyébként eltávolításáig a Google Play áruházban is elérhető volt.²³

A sikeres ISIS-propagandatevékenység kognitív háttere

Haroro Ingram szerint az összes ISIS-propagandaüzenet valamilyen módon kezeli az identitás, a válság és a megoldás tényezője közötti kölcsönhatás valamelyik aspektusát. Az elsődleges cél az, hogy közvetítse az érzést, hogy valamilyen válság vagy fenyegetés közeleg, azaz felkeltse a fenyegetettség érzését, amely stresszt vált ki. Úgy tűnik, a fenyegetettség érzékelése hajlamosabbá teszi az egyéneket arra, hogy erőszakos és drasztikus megoldásokat támogassanak.²⁴ A stressz alatt álló egyén nehezebben tud racionális maradni a tényekkel szemben, és inkább hajlamos gyors és abszolút megoldásokat keresni, amiből olyan totalitárius szervezetek profitálnak, mint az ISIS. Az ilyen szervezetek által átadni kívánt narratíva jellemzően a valódi iszlám fellazulását, a muszlimok

²² GERSTEL 2016.

²³ SALTMAN–WINTER 2014.

²⁴ TAJFEL 1982.

elleni támadásokat vagy diszkriminációt és a nyugati társadalmak által folytatott romlott, értelmetlen életmódot hirdetik.

A válság magában foglalja a megoldás szükségességét, amit a propaganda szintén bemutat. Ingram szerint a megoldás a saját csoport érdekében történő önfeladás és szolidaritás. A „valódi” iszlámért harcolókhöz való csatlakozással az egyének próbálják megtalálni a kiutat a jelentéktelen és megalázó életükből, amelyről állítják, hogy azt rájuk kényszerítették.²⁵ Az identitásépítő üzenetek célja meggyőzni a propaganda befogadóját arról, hogy a világot a „mi” és az „ők” alapján ketté lehet választani. A csoportidentitás létrehozásához szükség van egy másik csoportra, amely kontrasztként szolgál a sajátunkkal szemben. Más csoportok lekicsinylése a pozitív társadalmi identitás erősítésének módja lehet. Ez lehet egy út az elfogadás elnyeréséhez más csoporttagoktól is. Az ISIS mindenkit, aki nem hajlandó elfogadni az ideológiáját, gyalázatos kifejezésekkel illet, mint például „koszos kufár” (*murtadín* vagy *ráfida*).²⁶

Általánosságban véve nem határozható meg egyféle konkrét propaganda-üzenet, amely minden célcsoportra egyformán hat. Még a jól körülhatárolható demográfiai csoportokon belül is lehetnek egyéni különbségek, ami speciális stratégia alkalmazását igényli. A célcsoportokon belül megkülönböztethetők a potenciális követők, akiket meg kell győzni, illetve a lehetséges ellenfelek, akik felé fenyegető, illetve provokatív üzeneteket kell közvetíteni. Mivel az ISIS eddig az egyetlen olyan, földrajzi kiterjedéssel is rendelkező terrorszervezet, amely leginkább felismerte a globális médiahálózatok használatában rejlő lehetőségeket, felmerül a kérdés: hogyan befolyásolja a propaganda terjedését az online jelenlét és működés? A digitális csatornák működése többé már nem egyszerűsíthető le a klasszikus küldő-üzenet-befogadó modellre. Ehelyett a fogadó aktívan is részt vehet a folyamatban, az üzenet megosztásával, like-olásával, kommentelésével vagy tweetelésével, és ez az interaktivitás az, ami kiterjeszti az online radikalizálódás lehetőségeit.

A Jacques Ellul 1965-ben megjelent *Propaganda* című könyvében közölt elmélet a propagandatevékenység sikerességének okaira világít rá. Majdnem hatvan évvel a mű megjelenése után látható, hogy lényegében kialakult az a környezet, amelyet Ellul tökéletesnek vélt a propaganda terjedése szempontjából. Szerinte ugyanis a fő cél nem az új felfogások elterjesztése, hanem azon gondolati tartalmak erősítése, amelyek már most is léteznek. Ezt különböző pszichológiai

²⁵ INGRAM 2016.

²⁶ INGRAM 2016.

kutatások is megerősítik, amelyek szerint az egyén hajlamos inkább elhinni azt az információt, amely az alapvető hiedelmeivel megegyezik. A jelenséget megerősítési hajlandóságnak (*confirmation bias*) nevezik. Lényege, hogy az egyén maga keresi, és választja ki azokat az üzeneteket, amelyek megerősítik a véleményét. A propaganda ezen hajlandóság alapján úgy fejti ki hatását, hogy bizonyos gondolatok iránt fenntartja és fejleszti az egyén érdeklődését, míg az egyéb szempontokat, megközelítéseket fokozatosan kizárja, és ez az érdeklődési kör fokozatos szűkítéséhez vezet. Az egyén tehát fokozatosan elidegenedik azoktól a csoportoktól, amelyek más nézeteket vallanak. Az ebből eredő elszigetelődés előítéletességhez vezet más csoportokkal szemben, valamint az olyan ötletek és cselekedetek normalizálódásához, amelyeket a befogadó korábban szélsőségesnek tartott. Mindenekelőtt erősebben köti az egyént a kérdéses ideológiához. Az interneten könnyű elutasítani azokat az információforrásokat, amelyek ellentmondanak valaki saját véleményének, ami oda vezethet, hogy csak azokkal az érvekkel találkozik, amelyek támogatják már meglévő nézeteit, és megerősítik azokat. A propaganda működése végül így válik önfenntartóvá.²⁷

Másodszor, Ellul szerint a propaganda optimális működése érdekében azt minden egyéni életterületre irányítani kell, mind a magán-, mind a nyilvános életre, hogy teljesen körbevegye az egyént. A bennünk élő, velünk született megerősítési hajlandóság, együtt a világhálón hozzáférhető, gyakorlatilag végtelen mennyiségű információval, hozzájárul ennek az önfenntartó folyamatnak a létrehozásához.²⁸ Ellul érvelése szerint a mennyiség fontos, mivel az ismétlés, pontosabban egy bizonyos típusú üzenet állandó ismételtetése hosszú távon alakíthatja az egyén nézeteit. Ez nagyon jól érvényesül az ISIS online propagandájára.

Harmadszor, a propaganda fontos célja a küldő és a befogadó közötti szimbiózis létrehozása. A közösségimédia-felületek interaktivitása részben elmosta a határokat a befogadó és a küldő között, ami ezen szimbiózis erősödésének irányába hat. Brauer és Judd tanulmánya szerint azok az egyének, akik bizonyos időn át aktívan érvelnek adott nézet mellett, hajlamosak erősebb véleményt kialakítani, mint azok, akik passzívak maradtak a vitákban.²⁹ Ebből következően az aktív részvétel a propaganda terjesztésében erősítheti az egyénben azt a felfogást, hogy az üzenete helyes.

²⁷ SUNSTEIN 1999.

²⁸ COHEN–KAATI 2018.

²⁹ BRAUER–JUDD–GLINER 1995.

Következtetések

A fentiekben elemeztem az ISIS propaganda- és médiastratégiáját, valamint azt, hogy hogyan használja ezeket az eszközöket a radikalizálódás elősegítésére és az egyének meggyőzésére. Az ISIS célja, hogy a közvetített üzenetek révén a fenyegetettség érzését keltse, válságot idézzon elő, és megoldásként a csoportba való csatlakozást ajánlja fel. A propaganda alapvetően arra épül, hogy az identitásépítés, a válságkezelés és a megoldás közötti kölcsönhatásra hatást gyakoroljon, ezáltal hozzájáruljon az egyének radikalizálódásához.

A médiastratégia kulcsfontosságú elemei közé tartozik az online tér kihasználása és az interaktív közösségimédia-felületek használata, amelyek lehetővé teszik az üzenetek gyors terjedését és az interakciót a követőkkel. Az ISIS figyel arra, hogy a tartalom eljusson a célcsoportokhoz, legyen szó akár saját videókról, szöveges üzenetekről vagy a válságokról szóló narratívákról. Az üzenetek és tartalmak professzionális minősége, valamint az esztétikai és érzelmi hatások célzott használata hozzájárul ahhoz, hogy a propaganda hatékonyan elérje, és befolyásolja a befogadókat.

A következetesség és az ismétlés elve jelentős szerepet játszik a propaganda hatékonyságában, mivel ezek az elemek hozzájárulnak az üzenetek mélyebb befogadásához és emlékezetességéhez. A propagandastratégia figyelembe veszi az egyének megerősítési hajlandóságát (*confirmation bias*), és ezt kihasználva olyan információkat közöl, amelyek megerősítik a már rögzült nézeteket, ezáltal növelve az egyének affinitását a csoport iránt.

Az ISIS által alkalmazott propaganda- és médiastratégia kifejezi az információs háború modern, technológiailag fejlett formáját. Az egyre szélesebb körben elérhető online médiafelületek és a közösségimédia-plafórmok lehetővé teszik, hogy a szervezet hatékonyan eljuttassa üzeneteit világszerte, és aktívan bevonja a követőket a terjesztési folyamatba.

Végül, az elemzéssel meg kívántam mutatni, hogy a propaganda és a radikalizálódás összetett összefüggéseket tartalmaz, és az elérni kívánt célok elérése érdekében a szervezet rugalmas, dinamikus és sokszínű médiastratégiát alkalmaz. A tanulmány által kifejtett elemzés és a megfigyelések segítenek megérteni, hogy hogyan működik az ISIS propaganda- és médiatevékenysége, és miként befolyásolja az egyéneket és a társadalmat.

Felhasznált irodalom

- AAP: Islamic State Hijack Justin Bieber Hashtag to Try and Spread Graphic Video About the Terror Group. *News.com.au*, 2016. január 22. Online: www.news.com.au/technology/online/hacking/islamic-state-hack-justin-bieber-hashtag-to-try-and-spread-graphic-video-about-the-terror-group/news-story/fdccc50b8a87f09aa14f77c0fc7d4816
- BLOOM, Mia (2019): *Telegram and Online Addiction to Terrorist Propaganda*. Minerva Research Initiative. Online: https://minerva.defense.gov/Owl-In-the-Olive-Tree/Owl_View/Article/1859857/telegram-and-online-addiction-to-terrorist-propaganda/
- COHEN, Katie – KAATI, Lisa (2018): *Digital Jihad: Propaganda from the Islamic State*. Online: www.foi.se/rest-api/report/FOI-R—4645—SE
- COLE, Robert (1998): *Propaganda*. *Encyclopedia of Propaganda*. New York: M.E. Sharpe.
- GERSTEL, Dylan (2016): ISIS and Innovative Propaganda: Confronting Extremism in the Digital Age. *Swarthmore International Relations Journal*, (1), 1–9. Online: <https://twitter.com/JihadoScope/status/1287418994694201351?lang=hu>
- IDINO, Lorenzo – HUGHES, Seamus (2015): *From Retweet to Raqqa, Program on Extremism*. Online: <https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs5746/files/downloads/ISIS%20in%20America%20-%20Full%20Report.pdf>
- INGRAM, Haroro J. (2016): Deciphering the Siren Call of Militant Islamist Propaganda. *The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague*, 7(9), 3–45.
- ISIS announces campaign to avenge the death of its former leader and spokesman. *The Meir Amit Intelligence and Information Center*. Online: www.terrorism-info.org.il/en/isis-announces-campaign-to-avenge-the-death-of-its-former-leader-and-spokesman/
- KARAM, Zeina (2019): ISIS leader Baghdadi appears in video for the first time in 5 years. *Military Times*, 2019. április 29. Online: www.militarytimes.com/news/pentagon-congress/2019/04/29/isis-leader-baghdadi-appears-in-video-for-the-first-time-in-5-years/
- MILTON, Daniel (2016): *Communication Breakdown: Unraveling the Islamic State's Media Efforts*. Online: https://ctc.westpoint.edu/wp-content/uploads/2016/10/ISMedia_Online.pdf
- PRUCHA, Nico (2016): IS and the Jihadist Information Highway – Projecting Influence and Religious Identity via Telegram. *International Business Times*, 2016. május 23.
- SALTMAN, Erin Marie – WINTER, Charlie (2014): *Islamic State: The Changing Face of Modern Jihadism*. *Quilliam Foundation*, 2014. november.

- SCHATZ, Bryan (2015) Inside the World of Jihadi Propaganda Music. *Mother Jones and the Foundation for National Progress*, 2015. február. Online: www.motherjones.com/politics/2015/02/isis-islamic-state-baghdadi-music-jihad-nasheeds
- SUNSTEIN, Cass R. (1999): The Law of Group Polarization. *John M. Olin Program in Law and Economics Working Paper*, (91).
- TAN, Rebecca (2017): Terrorists' love for Telegram, explained. *Vox*, 2017. június 30. Online: www.vox.com/world/2017/6/30/15886506/terrorism-isis-telegram-social-media-russia-pavel-durov-twitter
- TAJFEL, Henri (1982): Social Psychology of Intergroup Relations. *Annual Review Of Psychology*, 33, 1–39. Online: <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.33.020182.000245>
- Timeline: the Rise, Spread, and Fall of the Islamic State (2019). *Wilson Center*, 2019. október 28. Online: www.wilsoncenter.org/article/timeline-the-rise-spread-and-fall-the-islamic-state
- WINTER, Charlie (2015): *The Virtual 'Caliphate': Understanding Islamic State's Propaganda Strategy*. London: Quilliam.
- WOOLF, Nicki (2016): Twitter Suspends 235,000 Accounts In Six Months for Promoting Terrorism. *The Guardian*, 2016. augusztus 16. Online: www.theguardian.com/technology/2016/aug/18/twitter-suspends-accounts-terrorism-links-isis

Horváth Dávid¹

Az álhír, vagyis a fegyvernek minősülő kommunikációs taktika mint aktuális hadtudományi kihívás

Előszó

Az álhír terminológiájának tisztázása fontos, hogy elkülönítsük a megtévesztés más módjaitól. De hol a helye a hibrid hadviselésben? Publikációmban erre hozok hazai, magyar, a koronavírussal kapcsolatos nemzetközi és az Amerikai Egyesült Államok és Kína közötti példát. Fontos kitérni arra is, milyen reziliencia, vagyis védekezési megoldások lehetségesek az álhírekkel szemben, és ebben az egyes aktoroknak, tehát szereplőknek milyen felelőssége van. A közösségi média terében az üzenet, a narratíva terjesztését nagy elérésű „bot”-ok, beépült álprofilok hálózatával erősítik fel, hogy a platform algoritmusa felkapott témaként ismerje fel, és még tovább erősítse terjedését. Vagyis melegágya az információs műveleteknek és a kiberhadviselésnek. Így az álhírek jelentős része visszavezethető egy-egy érdekkör narratívájának áltudományos anyagokon és megtévesztő híreken alapuló versenyére. Így alakulnak véleménybuborékok, amelyek terei a közösségi platformok, mert ezek táplálják a személyes meggyőződéseket és ezen keresztül az azonos narratívát követők táborokba rendeződését, ahol szinte mindenki a saját táborához beszél, kifejezetten az érzésekre hatva, legyen szó politikai, nemzeti vagy vallási csoportokról. Az álhíreket és az online megtévesztést mint a hibrid hadviselés, a befolyásolás, a megtévesztés eszközét vizsgálom.

A tanulmány felépítése

Dolgozatomban a vonatkozó szakirodalomból és kutatók definícióiból merítve igyekszem az álhír fogalmát tisztázni, és elhatárolni a megtévesztés más módjaitól,

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola; e-mail: david@netokracia.hu

valamint a nyelvi torzításoktól, amelyek ismertek az „igazi” hírszövegekre vonatkozóan. Továbbá ki kell emelnem, hogy az álhírek fontos részei a hibrid műveleteknek, amire vonatkozóan példát is hozok.

Emellett azt tanulmányozom, milyen motivációk lehetnek a szándékos álhír-terjesztés mögött, melyek ennek a jelenségnek a lehetséges mellékhatásai, valamint milyen lehetőségek, eszközök állnak rendelkezésre a védekezésre, a reziliencia kialakítására. Az Európai Unión belül az Európai Bizottság is kiemelten kezeli a témát, amit *A dezinformáció elleni 2018. évi cselekvési terv*² is alátámaszt, továbbá fokozott összehangoltságot igyekszik kialakítani a tagállamok között.³

Az álhírek fogalmi megközelítései

Ebben a fejezetben áttekintem az álhírekre vonatkozó lehetséges definíciókat. Ismertetem az *infodémia* (az információk, hírek vírusszerű terjedése vagy információs járvány) fogalmát, és elhelyezem a hibrid hadviselés eszközrendszerében az álhíreket.

Ahogy Szun-ce mondta: „Aki igazán ért a hadviseléshez, úgy töri meg az idegen sereget, hogy nem vív csatát vele; úgy foglalja el az idegen városfalat, hogy nem ostromolja meg; úgy semmisíti meg az idegen fejedelemségeket, hogy nem tart sokáig (a háború).”⁴

Kétezer évvel ezelőtt a valaha élt egyik, ha nem a legnagyobb kínai stratégia, Szun-ce felismerte az indirekt hadviselés fontosságát. Jelen tanulmánynak nem tárgya, de fontos megjegyezni, hogy életéről meglehetősen keveset tudunk, napjainkban is vita folyik arról, hogy valóban létezett-e, vagy a művei több személy írásaiból álltak össze. Fenti megállapítása azonban kulcsfontosságú az álhírek természetének és terjedésének megértéséhez.

Szerinte az egyik leghatékonyabb eszköz, ha az ellenséget harc nélkül szeretnénk térdre kényszeríteni, hiszen a hadviselés ezen formája az egyetlen lehetőség az ellenség hátszágának destabilizálására.

² Európai Bizottság 2018.

³ Európai Bizottság 2022.

⁴ SZUN-CE 1995.

A retorikával és a meggyőzéssel foglalkozó, az 1960-as és 1970-es évekből származó szakirodalom⁵ rávilágít a meggyőzés-kényszer dichotómia leegyszerűsített felosztásának elégtelenségére. Az 1960-as évek Amerikájában tapasztalt polgári zavargások kapcsán Herbert Simons beszédprofesszor⁶ szerint a tudósok a társadalmi konfliktusok vizsgálatakor „nem tettek különbséget a »tisztá« meggyőzés esetei és a meggyőző és »kényszerítő elemek« kombinációját tartalmazó esetek között”.

Jacques Ellul francia filozófus 1965-ben a tömegmédia térnyerését és mindennapi jelenlétét vizsgálva megállapította a propaganda egyszerűségét. Ellul szerint: „A propaganda ott szűnik meg, ahol az egyszerű párbeszéd elkezdődik.”⁷ Ennek ellenére érdemes megemlíteni Eric Hoffer megjegyzését: „A propaganda önmagában nem tud utat törni magának az akaratlan elmékbe, és nem tud valami teljesen újat beoltani.”⁸ Ahhoz, hogy a propaganda működjön, szükség van egy már létező narratívára, amelyre építhet, valamint egy olyan, igaz hívókból álló hálózatra, akik már bevették a mögöttes témát.

Jarred Prier értekezésében így fogalmaz: „Az álhírek a propaganda egy sajátos formája, amely egy hírnek álcázott hamis történetből áll. A közösségi médiában ez különösen veszélyessé válik a szenzációhajhász álhírek víruszerű terjedése miatt.”⁹

Az álhírek tehát gyorsan terjedő tartalmak, éppen ezért felértékelődik a tartalomelemzés és a dezinformációs műveletek végrehajtásának ismerete, ugyanis az úgynevezett trollszoportok nagy mennyiségben osztanak meg olyan álhíreket, amelyek egyáltalán nem vagy döntően nem valósak, viszont széles célközönséghez tudnak eljutni, a gyakorlatban tehát nagyobb tömegeket tudnak a befolyásuk alá vonni. Petykó Márton meghatározása szerint: „Az internetes troll a számítógép közvetítette kommunikáció egyik jellegzetes, sűrűn megnevezett társas identitása, amely különösen gyakran jelenik meg politikai blogok diskurzusaiban.”¹⁰

⁵ ANDREWS 1969: 9–16; SIMONS 1972: 231.

⁶ SIMONS 1972: 231.

⁷ ELLUL 1965.

⁸ HOFFER 1951: 105.

⁹ PRIER 2017: 60.

¹⁰ PETYKÓ 2013: 274.

A hibrid hadviselés

Szun-ce korábban idézett mondata igaznak bizonyul nemcsak az álhírrrel, hanem a dezinformációval kapcsolatban is, amely igazán hasznos eszközként szolgálhat ahhoz, hogy például álhírek terjesztésével, vagyis háború nélkül nyerjük meg a háborút. Szun-ce értelmezése, hogy az egyik leghatékonyabb eszköz, ha az ellenséget harc nélkül szeretnénk térdre kényszeríteni, az indirekt hadviselés, hiszen ez az egyetlen lehetőség az ellenség hátszágának destabilizálására. A befolyásolás eszközeivel korábban is éltek a politikai és katonai szereplők, azonban alkalmazási lehetőségeik a kibertérben új dimenziót kaptak.¹¹ Fontos szereplője a hibrid hadviselésnek a média, amely az álhírek terjedésével hadszíntérre válik. Az álhírek szisztematikus kutatása a médiatudományt és a hadtudományt is fontos eszközökkel gazdagítja, amelyek segítségével azonosíthatók az ötletgazdák, s akár semlegesíthetők is az általuk terjesztett dezinformációk. A hibrid hadviselésnek része – az online tér és a közösségi média mellett – a kibertámadás is, amely esetben többféle szerverrel bombáznak nagyobb állami vagy magáncégeket, ezzel megbénítva azok rendszereit, valamint akár a telekommunikációs hálózatokat, az áram- és ellátási hálózatokat is súlyosan leterhelhetik. Az álhírek segítségével folytatott adathalászat szintén a jelenség része, amely hatására a nagyobb infrastruktúrák is kárt szenvedhetnek, valamint a hibrid hadviselés elemei része lett a politikai nyomásgyakorlásnak is.

Terminológia az álhírek értelmezéséhez

Az álhírek terminológiája egyelőre még kiforratlan, de ez minden új jelenség természetes része. A közbeszéd és a tudományos irodalom is megkülönböztet egymástól különböző típusokat, de konszenzus azzal kapcsolatban, hogy mit is nevezünk álhírnek, nincs. Éppen ezért inkább a főbb irányzatokat mutatom be és a saját csoportosításra térek most ki.

Megemlíthetjük a Vian Bakir és szerzőtársai által megjelentetett tanulmányt¹² és az abban bevezetett szervezett meggyőző kommunikációt (*Organized Persuasive Communication; OPC*) mint gyűjtőfogalmat. Az OPC tulajdonképpen szervezett meggyőző kommunikációs formákat határoz meg

¹¹ ARO 2016: 121–132.

¹² BAKIR et al. 2019.

a befolyásolás fajtáinak tág keretében, hiszen a köznyelviileg értelmezett „álhírek” mellett beemeli a fogalmi keretbe például a propagandát, a PR-t vagy éppen a marketinget. Az egyik oldalon a konszenzuális (beleegyezésen alapuló) szervezett meggyőző kommunikáció található, amely lényegében arra épül, hogy a befogadó beleegyezik-e abba, hogy ennek a kommunikációs típusnak a részese legyen, szabadon cselekszik-e a befogadás alatt. Ennek további két típusa ismert: a dialogikus (vagy párbeszéden alapuló) konszenzusos kommunikáció és a stratégiai (egyirányú) konszenzuális meggyőzés. Másik nagy kategóriája ennek a szervezett meggyőző kommunikációnak a nem konszenzuális vagy propagandisztikus kommunikáció, amelyet további négy alkategóriára bontanak a szerzők: megtevesztés, ösztönzés, kényszerítés és megtevesztő kényszerítés.

Beszélhetünk továbbá az információs zavar típusairól is. Ide a dezinformáció, a félretájékoztatás és a rosszindulatú torzítás tartozik. A három fogalmat alapvetően egy fontos tényező különbözteti meg egymástól, ez pedig az adott információ terjesztésének motivációja. A három közül legkönnyebben a dezinformációt (*disinformation*) tudjuk definiálni. Az Európai Bizottság az alábbi módon határozta meg a dezinformáció fogalmát: „Olyan igazolhatóan hamis vagy félrevezető információ, amelyet gazdasági haszonszerzés vagy szándékos megtevesztés céljából hoznak létre, hoznak nyilvánosságra, és terjesztenek, és amely kárt okozhat a közérdeknek. Nem tartoznak a megtevesztő információk körébe a jelentésbeli hibák, a szatírák és paródiák, illetve az egyértelműen azonosítható módon pártokhoz köthető hírek és kommentárok.”¹³ A motivációkat elemezve a következő fontos fogalom a félretájékoztatás (*misinformation*). Ennek hivatalos, közbeszédben is bevett fordítása még nincs. „A félretájékoztatás egy olyan hamis információ, amelyet félrevezetési szándéktól függetlenül terjesztenek.”¹⁴ A rosszindulatú torzítás (*malinformation*) motiváció tekintetében az egyik legkártékonyabb, hiszen ebben az esetben hamis információk kártékony szándékú terjesztéséről van szó. Talán rosszindulatú álhírnek lehet fordítani, bár annyiban nem pontos, hogy ez feltételezné jóindulatú álhírek létezését is, amire nem tudunk példát hozni (esetleg a szatirikus vagy parodisztikus célból létrejövő oldalakat, bár ezek inkább szórakoztató célból jönnek létre).

Az álhírek elemzéséhez a fenti fogalmakon túl szükséges még három értelmezési keret bevezetése is. A befolyásolás egyes módozatainak elkülönítéséhez meg kell különböztetnünk a propaganda, a PR (*public relations*) és a marketing fogalmát.

¹³ European Commission 2018.

¹⁴ Lásd: www.britannica.com/dictionary/misinformation

Összekötő kapocs a három fogalom között, hogy mindegyik a szervezeti külső kommunikáció részét képezi, illetve a tömegek elérésének problémáját helyezi középpontba. A *public relations* megértéséhez Edward Bernays művét¹⁵ használhatjuk, ez szemlélteti a legegyszerűbben a felvetett problémát és az arra érkező megoldást. Bernays írta le először, hogy a *public relations* tulajdonképpen tudomány, amely a tömeget különböző csoportokként kezelve *publicokra* (társadalmi csoportokra) osztja. Másik fontos fogalmunk – az álhírek terjesztését megértendő és azt más folyamatoktól elkülönítendő – a marketing. A marketing a fentebb említett szociálpszichológiai csoporttípusok egyenkénti kielégítésére törekszik az úgynevezett „marketing mix”¹⁶ létrehozásával. A propaganda a korábban említett szociálpszichológiai „típusokat” egy nagy egészbe kívánja integrálni; ezeket a típusokat egyesével szólítja meg, azzal a céllal, hogy tömeget formáljon belőlük. A propaganda legfontosabb célja, hogy az egyéni percepciókat formálja, manipulálja az ismereteket, irányítsa a viselkedést. Eltökélt és szisztematikus erőfeszítéseket tesz a propagandista céljának megfelelő reakció elérése érdekében. Több fajtáját tudjuk megkülönböztetni az alapján, hogy mit vall maga a propagandaszöveg arról, hogy igazat állít-e, illetve hogy az igazságának mi a forrása.¹⁷ Ez alapján megkülönböztethetünk „fehér”, „fekete” és „szürke” propagandát. A „fehér” propaganda nyíltan vállalja, hogy milyen célból, kinek a megrendelésére jön létre, és igaz tényeket közöl. Példa lehet erre egy kormányplakát. A „fekete” propaganda félretájékoztat vagy hazugságot közvetít, amelynek forrása nehezen leleplezhető és felfejthető; sőt, esetleg más forrásnak álcázott. A „szürke” propaganda valahol a kettő között helyezkedik el, tulajdonképpen véleménynek számít, de tájékoztatásnak látszik – idetartozik a befolyásolás összes olyan esete, amely nyelvi és más kommunikációs trükkökkel téves következtetések levonására kényszeríti a befogadót, a fentiekben tárgyalt dezinformáció, félretájékoztatás és rosszindulatú félretájékoztatás bármelyik formájával terjeszthető. Jowett és O’Donell definíciója¹⁸ szerint a propaganda terminust a befolyásolás olyan eszközeire használok, amelyek a célközönség megismerési lehetőségeinek, attitűdjének és viselkedésének alakítására irányulnak.

Ha még jobban kiterjesztjük az álhírekre vonatkozó vizsgálódásainkat, rábukkanhatunk pár olyan fogalomra, amely bár rokonságban áll az álhírrrel,

¹⁵ BERNAYS 2019.

¹⁶ KOTLER–LEVY 1969.

¹⁷ JOWETT–O’DONNELL 2011: 7.

¹⁸ JOWETT–O’DONNELL 2011: 7.

mégsem nevezhető klasszikusan annak. Az alábbi példák közel állnak az álhírekhez, bár nem illeszthetők bele annak klasszikus fogalmi keretébe. Ezek főleg az emberi naivitást célozzák, gyakran nem is feltétlenül rosszindulattal terjesztik el őket, sokszor egy-egy félreértésből vagy egy félresikerült viccből eredeztethetők. Ilyen a szándékos félreértés, a *hoax* (angol eredetű vándorszó, jelentése: beugratás, megtévesztés, átverés, álhír vagy kacsa; leggyakrabban az e-mailben terjedő álhírek, kacsalánclevelek különféle változatait jelöli, bár az átverés gyakran kiegészül honlapokkal, illetve nemritkán az írott sajtó vagy a tévé is hajlamos átvenni), a zagyválás, az összeesküvés-elmélet, a városi legenda, a szatíra és a paródia vagy éppen az álvideók, tehát a *deepfake* (a *deep learning* – mélytanulás – és a *fake* – ál-, hamis – szó összemosásával jött létre, a korábbi, manipulált videókhoz képest nem a felhasználók, hanem a mesterséges intelligencia végzi a videókban a módosítást).

Külön kategória és cél a *dezorientáció*, amelynek lényege az emberek összezavarása lett, hogy bizalmatlanságot szüljön, ezáltal akár a világgal kapcsolatos alapvetéseket is megkérdőjelezhetővé tegyen.

A koronavírus-járvány és az álhírek kapcsolata

Magyarországi esetek

„A valódi hírnek tűnő félretájékoztatás és álhírek célja, hogy manipulálják az olvasókat – hamis információt terjesztenek például politikai céllal. Ez pedig a közösségi média korában sokkal könnyebben és gyorsabban megy, habár a nagyobb internetes platformok már komoly lépéseket tesznek azért, hogy ezek minél kevesebb embert érjenek el”¹⁹ – olvashatjuk az Európai Parlament oldalán. A Covid-19-cel kapcsolatos aggodalmak és a bizonytalanság érzése egyre jobban uralja a világ közvéleményét, így válnak egyre inkább hatékonyabbá és veszélyesebbé a témával kapcsolatos dezinformációs kampányok is. Az álhírterjesztésben nem csupán a kattintásvadász álhíroidalak, de az információs káosz erősítésében érdekelt (kül)politikai szereplők is jelen vannak. Az álhírek terjesztésében, ahogy azt a hazai példákból is meg tapasztalhatjuk, sokszor a (kül)politikai szereplőkhöz nem köthető, profitorientált kattintásvadász oldalak jutnak főbb szerepekhez. 2020 elején a rendőrség Kiberbűnözés Elleni

¹⁹ Európai Parlament 2020.

Főosztálya csapott le több dezinformációs portál szerkesztőjére, akiket közveszéllyel fenyegetés büntetvének elkövetésével vádolnak. A számos álhíroldalt magában foglaló hálózat tagjai a koronavírussal kapcsolatos kattintásvadász címekkel próbáltak pánikot kelteni. Írásaik között szerepelt többek között, hogy a Nyugati pályaudvarnál egy nő a koronavírus miatt összeesett, és meghalt, amely hír a rendőrség szerint elérte a célját, vagyis jövedelmezőnek bizonyult az álhír terjesztői számára. A dezinformációs portálok elsődleges jövedelemforrásai ugyanis legtöbbször az oldalakon megjelenő reklámok, amelyek akár nagyvállalatok hirdetései között is megjelenhetnek.²⁰

A magyar médiatér dezinformációs narratíváit például a Covid-19-cel kapcsolatosan négy csoportra osztotta a Political Capital:

1. A „népirtásméletek”: „valakik” direkt terjesztették el a járványt. Több cikk szerint az Egyesült Államok „áll a koronavírus mögött”, hogy megroppantsa Kína gazdaságát és turizmusát.
2. A „biológiai fegyver-elméletek”: „valakik” biológiai fegyvert állítottak elő, ez volna a koronavírus, amelyet Kína ellen használnak fel egy „harmadik világháború” keretében.
3. A „világvége-elméletek”: ezek az elméletek az emberiség kihalását vízionálják azon aggodalmakra építve, hogy egyes hatóságok a megbetegedések számát szándékosan alábecsülik.
4. A vágyteljesítő, a vírus „ellenszeréről” szóló hírek: hamis állítások a vírus ellenszeréről.

Bármennyire is negatív hatást gyakorol a társadalomra nézve az álhírgyártás, a legtöbben haszonszerzés céljából csinálják, nem törődve a következményekkel. Vannak ugyanis olyan oldalak, amelyek a cikkek környezetében automatizált vagy saját maguk által szervezett reklámokat tudnak behozni, amelyek kattintás alapján fizetnek nekik. Minderre nagy elérést biztosítanak a Facebook-oldalakkal, amelyekbe forgalmat terelnek, vagy pedig bizonyos csoportokban megosztják ezeket a híreket.

²⁰ SZICHERLE–KREKÓ 2020.

Koronavírus-járvánnyal kapcsolatos felmérés és az álhírek erre gyakorolt hatása

A *The Guardian* 2021-es cikke szerint: „A Covid–19 elleni oltásellenes félretájékoztatás és összeesküvés-elméletek túlnyomó többsége mindössze 12 embertől származik. Csak a Facebookon tucatnyian felelősek az összes vakcinaellenes tartalom 73%-áért, bár az Egyesült Államok kormánya és szabályozó ügynökségei biztonságosnak és hatékonynak ítélték a vakcinákat. A tucatnyi orvos között van olyan orvos, aki felkarolta az áltudományt, mint például a testépítő, wellnessblogger Robert F. Kennedy Jr., aki az oltásokat az autizmussal és az 5G széles sávú mobilhálózatokkal is összekapcsolta.”²¹ 2020-ban készült amerikai közvélemény-kutatások kimutatták, hogy a demokraták és a republikánusok nézetei élesen eltérnek a vírus által jelentett veszélyről és arról, hogy a Trump-kormány hogyan kezelte azt. A válaszadók 43%-a helyeselte Trump elnök választát a Covid–19-re, míg 49% elutasította. A megosztottság azonban nagyrészt a pártok mentén húzódott – a demokraták 83%-a helytelenítette Trump választát, míg a republikánusok 87%-a helyeselte, a demokraták kétharmada pedig „nagyon vagy valamelyest aggódott” a vírus miatt, míg a republikánusok mindössze 35%-a. A válságok mindig nagy fokú bizonytalanságot generálnak, ami viszont szorongást szül. Ez arra készíti az embereket, hogy a fenyegetéssel kapcsolatos információk keresésével találjanak módszereket a bizonytalanság feloldására és a szorongás csökkentésére. Azt csinálják, amit az emberek mindig próbálnak – értelmet adni egy zavaros helyzetnek.²²

Nagyhatalmak álhírharc a koronavírus-járványban

A vírus első góca valószínűleg egy vuhani virológiai intézetben volt, ahol denevérekől származó vírusokat tanulmányoztak, és még az elterjedés előtt több orvos kórházba került. A külföldi (majd később a magyarországi) média egy része szerint viszont a vírust a denevérből készült levestől kapták el az emberek. Habár az amerikai szakemberek és hírszerzés egyaránt cáfolta ezeket a híreket, a republikánus képviselők, Donald Trump és az összeesküvéselmélet-hívők viszont tovább terjesztették.²³ Ennek végeredménye az lett, hogy az emberek

²¹ SALAM 2021.

²² NAUGHTON 2020.

²³ YAMEY–JAMISON 2020.

30%-a elhitte, amit Donald Trump mondott, 25%-a pedig szándékosnak is gondolta, hogy Kína ténylegesen fejlesztett ilyen vírust. Ekkor következett azonban Kína reakciója, amelytől kezdve a koronavírus-járvány az USA és Kína harcává vált, legalábbis kommunikációs tekintetben.

Az Európai Parlament megbízásából az AP és az Atlantic Council kilenc hónap cikktermését és a közösségi médián megjelent posztokat elemezte annak feltárására, hogy mi történt az USA és Kína között.²⁴

A tanulságok között szerepel, hogy végül is Kína lett a legfőbb álhírgyártó ország, egészen addig Oroszország volt az. Kína kiáramló híreivel mennyiségi-
leg hamar megelőzte utóbbit, ugyanis a nyugati közösségi médiát célozták azok a kínai diplomaták, akiknek ekkorra háromszor annyi Twitter-fiókja és kétszer annyi Facebook-profilja lett, holott Kínában ezt addig tiltották. A kínai külügyminisztérium szóvivője két nap alatt 11 bejegyzést tett ki arról, hogy az USA fejlesztette ki a vírust, hogy a világra szabadítson egy biológiai fegyvert. Hat hét alatt 54 nyelven, közel százezren idézték a bejegyzéseket, és azok 275 millió felhasználóhoz juthattak el.²⁵ Nemzetközi segítséget is kapott Kína az üzenetei megerősítéséhez, ugyanis Franciaországtól kezdve Panamáig kínai diplomaták, Venezuela külügyminisztere, a *Russia Today* caracasi tudósítója is ezt az álláspontot erősítette a médiában. A szaúdi Twitter-fiókok arabul terjesztették saját nyelvükön, az iráni és orosz média kritika nélkül átvette, és végül az amerikai, szélsőjobboldali politikai összeesküvés-elmélet, a QAnon beszélgetőfelületeire gyűrűzött vissza. A kínai Weibón több mint 300 millióan láthatták ezeket a bejegyzéseket, természetesen országon belüli terjesztésben. 2020 első felében csaknem 1000 kínai, orosz vagy iráni Twitter-fiókban több milliónyi koronavírussal kapcsolatos interakció keletkezett.²⁶ Kína nemzetközi, de főként a Nyugat felé irányuló interakcióit az úgynevezett „farkasharcos” diplomácia jellemezte, tehát a Kínához a közösségi médiában kritikusan állók agresszív, harcias támadása, amely a fent említett példákon keresztül is tükröződik.²⁷

²⁴ Európai Parlament 2020.

²⁵ BROOKIE 2021: 19.

²⁶ KINETZ 2021.

²⁷ FARAGÓ 2022.

Tudatos tartalomfogyasztásra nevelés és reziliencia

Intézményrendszer

Annak ellenére, hogy az álhírek a média térnyerésével csak az utóbbi években kezdtek el komolyabb, újfajta veszélyforrássá válni, már léteznek intézményi törekvések a megfékezésükre. A magyar *Nemzeti Biztonsági Stratégia* 68. pontja így fogalmaz: „Az állami és nem állami szereplők által szponzorált politikai, gazdasági és társadalmi folyamatok befolyásolására irányuló stratégiák száma, változatossága és hatásfoka növekszik. A befolyásolás egyik eszköze lehet a nemzetközi közvélemény szervezett és módszeres Magyarország ellen hangolása. Az információs műveletek hatékonyságát növeli, hogy az álhírek, dezinformációk terjedését a közösségi média rendkívül gyorsá teszi. A nyílt befolyásolás politikai és gazdasági nyomásgyakorlásban is megjelenhet, amely során az ellenérdekelte nemzetközi szereplők korlátozni próbálhatják hazánk cselekvőképességét.”²⁸ 2018 óta a NATO is kiemelt figyelmet fordít a hibrid fenyegetések között azonosítható álhírekre. Az ellenséges információs, illetve dezinformációs műveletek kutatására és elhárítására megfelelő intézményrendszert alakított ki, amelybe a következők tartoznak:

- Hibrid Fenyegetéseket Elhárító Európai Kiválósági Központ (*The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats*): Helsinkiben, az akkor még nem NATO-tag Finnországban jött létre, és az Európai Unióval közösen működtetik;
- Stratégiai Kommunikációs Kiválósági Központ (*Strategic Communications Centre of Excellence*) Rigában, Lettországon;
- Kibervédelmi Együttműködési Kiválósági Központ (*Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence*) Tallinnban, Észtországban.²⁹

Védekezési javaslatok az álhírekkel szemben

Az álhírek elleni védekezés nem könnyű feladat, sem a hétköznapi emberek számára a szűrést tekintve, sem pedig a szakembereknek a megfékezésben. Az Európai Parlament Kutatószolgálatának (EPRS) ajánlása szerint fontos ellenőrizni

²⁸ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat. 2107.

²⁹ NATO é. n.

a tartalmat, a szerzőt, a forrásokat és a képeket. Mielőtt megosztásra kerül sor, érdemes elgondolkodni a hír valóságtartalmán, illetve mérlegelni kell a saját, személyes elfogultságunkat, vagyis hogy mennyire kelt érzelmeket, és mennyire támogatjuk vagy éppen ellenezzük az adott témával kapcsolatos hírt.³⁰

A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (a továbbiakban: NMHH) több kutatást és cikket is publikált a témában. Legfontosabb megállapításai közé tartozik, hogy „minél többet internetezik valaki, annál nagyobb eséllyel botlik álhírekbe”. Ráadásul a forráskritikus szemlélet sem mindig jelent egyértelmű védelmet, hiszen a félrevezető információkkal szemben az is tehetetlenséget okoz, hogy egyáltalán nem mindegy, hol és miként jár utána az ember a hírek forrásának.³¹ Ezentúl az NMHH egy cikkében pontokba szedve is ajánlásokat, javaslatokat fogalmaz meg a magánszemélyeknek, hogyan, milyen szempontok alapján ismerhető fel egy álhír:

- „egy cikk címe a józan észnek ellentmondó állítással akar kattintásra bírni,
- ha láthatóan hamis vagy régi fotót használnak egy friss hírhez,
- ismeretlen, sosem hallott vagy túl általános webcímen elérhető oldalon szerepel a hír,
- helyesírási hibákat, halmozott írásjeleket, magánvéleményeket tartalmaz a szöveg,
- név nélkül, vagy sehol máshol nem szereplő álnévvel jelenik meg a tartalom,
- források nélkül vagy hamis, visszakereshetetlen forrásokkal támasztja alá állításait,
- feltűnően sok, vagy a cikkhez szorosan kapcsolódó hirdetés szerepel az oldalon.”³²

Az Európai Unió a 2019–2024-es időszakra stratégiai menetrendet³³ állított fel, amely a társadalmak, a polgárok és a szabadságjogok hibrid fenyegetésekkel szembeni védelme mellett köteleződött el. A dezinformáció elleni küzdelemről szóló konkrét lépések során deklarálja fő célját: az együttműködés fokozását

³⁰ Európai Parlament 2019.

³¹ Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2021.

³² Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2022.

³³ Európai Tanács 2019.

a megelőzésben és a fenyegetések elleni fellépésben, illetve a reziliencia megerősítését.³⁴

Összegzés: az álhírek befolyása és a közösségi média

Az eszközök és platformok affordanciái (az inger egy részét közvetlenül észleljük, és reagálunk rá) közé tartozik az úgynevezett *Actor-Network Theory* (a továbbiakban: ANT), amely a világot lokális és globális hálózatok rendezetlen kapcsolataként definiálja, amelyben a hálózatok cselekvőkből állnak, de egy másik hálózatban ezek a hálózatok maguk is cselekvőként viselkednek.³⁵ Mivel az ANT egyre nagyobb hatású, de továbbra is mélyen vitatott megközelítés az emberekkel és az élettelen tárgyakkal való interakciók megértésére, így alapos vizsgálatokkal szükséges nyomon követni a jövőbeni útját, főként az egészségügyi témákban.³⁶

A hagyományos média kapuőrei megkerülhetők,³⁷ hiszen nem szükséges a televízióban vagy a rádióban szerepelni, ha online a különböző közösségi-média-csatornákon vagy akár SMS-ben is el lehet érni milliókat. A közösségi média közvetetten olyan hatást is gyakorolhat, mint amit Donald Trump esetében is láthattunk. A volt elnököt ugyanis a repetitív, erőteljes kijelentései, illetve a környezete által szélsőségesnek vélt viselkedése miatt több nemzetközi szervezetből is kitiltották.³⁸ A társadalmi szövet szétbomlasztásában az álhírek terjesztésének nagyon fontos szerepe van.

Felhasznált irodalom

1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

Magyar Közlöny, 2020. április 21., 2101–2118.

ARO, Jessikka (2016): The Cyberspace War: Propaganda and Trolling as Warfare Tools.

European View, 15(1), 121–132. Online: <https://doi.org/10.1007/s12290-016-0395-5>

³⁴ Európai Tanács 2020.

³⁵ ORBÁN 2021.

³⁶ CRESSWELL–WORTH–SHEIKH 2010.

³⁷ JAKUSNÉ HARNOS 2016: 180–190.

³⁸ SHUKLA 2020.

- BAKIR, Vian et al. (2019.): Organized Persuasive Communication: A New Conceptual Framework for Research on Public Relations, Propaganda and Promotional Culture. *Critical Sociology*, 45(3), 1–18. Online: <https://doi.org/10.1177/089692051876458>
- BERNAYS, Edward (2019): *Crystallizing Public Opinion*. New York: G&D Media.
- BROOKIE, Graham et al. (2021): *Weaponized: How Rumors About COVID-19 Origins Led to a Narrative Arms Race*. Online: <https://issuu.com/atlanticcouncil/docs/weaponized-how-rumors-about-covid-19s-origins-led->
- CRESSWELL, Kathrin M. – WORTH, Allison – SHEIKH, Aziz (2010): Actor-Network Theory and Its Role In Understanding the Implementation of Information Technology Developments in Healthcare. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 10. Online: <https://doi.org/10.1186/1472-6947-10-67>
- ELLUL, Jacques (1965): *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. [H. n.]: Knopf Doubleday Publishing Group.
- Európai Bizottság (2018): *A dezinformáció elleni 2018. évi cselekvési terv*. Online: https://ec.europa.eu/info/publications/action-plan-disinformation-commission-contribution-european-council-13-14-december-2018_hu
- Európai Bizottság (2022): *Küzdelem a dezinformáció ellen*. Online: www.consilium.europa.eu/hu/policies/coronavirus/fightingdisinformation/
- Európai Parlament (2019): *Hogyan ismerjük fel az álhíreket?* Online: [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/599386/EPRS_ATA\(2017\)599386_HU.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/599386/EPRS_ATA(2017)599386_HU.pdf)
- Európai Parlament (2020): *Félretájékoztatás és álhírek: vírusszerűen terjednek a COVID-19 járvány idején*. Online: [www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20200326STO75917/felretajekoztatas-es-alhirek-virusszeruen-terjednek-a-co-](http://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20200326STO75917/felretajekoztatas-es-alhirek-virusyszeruen-terjednek-a-covid-19-jarvany-idejen)
- Európai Tanács (2019): *A 2019–2024-es időszakra szóló új stratégiai menetrend*. Online: www.consilium.europa.eu/media/39917/a-new-strategic-agenda-2019-2024-hu.pdf
- Európai Tanács (2020): *A Tanács következtetései a reziliencia megerősítéséről és a Covid19-világjárvány összefüggésében felmerülő hibrid fenyegetések, többek között a dezinformáció elleni küzdeletről*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14064-2020-INIT/hu/pdf>
- European Commission (2018): *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. COM/2018/236 final. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/?uri=CELEX%3A52018DC0236>
- FARAGÓ István (2022): Kína terjeszkedik, a pekingi recept ragályos. *Index*, 2022. június 28. Online: <https://index.hu/kulfold/2022/06/28/soft-power-kina-usa/?token=28688788e6d10311b1562227e5cc9323>

- HOFFER, Eric (1951): *The True Believer: Thoughts on the Nature of Mass Movements*. New York: Harper & Row.
- JAKUSNÉ HARNOS ÉVA (2016): Changes in Methods of Persuasion in the Light of the Development of the Media. *Honvédségi Szemle*, 144(1), 180–190.
- JAMER, Andrews R. (1969): Confrontation at Columbia: A Case Study in Coercive Rhetoric. *The Quarter Journal of Speech*, 55(1), 9–16.
- JOWETT, Garth S. – O'DONNELL, Victoria (2011): *Propaganda & Persuasion*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- KINETZ, Erika (2021): Anatomy of a Conspiracy: With COVID, China Took Leading Role. *AP News*, 2021. február 15. Online: <https://apnews.com/article/pandemics-beijing-only-on-ap-epidemics-media-122b73e134b780919cc1808f3f6f16e8>
- KOTLER, Philip – LEVY, Sidney J. (1969): Broadening the Concept of Marketing. *Journal of Marketing*, 33(1), 10–15. Online: <https://doi.org/10.2307/1248740>
- NATO [é. n.]: *Countering Hybrid Threat*. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm
- NAUGHTON, John (2020): Fake News about Covid-19 Can Be as Dangerous as the Virus. *The Guardian*, 2020. március 14. Online: www.theguardian.com/commentisfree/2020/mar/14/fake-news-about-covid-19-can-be-as-dangerous-as-the-virus
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (2021): *Védekezniék az álhírekkel szemben, de ez nem mindig sikerül*. Online: https://nmhh.hu/cikk/224768/NMHHkutatas_Vedekeznenk_az_alhirekkel_szemben_de_ez_nem_mindig_sikerul
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (2022): *Élesedik az álhírek elleni küzdelem: mi sem maradhatunk ki belőle*. Online: https://nmhh.hu/cikk/229831/Elesedik_az_alhirek_elleni_kuzdelem_mi_sem_maradhatunk_ki_belole
- ORBÁN Zsolt (2021): *E-learning projektek sikertényezői. Az e-learning megoldások actor-network theory elemzése*. Tézisfüzet. Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdasági és Gazdaságinformatikai Doktori Iskola. Online: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/1165/2/Orban_Zsolt-thu.pdf
- PETYKÓ Márton (2013): *Az internetes troll mint identitás kialakítása – politikai blogok diskurzusaiban*. PhD-disszertáció. ELTE BTK.
- PRIER, J. (2017): Commanding the Trend: Social Media as Information Warfare. *Strategic Studies Quarterly*, 11(4), 50–85.
- SALAM, Erum (2021): Majority of Covid Misinformation Came from 12 People, Report Finds. *The Guardian*, 2021. július 17. Online: www.theguardian.com/world/2021/jul/17/covid-misinformation-conspiracy-theories-ccdh-report

- SHUKLA, Srijan (2020): Paris Deal to WHO, the 11 Organisations Donald Trump's US has Pulled Out of, Weakened. *The Print*, 2020. május 30. Online: <https://theprint.in/world/paris-deal-to-who-the-11-organisations-donald-trumps-us-has-pulled-out-of-weakened/432486/>
- SIMONS, Herbert W. (1972): Persuasion in Social Conflicts. A Critique of Prevailing Conceptions and a Framework for Future Research. *Speech Monographs*, 39(4), 227–247. Online: <https://doi.org/10.1080/03637757209375763>
- SZICHERLE Patrik – KREKÓ Péter (2020): *Burjánzanak az álhírek a koronavírus nyomában*. Online: www.politicalcapital.hu/hireink.php?article_read=1&article_id=2502
- SZUN-CE (1995): *A hadviselés törvényei*. Ford. Tőkei Ferenc. Budapest: Balassi.
- YAMEY, Gavin – JAMISON, Dean T. (2020): U.S. Response to COVID-19 is Worse than China's. 100 Times Worse. *Time*, 2020. június 10. Online: <https://time.com/5850680/u-s-response-covid-19-worse-than-chinas/>

A hadtudomány aktuális kérdései 2023 című kötet a Hadtudományi Doktori Iskola doktori hallgatóinak kutatási eredményeit adja közre, amelyek rávilágítanak a diszciplína néhány frekventált és aktuális, ezért megoldásra váró kihívására.

Jelen kötet kiváló bizonyíték arra, hogy a szerzők megkeresték a választ az általuk feltett kérdésekre, pontosabban megoldották a kutatói tevékenységük során felmerült kihívásokat.

E kiadványban három fő kutatási téma aktuális kérdéseit elemzik és vizsgálják a szerzők. Ez a három terület: a hadművészet elmélete; a biztonsági tanulmányok; a védelem társadalomtudományi kérdései.

Ugyan a kötetben papírra vetett gondolatok, megoldási javaslatok, eredmények – a lektorok munkájának köszönhetően is – alapvetően helytállóak, de inkább egyfajta vitaindítóként tekintsen ezekre a tisztelt olvasó!

E kiadvány legfontosabb érdeme és egyben célja is, hogy minél tágabb körben közreadja a doktori hallgatók által elért eredményeket, ezzel is párbeszédet és – ha kell – vitát generáljon a tudományág művelői között.

Zárógondolatként álljon itt egy idézet Zrínyi Miklós Vitéz hadnagy című művéből: „[a]zért, olvasó barátom, ha tetszik itten valami jónak, olvasd és a szerint munkálkodjál is Istenünknek s hazánknak és urunknak hasznára és magad becsületire.”

9 789636 530785